

Enni Rikander

**TAVARANTOIMITTAJAN
LUOTTOTAPPIORISKIN
HALLINTAMEKANISMIT ASIAKKAAN
MAKSUKYVYN HEIKENTYESSÄ**

Johtamisen ja talouden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2020

TIIVISTELMÄ

Enni Rikander: Tavarantoimittajan luottotappioriskin hallintamekanismit asiakkaan maksukyvyyn heikentyessä
Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Yritysjuridiikka
Huhtikuu 2020

Tutkielmassa määritetään tekijät, joiden avulla voidaan tunnistaa asiakas, jonka maksukyky on heikentymässä, ja sen jälkeen arvioidaan erilaisten sopimusjärjestelyiden soveltuvuutta luottoriskin hallintaan tavarantoimittajan ja tilaajan välisessä sopimussuhteessa. Lisäksi tutkitaan, kuinka riski on siirrettävissä loppuasiakkaalle kolmikantasopimuksella, ja millaisiin tilanteisiin järjestely soveltuu.

Tutkimuksen kohteena on tilanne, jossa velkasuhde syntyy tavarantoimittajan annettua asiakkaalleen maksuaikaa. Sen lisäksi, että tavarantoimittaja varmistuu asiakkaansa maksukyvästä luotonantohetkellä, on ensisijaisen tärkeää tunnistaa sellaiset luottoasiakkaat, jotka ovat vaarassa muuttua riskiasiakkaiksi. Siksi tutkimuksen kohteena ovat vanhat asiakkaat, jotka on aikoinaan todettu vakaiksi ja luottokelpoiksi, mutta joiden maksukyky ajan kuluessa heikkenee. Tutkielma käsittelee kotimaassa tapahtuvaa yritysten välistä, kauppalaain (355/1987) piiriin kuuluvaa irtaimen tavaran kauppaa.

Tutkimuksessa keskitytään keinoihin, joilla asiakkaan maksukyvyyn menettämiseen liittyvään riskiin voidaan ennakolta varautua, sillä sen toteuduttua on usein jo liian myöhäistä toimia, koska monet suojakeinot eivät ole enää käytettävissä. Lisäksi insolvenssimenettelyn onnistumiseen liittyvien epävarmuustekijöiden vuoksi velkojan kannattaa pyrkiä minimoimaan luottotappioriskinsä jo hyvissä ajoin ennen kuin tarve turvautua yhteiskunnan pakkokoneistoon tulee ajankohtaiseksi. Siksi varsinainen insolvenssimenettely jää pääosin tutkimuksen ulkopuolelle, ja tarkasteltavana on ensisijaisesti ajanjakso sopimusneuvotteluista hetkeen ennen velallisen ylivelkaantumista.

Riskiyrityksen tunnistamisessa voidaan hyödyntää laajaa joukkoa erilaisia tilinpäätös- ja taustainformaatioon perustuvia muuttujia, ja siinä korostuvat etenkin yrityksen ulkoisen suorituskyvyn osatekijät: vakavaraisuus, kannattavuus ja maksuvalmius. Tilinpäätöstietojen lisäksi käytettävä taustainformaatio lisää konkurssin ennakoitavuutta, joten maksukyvyyn arvioinnissa esitetään hyödynnettäväksi taloudellisten mittareiden lisäksi myös ei-taloudellisia mittareita.

Koska luottotappioriskin poistaminen kokonaan on harvoin kokonaistaloudellisesti järkevää, sillä päätös olla tarjoamatta luottoa rajoittaa asiakaskuntaa merkittävästi, jäljelle jää riskin pienentäminen ja siirtäminen. Riskiä voidaan pienentää sisällyttämällä sopimukseen muutosmekanismeja, pitäytymällä kohtuullisen pituisissa maksuehdoissa sekä hyödyntämällä omistuksenpidätys-, irtisanomis- ja eräännyttämissuhteita sekä luotto- ja toimituskieltoa ja komissiomyyntiä. Riskin siirtämiseksi voidaan puolestaan käyttää factoringia myyntisaatavien kaupan muodossa sekä tiettyjen edellytysten täytyessä solmia kolmikantasopimus, jolla laskutetaan maksukyvyttöään heikon tilaajan sijaan tämän loppuasiakasta.

Avainsanat: luottotappioriski, maksukyky, sopimuksellinen riskienhallinta, toimitussopimus, sopimusehtojen muuttaminen, maksuehdot, omistuksenpidätys, factoring

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

SISÄLLYS

LÄHTEET	VI
LYHENTEET	IX
OIKEUSTAPAUSLUETTELO.....	X
1 JOHDANTO.....	1
1.1 Tutkimuksen kohde ja rajaukset	1
1.2 Tutkimuksen tavoitteet	3
1.3 Tutkimuksen rakenne.....	4
1.4 Tutkimusmenetelmä.....	5
2 RISKIYRITYKSEN TUNNISTAMINEN	8
2.1 Tietojen saatavuus.....	8
2.1.1 Kaupparekisteri.....	8
2.1.2 Tilinpäätösilmoitusvelvolliset	9
2.1.3 Tilinpäätöksen sisältö	10
2.1.4 Luottotietotoiminta	11
2.2 Maksukyvyttömyyttä ennustavat tekijät	13
2.2.1 Kaupparekisterimerkintä osakeyhtiön varojen vähentymisestä	13
2.2.2 Tilinpäätökseen perustuvat muuttujat.....	16
2.2.3 Taustainformaatio	20
2.3 Luottotappioriskin mittaaminen ja seuranta.....	22
2.3.1 Tietojen kerääminen ja käsittely.....	22
2.3.2 Aineistoon liittyvät rajoitukset	23
3 SOPIMISEN LÄHTÖKOHDAT	25
3.1 Tavarantoimittajan ja tilaajan välinen sopimuskokonaisuus	25
3.1.1 Juridinen viitekehys.....	25
3.1.2 Toimitussopimuksen vaikutus myyjän velvoitteisiin	27
3.1.3 Luottosuhteen perustana olevista sopimustyypeistä.....	30
3.1.4 Keskinäinen yhteistyö, riippuvuus ja investoinnit.....	31
3.2 Kauppalain olettamasäännökset kaupan pysäyttämistä ja purkamisesta	35
3.2.1 Kauppalain soveltamisala	35

3.2.2	Ennakoitu sopimusrikkomus	36
3.2.3	Maksun laiminlyönnin seuraukset	38
4	LUOTTOTAPPIORISKIN PIENENTÄMINEN	42
4.1	Sopimusehtojen muuttaminen.....	42
4.1.1	Dynaaminen sopimus	42
4.1.2	Automaattinen muutosmekanismi	43
4.1.3	Tarkistusneuvottelut	44
4.1.4	Yksipuolinen muutosoikeus	46
4.1.5	Dynaamiset ehdot luottotappioriskin pienentämiseksi	48
4.2	Maksuehdot.....	50
4.2.1	Maksuehtojen pituuden kehitys ja lainsäädäntö	50
4.2.2	Asiakkaalle myönnetyn maksuajan hinta	52
4.3	Irtaimen tavaran luottokauppa omistuksenpidätysehdoin.....	54
4.3.1	Omistuksenpidätysehdon merkityksestä.....	54
4.3.2	Ostajan käyttö- ja määräysvallasta vakuuskohteeseen	57
4.3.3	Omistuksenpidätysehto ulosmittauksessa ja konkurssissa	58
4.3.4	Omistuksenpidätysehdon ja takaisinottoehdon vertailua	61
4.4	Komissiokauppa tavarantoimittajan vakuusmuotona	62
4.4.1	Myyntikomissio vakuusjärjestelynä	62
4.4.2	Myyntikomission tunnusmerkistö	64
4.5	Muut turvaavat ehdot	66
4.5.1	Irtisanomis- ja eräännyttämisehto.....	66
4.5.2	Luotto- ja toimituskielto	67
5	LUOTTOTAPPIORISKIN SIIRTÄMINEN.....	70
5.1	Factoring	70
5.1.1	Factoringin yleiskuvaus	70
5.1.2	Factoringjärjestelyn kohteena oleva saatava	72
5.1.3	Saatavan siirto	73
5.2	Riskin siirtäminen loppuasiakkaalle	74
5.2.1	Sopimus ja kolmas.....	74
5.2.2	Transaktiokustannukset ja käytettävyys	76

6	LOPUKSI	79
6.1	Yhteenveto	79
6.2	Loppupäätelmät	83

LÄHTEET

- Adlercreutz, A. (2002). *Avtalsrätt: 1* (12. uppl.). Lund: Juristförlaget i Lund.
- Annola, V. (2003). *Sopimuksen dynaamisuus: Talousoikeudellinen rakennetutkimus sopimuksen täydentymisestä ja täydentymisen ohjaamisesta*. Turku: Turun yliopisto.
- Aurejärvi, E., & Hemmo, M. (2004). *Luotto-oikeuden perusteet*. Helsinki: Talentum.
- Back, P. (2005). *Explaining Financial Difficulties Based on Previous Payment Behavior, Management Background Variables and Financial Ratios*. *European Accounting Review*, 14(4), 839–868.
- Chen, K. C. W., & Lee, C. J. (1993). *Financial ratios and corporate endurance: A case of the oil and gas industry*. *Contemporary Accounting Research*, 9(2), 667-694.
- Cohen, H. S. (1996). *Warning signs of bankruptcy*. *Pennsylvania CPA Journal*, 67(2), 30.
- Euroopan talous- ja sosiaalikomitean lausunto aiheesta Ennakoiva oikeus: askel kohti parempaa sääntelyä EU:n tasolla (oma-aloitteinen lausunto), INT/415, 3.12.2008.
- Feinman, J. (1990). *The significance of contract theory*. *University of Cincinnati Law Review*, 58, 1283–1477.
- Haapio, H. (2002). *Jäikö jotain sopimatta?* Teoksessa: Pohjonen, Soile (Toim.), *Ennakoiva sopiminen: Liiketoimien suunnittelu, toteuttaminen ja riskien hallinta*. Helsinki: WSOY Lakitieto, 3–82.
- Hakulinen, Y. J. (1965). *Velvoiteoikeus I, yleiset opit*. Helsinki: Yhteiskirjapaino Oy.
- Havansi, E. (1992). *Esinevakuusoikeudet: panttioikeus, pidätysoikeus, omistuksenpidätys, vakuusluovutus* (2., uud. p.). Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- HE 13/2005. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi ulosottolain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 187/2002 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle velan vanhentumista ja julkista haastetta koskevan lainsäädännön uudistamisesta.
- HE 238/2018 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle yksityisen osakeyhtiön vähimmäispääomavaatimuksen poistamista koskevaksi lainsäädännöksi.
- HE 241/2006 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle luottotietolaiksi ja siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 26/2003 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle konkurssilainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 356/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kaupallisten sopimusten maksuehdoista annetun lain 5 §:n muuttamisesta.

- HE 39/1993 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi elinkeinonharjoittajien välisten sopimusehtojen sääntelystä ja markkinatuomioistuimesta annetun lain muuttamisesta.
- HE 57/2012 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kaupallisten sopimusten maksuehdoista, laiksi saatavien perinnästä annetun lain muuttamisesta ja eräiksi niihin liittyviksi laeiksi.
- HE 93/1986 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle kauppalaiksi.
- Hemmo, M. (1998). *Sopimus ja delikti. Tutkimus vahingonkorvausoikeuden vastuumuodoista*. Kauppakaari Oy. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki.
- Hemmo, M. (2003). *Sopimusoikeus I*. 2. uud. p. Helsinki: Talentum.
- Hemmo, M., & Hoppu, K. (2006). *Sopimusoikeus*. Internet-julkaisu.
- Hirvonen, A. (2011). *Mitkä metodit: Opas oikeustieteen metodologiaan*. Helsinki: Ari Hirvonen.
- Häyhä, J. (1996). *Sopimus, laki ja vakuutustoiminta*. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Ikäheimo, S., Laitinen, E. K., Laitinen, T., & Puttonen, V. (2011). *Laskentatoimi ja rahoitus*. Sundom: Vaasan yritysinformaatio.
- Juvonen, M., Koskensyrjä, M., Kuhanen, L., Ojala, V., Pentti, A., Porvari, P. & Talala, T. (2014). *Yrityksen riskienhallinta*. Helsinki: Finanssi ja vakuutuskustannus FINVA.
- Kanniainen, V., & Määttä, K. (1996). *Näkökulmia oikeustaloustieteeseen*. Helsinki: Gaudamus.
- Kanniainen, V., & Määttä, K. (1998). *Näkökulmia oikeustaloustieteeseen*. 2. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Karrus, K. (2003). *Logistiikka*. Juva. WS Bookwell Oy.
- Komiteanmietintö 1936:1. Ehdotus velkakirjalaiksi y.m. Helsinki 1936.
- Koski, P., & Sillanpää, M. (2000). *Yhtiöoikeus*. Helsinki: WSOYpro. Internet-julkaisu.
- Koulu, R. & Lindfors, H. (2010). *Maksukyvyttömyys: Yritys velkojana ja velallisena*. Helsinki: CC Lakimiesliiton kustannus.
- Laamanen, K. (2005). *Johda suorituskykyä tiedon avulla: Ilmiöstä tulkintaan*. Helsinki: Suomen laatu keskus.
- Laitinen, E. K. (1999). *Predicting a corporate credit analyst's risk estimate by logistic and linear models*. International Review of Financial Analysis, 8(2), 97–121.
- Laitinen, T. & Laitinen, E. K. (2014). *Yrityksen maksukyky: Arviointi ja ennakointi*. Helsinki: KHT-Media.
- Lehtonen, Y., Mökkönen, K., Seulu, M., Tammenkoski, R., & Töyrylä, H. (2001). *Perintä ja luotonhallinta*. Internet-julkaisu.

- Leppiniemi, J., & Kykkänen, T. (2019). *Kirjanpito, tilinpäätös ja tilinpäätöksen tulkinta* (10. uudistettu painos. ed.). Helsinki: Alma Talent.
- Lindström, J. (2014). *Luotonvalvonta ja saatavien perintä* (4. uud. p.). Helsinki: Talentum.
- Lönnqvist, A., Jääskeläinen, A., Kujansivu, P., Käpylä, J., Laihonen, H., Sillanpää, V. & Vuolle, M. (2010). *Palvelutuotannon mittaaminen johtamisen välineenä*. Helsinki: Tietosanoma.
- Norros, O. (2018). *Velvoiteoikeus* (Toinen, uudistettu painos.). Helsinki: Alma Talent. Internet-julkaisu.
- Nystén-Haarala, S. (1998). *The long-term contract: contract law and contracting: by Soili Nystén-Haarala*. Helsinki: Finnish Lawyers' Publishing.
- Nystén-Haarala, S. (2002). *Kaukoviisas ennakoiva oikeusajattelu ja jälkiviisas tuomioistuinjuridiikka*. Teoksessa: Pohjonen (toim.). Ennakoiva sopiminen. Liiketoimien suunnittelu, toteuttaminen ja riskien hallinta. Vantaa: WSOY Lakitieto.
- Petersen, M., & Rajan, R. (1994). The Benefits of Lending Relationships: Evidence from Small Business Data. *The Journal of Finance*, 49(1), 3-37.
- Pöyhönen J. (2001). *Kohti uuden talouden juridiikkaa*. Teoksessa: Nuotio, K., Herler, C., & Boucht, J. (2001). *Nykyajan muuttuva oikeus: Justus ry. 10 vuotta – Nutida rätt i förändring : Justus r.f. 10 år*. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Rantanen, H., & Holmari, J. (1999). *Yrityksen suorituskyvyn analysointi*. Lappeenranta: Lappeenrannan teknillinen korkeakoulu.
- Saarnilehto, A., & Annola, V. (2018). *Sopimusoikeuden perusteet* (8., uudistettu painos.). Helsinki: Alma Talent.
- Suomen Yrittäjät (2019). Yrittäjägallup syys–lokakuu 2019, maksuajat. https://www.yrittajat.fi/sites/default/files/yrittajagallup_syys19_maksuajat.pdf
- Tammi-Salminen, E. (2015). *Esinevakuusoikeuden perusteet*. Helsinki: Talentum Pro.
- Taxell, L. (1991). *Köplagen : några riktlinjer*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Telaranta, K.A (1989). *Sopimusoikeus*. Helsinki: CC Lakimiesliiton kustannus.
- Tepora, J., Kaisto, J. & Hakkola, E. (2009). *Esinevakuudet*. Helsinki: CC Lakimiesliiton kustannus.
- Wilhelmsson, T., Sevón, L. & Koskelo, P. (2006). *Kauppalain pääkohdat*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Zitting, S. J. (1951). *Omistajanvaihdoksesta silmällä pitäen erityisesti lainhuudatuksen vaikutuksia: Kirjottanut Simo Zitting*. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Ämmälä, T. (1993). *Sopimuksen pätemättömyyden korjaantumisesta: oikeustoimilain pätemättömyysperusteita koskeva tutkimus*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

LYHENTEET

ETSK Euroopan talous- ja sosiaalikomitea

HD Högsta domstolen (Ruotsi)

KauppL Kauppalaki (355/1987)

KirjanpitoL Kirjanpitolaki (1336/1997)

KomL Ruotsin Kommissionslag (2009:865)

KonkL Konkurssilaki (120/2004)

KRA Kaupparekisteriasetus (208/1979)

LTL Luottotietolaki (527/2007)

MaksuehtoL Laki kaupallisten sopimusten maksuehdoista (30/2013)

OikTL Oikeustoimilaki; laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista (228/1929)

OKL Osuuskuntalaki (421/2013)

OsamKL Laki osamaksukaupasta (91/1966)

OYL Osakeyhtiölaki (624/2006)

PRH Patentti- ja rekisterihallitus

UK Ulosottokaari (705/2007)

OIKEUSTAPAUSSLUETTELO

HD NJA 2012 s. 419 (Ruotsi)

KKO 1992:50.

KKO 1995:128

KKO 2001:126

KKO 2010:69

KKO 2016:46

KKO 2018:37

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen kohde ja rajaukset

Luottotappioriski on asiakkaan maksujen laiminlyönnistä aiheutuva liiketoimintariski, jolle yritys altistaa itsensä myydessään tavaroita tai palveluita luotolla. Sitä voidaan hallita valitsemalla tarkoin asiakkaat, joille luottoa tarjotaan ja tarkkailemalla näiden taloutta ja maksukäyttäytymistä sekä harjoittamalla tehokasta perintätoimintaa. Äärimmäinen keino on poistaa luottoriski kokonaan pitäytymällä käteiskaupassa, mutta luottoasiakkaiden valikoiminen ja etenkin päätös olla tarjoamatta luottoa ollenkaan rajoittavat asiakaskuntaa.¹

Koska luottotappioriskin poistaminen kokonaan on harvoin kokonaistaloudellisesti järkevää, sitä kannattaa sen sijaan pyrkiä hallitsemaan. Lienee selvää, että jokainen vastuullisesti toimiva yritys ottaa selvää asiakkaansa maksukyvyistä luotonantohetkellä, mutta sen lisäksi on ensisijaisen tärkeää tunnistaa sellaiset luottoasiakkaat, jotka ovat vaarassa muuttua riskiasiakkaiksi. Siksi tutkimuksen kohteena ovat vanhat asiakkaat, jotka on aikoinaan todettu vakaiksi ja luottokelpoiksi, mutta joiden maksukyky ajan saatossa heikenee. Tutkielma käsittelee kotimaassa tapahtuvaa yritysten välistä, kauppalaain (355/1987) piiriin kuuluvaa irtaimen tavarankauppaa.

Velkaantuminen eli velkasuhteen velalliseksi päätyminen voi tapahtua eri tavoilla. Yksi tapa on korollinen luotonotto järjestäytyneiltä luottomarkkinoilta, jota yritykset hyödynsivät hankkiessaan pääomaa investointeihin ja yritysostoihin. Velkaantuminen voi tapahtua myös vahingonkorvausvastuuseen joutumisen kautta. Tämä tutkielma keskittyy kuitenkin kolmanteen velkaantumisen muotoon, joka perustuu siihen, että talousyksikkö maksaa saamastaan toimituksesta tai palvelusta jälkikäteen.² Tutkimuksen kohteena on siis tilanne, jossa velkasuhde syntyy tavarantoimittajan myönnettyä asiakkaalleen maksuaikaa.

¹ Juvonen – Koskensyrjä – Kuhanen – Ojala – Porvari – Talala 2014, s. 34.

² Koulu – Lindfors 2010, s. 22.

Yritysten välisessä kaupassa käytetään usein pitkiä maksuehtoja, ja niiden pidentymisen hillitsemiseksi lakia kaupallisten sopimusten maksuehdoista (30/2013) muutettiin vuonna 2015 niin, että yrittäjien välisten saatavien maksuaikaa lyhennettiin 60 päivästä 30 päivään. Lain 5 §:n mukaan maksuaika saa elinkeinonharjoittajien välisessä kaupassa ylittää 30 päivää vain, jos siitä on nimenomaisesti sovittu. Suomen Yrittäjien vuonna 2019 teetämän kyselyn mukaan maksuajat kuitenkin pitenevät edelleen lakimuutoksesta huolimatta, eikä pitkistä maksuajoista sovita erikseen, vaikka laki sitä edellyttää³.

Pitkät maksuehdot tarkoittavat sitä, että pelkästään erääntymätön ostovelka voi olla huomattavan suuri. Jos asiakkaan maksukyvyttömyys tulee myyjälle yllätyksenä, myös luottotappiot voivat olla suuret. Siksi asiakkaiden maksukäyttäytymisen ja taloudellisen tilanteen jatkuva seuranta on erittäin tärkeässä roolissa myyjäyrityksen oman kannattavuuden kannalta.

Maksukyvyttömyys tarkoittaa sitä, että maksuvelvollisella ei ole hallussaan velan maksuun tarvittavia varoja, eikä myöskään mahdollisuutta saada uutta luottoa velan maksamiseksi. Maksukyvyttömyyden ja maksuhaluttomuuden välinen ero on siinä, että jälkimmäisessä tapauksessa velallinen jättää velkansa tarkoituksellisesti maksamatta.⁴

Lähtökohtaisesti näiden kahden välille ei tehdä oikeudellista eroa, vaan veloitteen laiminlyönnillä on samat juridiset seuraamukset johtui laiminlyönti sitten maksukyvyttömyydestä tai -haluttomuudesta. Tosiasiallisesti sillä on kuitenkin merkitystä velkojan turvautuessa lainkäyttöjärjestelmään, eli lakisääteiseen insolvenssimenettelyyn, jonka myötä velkojan pitäisi julkisen vallan avustuksella saada velalliselta se suoritus, jonka tekemisen tämä on laiminlyönyt. Käytännössä turvautuminen maksukyvyttömyysmenettelyyn ei kuitenkaan takaa sitä, että velkoja saisi saatavansa perittyä. Jos maksun laiminlyönti johtuu maksuhaluttomuudesta, insolvenssimenettely takaa yleensä velkojalle täyden maksun, mutta maksukyvyttömyyden tapauksessa on myös mahdollista, että velkoja saa vain sellaisen osittaisen suorituksen, johon velallisen varat riittävät. Voi myös käydä niin, että ne eivät riitä minkäänlaiseen suoritukseen, ja insolvenssimenettely päättyy tuloksettomana.⁵

³ Suomen Yrittäjät 2019.

⁴ Koulu – Lindfors 2010, s. 23.

⁵ Koulu – Lindfors 2010, s. 24–25.

Insolvenssimenettelyn onnistumiseen liittyvien epävarmuustekijöiden vuoksi velkojan kannattaa pyrkiä minimoimaan luottotappioriskinsä jo hyvissä ajoin ennen kuin tarve turvautua yhteiskunnan pakkokoneistoon tulee ajankohtaiseksi. Siksi varsinainen insolvenssimenettely jää pääosin tämän tutkimuksen ulkopuolelle, ja tarkasteltavana on ajanjakso sopimusneuvotteluista hetkeen ennen velallisen ylivelkaantumista.

1.2 Tutkimuksen tavoitteet

Tutkimuksessa esitetään erilaisia sopimusoikeudellisia luottoriskin hallintakeinoja ja arvioidaan niiden soveltuvuutta asiakkaan maksukyvyyn heikentymisen eri vaiheisiin, ja se pyrkii vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

Kuinka asiakkaan maksukyvyyn heikentyminen voidaan havaita?

Kuinka asiakkaan maksukyvyyn heikentymiseen liittyvää riskiä voidaan hallita sopimusjärjestelyillä?

Kuinka riski on siirrettävissä maksukykynsä menettäneen asiakasyrityksen loppuasiakkaalle kolmikantasopimuksella ja millaisiin tilanteisiin järjestely soveltuu?

Tutkimuksessa keskitytään keinoihin, joilla asiakkaan maksukyvyyn menettämiseen liittyvään riskiin voidaan ennakolta varautua, sillä sen toteuduttua on usein jo liian myöhäistä toimia, koska monet suojakeinot eivät ole enää käytettävissä. Monista asioista, kuten omistuksenpidätys-, eräännyttämis- ja irtisanomisehdosta ja vakuuksien käyttämisestä on sovittava etukäteen, ja sopimusehtojen yksipuolinen muuttaminen jälkikäteen on mahdollista vain normiperusteisesti, mikäli täydentymisestä ei ole sovittu.

Tutkimus tarkastelee yhtenä vaihtoehtona dynaamista sopimista⁶, jossa sopimukseen jo sen muodostusvaiheessa sisällytetään olosuhteiden muutoksiin sidottu mahdollisuus muuttaa tiettyjä sopimusehtoja. Tutkimuksessa käsitellään myös muun muassa erilaisia vakuusjärjestelyjä, joiden avulla luottotappioriskiä voidaan pienentää. Huomiota kiinnitetään tarkoituksenmukaisessa laajuudessa myös siihen, miten eri välineiden käyttäminen vaikuttaa myyjän asemaan asiakkaan konkurssissa.

⁶ Ks. Annola 2003, Sopimuksen dynaamisuus.

Viimeinen tutkimuskysymys koskee tilannetta, jossa myyjä on havainnut velallisyrittäjänsä menettäneen maksukykynsä ja kieltäytyy tekemästä kauppaa suoraan tämän kanssa. Tällöin on tietyissä olosuhteissa mahdollista laskuttaa maksukyvyttömän velallisyrittäjän sijaan sille toimitetuista esineistä tai materiaaleista velallisyrittäjän loppuasiakasta.

1.3 Tutkimuksen rakenne

Tutkimus rakentuu kuudesta pääluvusta, joista ensimmäinen on johdantoluku ja viimeinen yhteenveto. Tutkimuksen toisessa luvussa käsitellään ensin riskiyrittäjän tunnistamiseen tarvittavan informaation, eli ensi sijassa tilinpäätöstunnuslukujen ja luottotietojen, lakisääteistä saatavuutta. Sen jälkeen siirrytään lyhyesti tarkastelemaan muutamia valikoituja muuttujia, jotka olemassa olevan tutkimustiedon valossa parhaiten indikoivat heikkenevää maksukykyisyyttä.

Koska tutkimuksen painopiste on niissä juridisissa riskienhallintakeinoissa, joilla tavantuntoimittaja voi minimoida asiakkaansa maksukykyyn menettämistä aiheutuvat luottotappiot, tarkoituksena ei ole luoda tilastollista mallia riskiasiakkaan tunnistamiseksi, vaan kiinnittää huomio joihinkin oleellisiin seikkoihin tilinpäätöstunnusluvuissa ja taustainformaatioissa, jota on mahdollista kerätä sekä luottotietorekistereistä, julkisista tietolähteistä että asiakasyritykseltä itseltään.

Tilinpäätösinformaatioon perustuvilla mittareilla on rajoituksensa, sillä ne tarjoavat vain historiallista dataa, jonka perusteella tulevaisuutta ei voida tarkasti ennakoita. Lisäksi tietojen ajantasaisuudessa on eroja yritysten välillä, sillä toisin kuin yleensä kvartaaleittain raportoivat listayhtiöt, pienemmät yhtiöt julkaisevat tulostietonsa useimmiten vain kerran vuodessa. Tutkimukset osoittavat, että tilinpäätöstietojen lisäksi käytettävä taustainformaatio lisää konkurssin ennakoitavuutta huomattavasti⁷. Siksi maksukykyyn arvioimiseksi on tässä tutkimuksessa valittu sekä taloudellisia että ei-taloudellisia mittareita. Luvun lopuksi esitetään ehdotus siitä, miten luotonvalvonnan tulisi seurata ja hyödyntää näitä mittareita.

Kolmannessa luvussa hahmotetaan sopimisen lähtökohtia ja annetaan lyhyt kokonaiskuva luottotappioriskien hallinnan keinoja sääntelevästä juridisesta normistosta ja

⁷ Ks. esim. Laitinen 1999 ja Back 2005.

tarkastellaan tavarantoimittajan ja tilaajan välistä sopimuskokonaisuutta muun muassa toimitussopimuksen osalta. Luvussa käydään lyhyesti läpi sopimustyyppit, jotka useimmiten ovat luottosuhteen perustana irtaimen tavarankaupassa: kauppakirja tai -sopimus, tilisopimus ja osamaksusopimus. Tarkemmin näihin palataan luvussa neljä. Lisäksi pohditaan, mikä on sopijapuolten keskinäisen riippuvuuden, sopimussuhteen keston ja yhteistyön asteen merkitys sopimuskokonaisuuden kannalta.

Luvun lopuksi käsitellään kauppalain (355/1987) olettasäännöksiä ennakoitusta sopimusrikkomuksesta ja maksun laiminlyönnin seurauksista, jotka tulevat noudatettaviksi, jos sopimuksesta, sopijapuolten omaksumasta käytännöstä taikka kauppatavasta tai muusta tavasta, jota on pidettävä sopijapuolia sitovana, ei muuta johdu. On perusteltua tarkastella kauppalain olettasäännöksiä käsiteltäessä sopimisen lähtökohtia, sillä kauppalaki tarjoaa standardimallin siitä, kuinka sopijapuolten väliset oikeudet ja velvollisuudet jaetaan, mikäli ei toisin sovita.

Neljännessä luvussa käsitellään riskin pienentämistä erilaisin sopimuksellisin keinoin. Ensin käydään läpi sopimusehtojen muuttamista sekä automaattisen muutosmekanismin, tarkistusneuvottelujen että yksipuolisen muutosoikeuden avulla. Sen jälkeen arvioidaan omistuksenpidätysehdon soveltuvuutta tavarantoimittajan ja tilaajan väliseen suhteeseen ja käydään lyhyesti läpi myös, millaisia vaikutuksia sillä on velallisen ulosmittauksessa ja konkurssissa. Lopuksi tarkastellaan vielä myyntikomissiota sekä tiettyjä turvaavia ehtoja: irtisanomis- ja eräännyttämissuhteita sekä luotto- ja toimituskieltoa.

Viides luku koskee luottotappioriskin siirtämistä. Luvussa käsitellään factoringjärjestelyä, ja erityisesti tarkastellaan factoringia myyntisaatavien kaupan muodossa, sillä näin on mahdollista siirtää luottotappioriski rahoitusyhtiölle. Lisäksi tutkitaan, miten riski voidaan sopimusteitse siirtää kolmannelle niin, että maksukyvyltään heikon asiakkaan sijasta laskutetaan suoraan tämän loppuasiakasta.

1.4 Tutkimusmenetelmä

Oikeustieteen ydinalue on perinteisesti ollut voimassaolevaa oikeutta tutkiva lainoppi eli oikeusdogmatiikka, jonka päätehtäviä ovat lain tulkinta ja systematisointi. Se on myös tämän tutkielman lähtökohta, sillä tutkittavan aiheen kannalta relevantteja oikeusnormeja

tarkastelemalla hahmotetaan tavarantoimittajan toimintamahdollisuuksien rajat määrittelevät reunaehdot.

Lainopin teoreettinen ulottuvuus, systematisointi, jäsenteleo voimassa olevaan oikeutta. Lainsäätäjän tuottamista oikeusnormeista muodostuu materiaali, jota oikeudenaloittain järjestämällä lainoppi rakentaa yhtenäistä ja johdonmukaista oikeusjärjestelmää. Lainopin systematisointityön keskeisin tehtävä on oikeudenalojen käsitteiden, oikeusperiaatteiden ja teoreettisten rakennelmien jäsentely ja tutkiminen. Lainopin toista tehtävää, tulokintaa, kuten myös oikeusperiaatteiden punnintaa ja tasapainottamista, on puolestaan pidetty lainopin käytännöllisenä ulottuvuutena.⁸

Oikeusdogmaattista näkökulmaa täydentää tässä tutkimuksessa ennakoiva oikeusajattelu (preventive law), joka pyrkii käytännön tarpeen pohjalta riskin hallintaan, luovaan ongelmanratkaisuun ja tuomioistuinten välttämiseen. Ennakoiva näkökulma on mahdollinen kaikilla oikeudenaloilla, mutta erityisen hyvin sovellettavissa etenkin sopimusoikeuteen, joka on dispositiivisuutensa ansiosta helposti kehitettävissä ennakoivaan suuntaan.⁹

Ennakoivaan oikeusajatteluun liittyy voimakas taloudellinen aspekti. Oikeudellisten ongelmien ehkäisy on kannattavaa, sillä riitely kuluttaa sekä yritysten että yhteiskunnan resursseja, jotka voitaisiin muuten allokoida tuottavaan työhön. Sopimushallinnan taso näkyy suoraan yrityksen tuloksessa, sillä jo yksi taitamaton sopimusjärjestely voi aiheuttaa kaupan arvoon nähden moninkertaiset tappiot.¹⁰

Ennakoivalla oikeusajattelulla on ollut vaikeuksia tulla hyväksytyksi mukaan oikeustieteelliseen keskusteluun niin kotimaassaan Yhdysvalloissa kuin Euroopassakin. Tämä johduu länsimaille tyypillisestä tuomioistuinjuridiikkaan keskittyvästä oikeustieteellisestä tutkimuksesta.¹¹ Muutostarve on tuotu ilmi myös unionitasolla jo vuonna 2008, kun Euroopan talous- ja sosiaalikomitea (ETSK) antoi lausunnon ennakoivasta oikeudesta¹². Lausunnon mukaan oikeutta on vuosisatojen ajan tarkasteltu reaktiivisesti: lainsäätäjä ja oikeuslaitos ovat reagoineet puutteisiin, rikkomuksiin ja laiminlyönteihin tarkoitukseen löytää niihin ratkaisuja ja korjata asiantila. ETSK toteaa, että on aika omaksua uusi

⁸ Hirvonen 2011, s. 25-26.

⁹ Nystén-Haarala 2002, s. 141.

¹⁰ Haapio 2002, s. 5.

¹¹ Nystén-Haarala 2011, s. 142.

¹² Euroopan talous- ja sosiaalikomitean (ETSK) lausunto 2008.

ennakoiva lähestymistapa oikeuteen ja tarkastella sitä, kuinka oikeutta käytetään ja miten se arkielämässä toimii. Ennakoivan oikeuden myötä voidaan luoda uusi ajattelutapa, jonka lähtökohdista ovat ihmisten ja yritysten todelliset tarpeet ja toiveet. Oikeuden päämääränä on tällöin yhteiskunta, jonka toimijat, sekä ihmiset että yritykset, ”tuntevat oikeutensa ja velvollisuutensa, kykenevät hyödyntämään lainsäädännön suomia etuja, tuntevat juridiset velvollisuutensa välttyäkseen mahdollisuuksien mukaan ongelmilta ja pystyvät ratkaisemaan väistämättömät riitaisuudet varhaisessa vaiheessa mahdollisimman asianmukaisin menetelmin”¹³. ETSK:n lausunnossa on hyvin nähtävissä myös riskienhallinnan näkökulma: kun ihmiset tuntevat juridiset oikeutensa ja velvollisuutensa, he pystyvät paitsi hyödyntämään lainsäädännön heille suomat edut, myös välttämään ja ratkaisemaan ongelmatilanteita.

Tutkimuskohdetta tarkastellaan edellä kuvatuista lainopin ja ennakoivan oikeusajattelun lähtökohdista. Tutkimuksen toisessa luvussa hyödynnetään näiden metodien lisäksi tilinpäätösanalyysia, jonka avulla yrityksen kannattavuutta ja taloudellista tilaa voidaan arvioida käyttämällä hyväksi yrityksen tilinpäätöstietoja¹⁴.

¹³ ETSK 2008.

¹⁴ Ikäheimo 2011, s. 51.

2 RISKIYRITYKSEN TUNNISTAMINEN

2.1 Tietojen saatavuus

2.1.1 Kaupparekisteri

Kaupparekisteri on koko Suomen kattava keskusrekisteri, johon merkitään kaikki elinkeinonharjoittajat yritysmuodosta riippumatta, ja johon elinkeinonharjoittajien on tehtävä erilaisia lakisääteisiä ilmoituksia yritystensä toiminnasta¹⁵. Rekisteri on julkinen: kaupparekisterilain (129/1979) 1 §:n mukaisesti kenellä tahansa on oikeus saada tietoja kaupparekisteriin tehdyistä merkinnöistä ja asiakirjoista. Kaupparekisteriä ylläpitää työ- ja elinkeinoministeriön alainen keskusvirasto, Patentti- ja rekisterihallitus (jäljempänä myös PRH) ja sen Yritys- ja yhteisölinja¹⁶. Kaupparekisterilaissa Patentti- ja rekisterihallitukseen viitataan termillä rekisteriviranomainen.

Kaupparekisteristä voi saada tietoja esimerkiksi tietyn elinkeinonharjoittajan tai yhteisön toiminimestä, toimialasta tai siitä, kenellä yrityksessä on edustus- tai prokuraaoikeus. Kaupparekisteristä löytyvät kaupparekisteriasetuksen (208/1979) mukaisesti myös muun muassa henkilöyhtiöiden yhtiösopimukset (KRA 8–9 §) sekä osakeyhtiöiden yhtiöjärjestykset (KRA 12 §).

Yritysten kaupparekisteriin merkityt perustiedot, kuten toiminimi, kotipaikka, postiosoite ja toimiala ovat saatavilla kahdesta eri PRH:n palvelusta. Yritys- ja yhteisötietojärjestelmä on PRH:n ja Verohallinnon yhteinen palvelu, jonka verkkosivuilla (www.ytj.fi) yritysten perustiedot ovat vapaasti nähtävillä. Ne voi hankkia maksutta myös Virre-tietopalvelun (www.virre.fi) kautta. Se on kaikille avoin verkkopalvelu, josta yritysten rekisteritietoja on saatavilla ympäri vuorokauden. Maksua vastaan on mahdollista hankkia perustietojen lisäksi myös muun muassa yrityksen sähköinen kaupparekisteriote,

¹⁵ Näitä ovat mm. kaupparekisterilain ja yritys- ja yhteisötietolain (244/2001) nojalla annettavat perus-, muutos- ja lopettamisilmoitus.

¹⁶ Koski – Sillanpää 2000. Luku 19 Kaupparekisteri. Organisaatio. Rekisteriviranomainen. Patentti- ja rekisterihallitus.

tilinpäätös, käännösote ja yhteisösäännöt. Järjestelmää on mahdollista käyttää kertamaksulla tai rekisteröitymällä asiakkaaksi, jolloin käyttö on hieman edullisempaa.¹⁷

2.1.2 Tilinpäätösilmoitusvelvolliset

Kirjanpitolain (1336/1997) 3 luvun 9.1 §:n mukaan tietyt kirjanpitovelvolliset ilmoittavat aina jäljennöksen tilinpäätöksestä ja toimintakertomuksesta Patentti- ja rekisterihallitukselle rekisteröitäväksi kaupparekisteriin kaikilta tilikausilta, vaikka yritystoimintaa ei harjoitettaisikaan. Näitä ovat osakeyhtiöt, osuuskunnat, keskinäiset vakuutusyhtiöt ja vakuutusyhdistykset. Lisäksi ilmoitusvelvollisia ovat henkilöyhtiöt, joiden vastuunalaisena yhtiömiehenä on osakeyhtiö sekä henkilöyhtiöt, joiden vastuunalaisena yhtiömiehenä on edellä mainittu yhtiö, eli avoin yhtiö tai kommandiittiyhtiö, jonka vastuunalainen yhtiömies on osakeyhtiö.

Mitä KirjanpitoL 3 luvun 9.1 §:ssa säädetään, sovelletaan saman pykälän toisen momentin mukaan myös muuhun kirjanpitovelvolliseen, joka on pienyritystä suurempi. Pienyrityksen määritelmä on KirjanpitoL 1 luvun 4 a §:n mukaan kirjanpitovelvollinen, jolla sekä päättyneellä että sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella ylittyy enintään yksi seuraavista kolmesta raja-arvosta tilinpäätöspäivänä:

- 1) taseen loppusumma 6 000 000 euroa;
- 2) liikevaihto 12 000 000 euroa;
- 3) tilikauden aikana palveluksessa keskimäärin 50 henkilöä.

Tämä tarkoittaa sitä, että myös yksityisen elinkeinonharjoittajan ja kaupparekisteriin merkityn aatteellisen tai taloudellisen yhdistyksen sekä säätiön on ilmoitettava tilinpäätöksensä rekisteröitäväksi, mikäli lain edellytykset täyttyvät. Sama koskee myös keskinäistä vakuutusyhtiötä, vakuutusyhdistystä, säästöpankkia, eurooppayhtiötä, eurooppalaista taloudellista etuyhtymää ja hypoteekkiyhdistystä. Myös ulkomaisen elinkeinonharjoittajan sivuliikkeet ovat kaupparekisterilain (129/1979) 17 a §:n perusteella velvollisia ilmoittamaan tilinpäätöksensä rekisteröitäväksi kaupparekisteriin. Lisäksi kirjanpitolain 3 luvun 9.3 §:n mukaan, mikäli kirjanpitovelvollisen tulee laatia konsernitilinpäätös, määräytyy

¹⁷ Koski – Sillanpää 2000. Luku 19 Kaupparekisteri. Kaupparekisteritiedot. Julkisuus.

2 momentissa säädettyjen rajojen ylittyminen tai alittuminen konsernitilinpäätöksen perusteella.

Kirjanpitolain 3 luvun 11 §:ssä on säädetty yhtiöistä, joiden ei tarvitse ilmoittaa ja rekisteröidä tilinpäätöstä kaupparekisteriin: asunto-osakeyhtiö, keskinäinen kiinteistöosakeyhtiö, asumisoikeusyhdistys ja asunto-osuuskunta. Näiden yhtiöiden on kuitenkin pyynnöstä toimitettava jäljennös tilinpäätöksestä ja toimintakertomuksesta patentti- ja rekisterihallitukselle sekä muulle sitä pyytävälle taholle.

Kirjanpitolain 3 luvun 9.4 §:n nojalla tilinpäätös ja toimintakertomus on ilmoitettava rekisteröitäväksi kuuden kuukauden kuluessa tilikauden päättymisestä. Osakeyhtiötä ja osuuskuntaa koskevista määräajoista säädetään erikseen: osakeyhtiölain (624/2006) 8 luvun 10.1 §:n mukaan osakeyhtiön on ilmoitettava tilinpäätös ja toimintakertomus rekisteröitäviksi kahden kuukauden kuluessa tilinpäätöksen vahvistamisesta. Vastaava säännös löytyy myös osuuskuntalain (421/2013) 8 luvun 10.1 §:sta. Lisäksi sekä OYL että OKL 8 luvun 10.2 §:ssa säädetään, että mikäli osakeyhtiö tai osuuskunta laiminlyö tilinpäätösilmoitusvelvollisuutensa, rekisteriviranomainen voi velvoittaa toimitusjohtajan tai hallituksen jäsenen sakan uhalla täyttämään velvollisuuden määräämässään ajassa. Päätökseen, jolla rekisteriviranomainen on asettanut uhkasakon, ei saa hakea muutosta valittamalla. Laiminlyönnin vuoksi yhtiö voidaan myös asettaa selvitystilaan tai poistaa kaupparekisteristä.

Yritysten tilinpäätökset ovat julkisia ja ostettavissa PRH:n Virre-tietopalvelun tilinpäätöshausta. Tilinpäätösilmoitusvelvollisuus on laaja, vaikkakin pienimmät toimijat jäävät sen ulkopuolelle. Tilinpäätösilmoitusvelvollisuuden ansiosta yrityksen saatavilla on kohtuullisen ajantasaista tietoa kauppakumppaniensa taloudellisesta tilanteesta, ja osakeyhtiön ja osuuskunnan osalta ilmoitusvelvollisuutta on tehostettu laiminlyönnistä seuraavilla uhkasakolla ja mahdollisella selvitystilaan asettamisella sekä kaupparekisteristä poistamisella. Tästä syystä tilinpäätöksestä ilmenevät taloustiedot ovat hyvä lähtökohta riskiyrityksen tunnistamiselle.

2.1.3 Tilinpäätöksen sisältö

Kirjanpitolain 3 luvun 1 §:n mukaan kirjanpitovelvollisen on laadittava kultakin tilikaudelta tilinpäätös, joka sisältää tilinpäätöspäivän taloudellista asemaa kuvaavan taseen,

tuloksen muodostumista kuvaavan tuloslaskelman, varojen hankintaa ja niiden käyttöä selvittävän rahoituslaskelman, jos kirjanpitovelvollinen on suuryritys¹⁸ tai yleisen edun kannalta merkittävä yhteisö, sekä liitetiedot, eli taseen, tuloslaskelman ja rahoituslaskelman liitteenä olevat tiedot. Lisäksi kustakin taseen, tuloslaskelman ja rahoituslaskelman erästä on esitettävä vastaava vertailutieto viimeistä edelliseltä tilikaudelta.

Jos kyseessä on julkinen osakeyhtiö, sellainen osuuskunta tai yksityinen osakeyhtiö, joka ei ole mikroyritys¹⁹ tai pienyritys tai yleisen edun kannalta merkittävä yhteisö, tilinpäätökseen on liitettävä lisäksi toimintakertomus, jonka sisällöstä säädetään KirjanpitoL 3 luvun 1 a §:ssa. Siinä on kuvattava kirjanpitovelvollisen toiminnan kehittymistä ja tulokellisuutta, taloudellista tilannetta sekä merkittävimpiä riskejä ja epävarmuustekijöitä. Mikäli kuvauksen ymmärtämiseksi on tarpeen, toimintakertoukseen on lisäksi sisällytettävä taloudelliset ja muut kuin taloudelliset tunnusluvut henkilöstöstä ja ympäristövaikutuksista. Osakeyhtiölain 8 luvussa asetetaan pien- ja mikroyrityksiä suuremmille osakeyhtiöille lisäksi erityisiä tiedonantovelvollisuuksia koskien mm. osakkeita, pääoma- ja lähipiirilainoja sekä rakenne- ja rahoitusjärjestelyjä.

2.1.4 Luottotietotoiminta

Luottotiedot ovat järjestelmällisesti kerättyjä, talletettuja ja luovutettavia velallisen maksuhalukkuutta ja -kykyä koskevia tietoja. Niitä kerätään paitsi kaupparekisteristä, tuomioistuimista, veroviranomaisilta, perintätoimistoilta, ulosottomiehiltä ja rahoitus- ja luottokorttiyhtiöiltä, myös mediasta ja yrityksiltä itseltään. Ne koskevat etupäässä maksuhäiriöitä, vaikka periaatteessa myös niin kutsuttujen positiivisten luottotietojen kerääminen olisi mahdollista.²⁰

¹⁸ KirjanpitoL 1 luvun 4 c §:n mukaan kyseessä on suuryritys, mikäli sekä päättyneellä että sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella ylittyy vähintään kaksi seuraavista kolmesta raja-arvosta tilinpäätöspäivänä:

- 1) taseen loppusumma 20 000 000 euroa;
- 2) liikevaihto 40 000 000 euroa;
- 3) tilikauden aikana palveluksessa keskimäärin 250 henkilöä.

¹⁹ KirjanpitoL 1 luvun 4 b §:n mukaan kyseessä on mikroyritys, mikäli sekä päättyneellä että sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella ylittyy enintään yksi seuraavista kolmesta raja-arvosta tilinpäätöspäivänä:

- 1) taseen loppusumma 350 000 euroa;
- 2) liikevaihto 700 000 euroa;
- 3) tilikauden aikana palveluksessa keskimäärin 10 henkilöä.

²⁰ Koulu & Lindfors 2010, s. 49.

Ammattimaista luottotietotoimintaa harjoittavat siihen erikoistuneet yritykset, jotka keräävät tietoja suuresta, määrittelemättömästä joukosta velallisia ja jotka antavat asiakkailleen velallisia koskevia luottotietolausuntoja²¹. Luottotietoyhtiöt saattavat myös tarjota valvontapalvelua, joka seuraa toimeksiantajayrityksen asiakkaita ja ilmoittaa välittömästi sekä maksuhäiriöistä että muista muutoksista²².

Luottotietotoimintaa koskeva yleislaki eli luottotietolaki (527/2007) säädettiin vuonna 2007, ja siihen saakka luottotietotoimintaa harjoitettiin ilman lainsäädäntöä. Hallituksen esityksessä korostettiin, että sopimusosapuolen tunnistaminen ja tämän luotettavuuden arviointi on tärkeää kaikissa niissä tilanteissa, joissa maksu ei tapahdu samanaikaisesti tavarantarkoituksen tai palvelun antamisen tai muun suorituksen täyttämisen kanssa, ja luottoriskin hallinta liittyy siten yritystoimintaan laajasti²³. Siksi on tärkeää varmistaa luotettavien ja ajantasaisten luottotietojen saatavuus²⁴.

Luottotietolain 10 § takaa kaikille oikeuden saada tietoja hyväksytyyn käyttötarkoitukseen: luottotietotoiminnan harjoittajan on yksittäistapauksessa kohtuullista korvausta vastaan annettava luottotietoja niitä pyytävälle henkilölle. LTL 21 §:n mukaan yrityksen perustietoina rekisteriin saa tallettaa yrityksen nimen, yritys- ja yhteisötunnuksen ja muut yksilöinti- ja yhteystiedot sekä yrityksen toimialaa, osakepääomaa ja taloudellista asemaa tai muutoin yritystä koskevat ja sen toimintaa yleisesti kuvaavat tiedot, jotka ovat peräisin viranomaisten julkisista rekistereistä tai muista julkisista lähteistä tai yritykseltä itseltään. Lisäksi perustietoina saa tallettaa tiedot yrityksen vastuuhenkilöistä.

Luottotietolain 22 § antaa rekisterin ylläpitäjälle myös mahdollisuuden täydentää yrityksen vastuuhenkilöitä koskevia tietoja, jos viranomaisen rekisterissä oleva merkintä ei sen tallettamisajankohdan tai muun sellaisen syyn vuoksi anna oikeaa kuvaa yrityksen toiminnasta tai sen maksuhäiriöistä vastuussa olevista tai yrityksessä tosiasiallista määräysvaltaa käyttävistä tai käyttäneistä henkilöistä. Lain 23 §:n mukaan luottotietorekisteriin saa tallettaa myös tiedot henkilöstä, joka on määrätty liiketoimintakiellosta annetussa

²¹ Koulou & Lindfors 2010, s. 49.

²² Lindström 2014, s. 173.

²³ HE 241/2006 vp s. 4.

²⁴ HE 241/2006 vp s. 19. Lisäksi luottotietolain tavoitteena oli rekisteröityjen velallisten oikeuksien ja niiden toteuttamisen turvaaminen, ks. esim. HE 241/2006 vp 7. luku. Luottotietotoiminta koskee paitsi yrityksiä, myös luonnollisia henkilöitä.

laissa (1059/1985) tarkoitettuun liiketoimintakieltoon, samoin kuin tiedon liiketoimintakiellon kestosta.

Luottotietolain kuudennessa luvussa säännellään luottotietorekisteriin talletettavia yritysluottotietoja ja henkilöluottotietojen käsittelyä yritysluottotietoina. Yrityksen maksuhäiriötietoina talletettavat tiedot luetellaan 24 §:ssä. Lisäksi laki antaa luottotietorekisterille oikeuden tallettaa sekä yrityksen maksutapaa koskevia (25 §) että yrityksen luottokelpoisuusarvioinnissa tarvittavia tietoja (27 §) niitä koskevissa pykälissä mainituin edellytyksin. Lain 25 § antaa luottotietorekisterin ylläpitäjälle oikeuden yhdistää myös yrityksen vastuuhenkilöitä koskevat henkilöluottotiedot yritysluottotietorekisteriin.

Luottotietolaissa määrätään myös luottotietojen säilytysajoista, jotka vaihtelevat saatavan tai maksuhäiriön mukaan (18 §). Esimerkiksi velkojan ilmoittamat maksuhäiriötiedot poistetaan kahden vuoden kuluessa tiedon tallettamisesta, kun taas konkurssia koskevat tiedot poistetaan viiden vuoden kuluessa.

Luottotietorekisterit tarjoavat laajat tiedot velallisen taloudellisesta tilanteesta sekä velallisyrietyksessä vaikuttavista henkilöistä. Monet yritykset turvautuvat luotonvalvonnassaan ainoastaan reskontranhoitoon, eli saapuvien maksujen kirjaamiseen ja kohdistamiseen, mutta pelkästään asiakkaan maksukäyttäytymisen seuranta ei välttämättä kerro riittävästi tämän taloudellisesta tilanteesta. Asiakas saattaa esimerkiksi priorisoida liiketoimintaansa tarvitsemansa pääraaka-aineen maksamisen ja hoitaa laskunsa ajallaan tai vain vähäisin viivästyksin, mutta velkaantua silti suhteessa muihin kauppakumppaneihinsa. Maksuviivästyksen syynä saattaa olla pelkkä asiakkaan inhimillinen erehdys, tai esimerkiksi automaattiseen laskutukseen liittyvä systeemivirhe myyjän puolelta. Etenkin suurten asiakasyritysten kohdalla kyseessä saattaa olla silkka piittaamattomuus myyjän maksuehdosta. Siksi asiakkaan maksukykyä on tarkasteltava useammista näkökulmista.

2.2 Maksukyvyttömyyttä ennustavat tekijät

2.2.1 Kaupparekisterimerkintä osakeyhtiön varojen vähentymisestä

Osakeyhtiölain 1 luvun 3.1 §:n mukaisesti julkisen osakeyhtiön vähimmäisosakepääoma on 80 000 euroa. Samaan pykälään sisältynyt vaatimus yksityisen osakeyhtiön 2500 euron suuruudesta vähimmäispääomasta poistettiin vuonna 2019, sillä sitä pidettiin

velkojiensuojan kannalta merkityksettömänä²⁵. Pykälästä poistettiin kokonaan vähimmäisosakepääomavaatimus sekä maininta siitä, että yhtiöllä tulee aina olla osakepääoma. Osakepääoman menetystä koskeva ilmoitusvelvollisuus jätettiin kuitenkin voimaan, koska arvioitiin, että vaatimuksen poistaminen johtaisi sopimusvelkojien selonottotarpeen kasvuun ja siten lisäisi sopimuskustannuksia²⁶.

Osakeyhtiölain 20 luvun 23 § sääntelee tilannetta, jossa yhtiön oma pääoma on pienentynyt liikaa yhtiön osakepääoman määrään nähden. Jos yhtiön hallitus havaitsee, että yhtiön oma pääoma on negatiivinen, hallituksen on viipymättä tehtävä osakepääoman menettämistä rekisteri-ilmoitus PRH:n ylläpitämään kaupparekisteriin. Ilmoitusvelvollisuuden tarkoituksena on julkistaa yhtiön sidosryhmille sen taloudellinen tilanne. Tämän jälkeen yhtiö voi jatkaa toimintaansa normaalisti, mutta ilmoituksella voi olla välillisiä vaikutuksia yhtiön toimintaan ja maineeseen ja erityisesti sen luotonsaantimahdollisuuksiin.

Osakepääoman menettämistä koskeva rekisterimerkintä voidaan kuitenkin poistaa yhtiön tekemän uuden rekisteri-ilmoituksen perusteella, jos yhtiön oman pääoman tilanne on parantunut niin, että sen oma pääoma on rekisteri-ilmoitukseen liitetystä taseesta ja OYL 20 luvun 23.2 §:n mukaisesta muusta selvityksestä ilmenevällä tavalla yli puolet osakepääomasta. Jos yhtiössä on lain tai yhtiöjärjestyksen mukaan velvollisuus valita tilintarkastaja, taseen ja muun selvityksen on oltava tilintarkastettuja. Merkinän poistamiselle on siis asetettu korkeammat vaatimukset kuin oman pääoman menettämistä ilmoittamiselle.

Osakeyhtiölain 20 luvun 23.2 §:n mukaan oman pääoman määrää laskettaessa pääomailain luetaan omaksi pääomaksi. Lisäksi yhtiön omaisuudesta tehtyjen ja suunnitelman mukaisten poistojen kertynyt erotus, eli poistoero, ja yhtiön tekemät vapaaehtoiset varaukset otetaan huomioon oman pääoman lisäyksinä. Jos yhtiön omaisuuden todennäköinen luovutushinta on muuten kuin tilapäisesti sen kirjanpitoarvoa olennaisesti suurempi, saadaan myös todennäköisen luovutushinnan ja kirjanpitoarvon erotus ottaa huomioon

²⁵ HE 238/2018 vp, s. 10. Hallituksen esityksessä velkojiensuojan kannalta merkityksellisinä seikkoina mainittiin ajantasaiset tilinpäätöstiedot ja muut avoimuusvaatimukset, varojenjaon edellytykset sekä johdon ja osakkaiden vastuu sekä johdon ja pääosakkaiden henkilötietojen saatavuus kaupparekisterin kautta.

²⁶ HE 238/2018 vp, s. 14.

oman pääoman lisäyksenä. Mahdollisuus ottaa käypä arvo huomioon koskee kaikkea yhtiön omaisuutta eikä vain kirjanpitolaissa tarkoitettuja tietyn tyyppisiä tase-eriä²⁷. Edellä tarkoitetuissa oman pääoman lisäyksissä on noudatettava erityistä varovaisuutta ja niistä on annettava perusteltu selvitys toimintakertomuksessa tai OYL 8 luvun 5 §:n 1 momentin nojalla taseen liitetietona.

Julkiselta osakeyhtiöltä edellytetään reagoimista pääoman vähenemiseen jo ennen sen menettämistä kokonaan. Jos julkisen osakeyhtiön hallitus havaitsee, että yhtiön oma pääoma on alle puolet osakepääomasta, hallituksen on OYL 20 luvun 23.3 §:n mukaan viipymättä laadittava tilinpäätös ja toimintakertomus yhtiön taloudellisen tilan selvittämiseksi. Tällöin pääomalainaa pidetään vieraana pääomana, toisin kuin oman pääoman menettämisen yhteydessä laadittavassa laskelmassa. Mikäli yhtiöllä on tilintarkastaja, tilinpäätös on tilintarkastutettava. Yksityisen osakeyhtiön osalta yhtiön hallituksen tulevaisuuden huolellisuusvelvollisuutensa perusteella harkita, edellyttääkö tilanne toimenpiteitä.²⁸

Hallitus havaitsee oman pääoman vähentymisen usein viimeistään tilinpäätöksen valmistelun yhteydessä laadittavasta taseesta, mutta havainto voidaan tehdä muulloinkin, esimerkiksi silloin, kun yhtiöllä on tilikauden aikana ollut suuria tappioita. Yksittäisten suurten tappioiden yhteydessä seurantavelvollisuus korostuu erityisesti, kuten myös silloin, kun liiketoiminnan kannattavuus on ollut jo edellisillä tilikausilla heikkoa ja omasta pääomasta on jo edellisen tilinpäätöksen mukaan menetetty merkittävä osa.²⁹

Jos julkisen osakeyhtiön oma pääoma on taseen mukaan alle puolet osakepääomasta, hallituksen on viipymättä kutsuttava yhtiökokous koolle päättämään mahdollisista toimenpiteistä yhtiön taloudellisen aseman tervehdyttämiseksi, ja yhtiökokous on pidettävä kolmen kuukauden kuluessa tilinpäätöksen laatimisesta (OYL 20 luku 23.3 §). Tervehdyttämistoimia voisivat olla muun muassa sijoitetun vapaan oman pääoman rahaston kasvataminen, osakepääoman alentaminen taseessa näkyvän tappion peittämiseksi, velkojen

²⁷ Koski – Sillanpää 2000. Luku 15 Yritysmuodon muutos ja yhtiön purkaminen. Yhtiön varojen vähentyminen. Oman pääoman laskelma. Arvostuserot ja poistoerot.

²⁸ Koski – Sillanpää 2000. Luku 15 Yritysmuodon muutos ja yhtiön purkaminen. Yhtiön varojen vähentyminen. Oma pääoma alle puolet osakepääomasta.

²⁹ Koski – Sillanpää 2000. Luku 15 Yritysmuodon muutos ja yhtiön purkaminen. Yhtiön varojen vähentyminen. Oma pääoma alle puolet osakepääomasta. Menetyksen havaitseminen.

anteeksisaanti tai yhtiön toiminnan kehittäminen voitolliseksi. On kuitenkin huomattava, että yhtiökokouksella ei ole mitään nimenomaista velvollisuutta ryhtyä tällaisiin toimiin, vaan osakkeenomistajat voivat halutessaan ainoastaan jäädä seuraamaan tilanteen kehittymistä. Vasta siinä vaiheessa, kun oma pääoma on kokonaan menetetty, yhtiön tulee tehdä asiaa koskeva ilmoitus kaupparekisteriin.³⁰ Kirjanpitolain 3 luvun 9.1 §:n mukaan osakeyhtiön on kuitenkin aina toimitettava jäljennös tilinpäätöksestä ja toimintakertomuksesta rekisteröitäväksi patentti- ja rekisterihallitukselle, joten ne ovat julkisia asiakirjoja ja kauppakumppaneiden saatavissa.

Jos hallitus laiminlyö osakepääoman menettämistä koskevan kaupparekisteri-ilmoituksen tekemisen, se saattaa johtaa OYL 22 luvun 1 §:n mukaiseen hallituksen jäsenten ja toimitusjohtajan vahingonkorvausvastuuseen lähinnä velkojille aiheutuneiden vahinkojen osalta. Laiminlyönnin seuraamukset ratkaistaan osakeyhtiölain vahingonkorvausta koskevien periaatteiden mukaan, ja vahingonkorvauksen tuomitsemisen edellytyksenä on paitsi vahingon aiheutuminen, myös syy-yhteyden osoittaminen johdon lainvastaisen menettelyn ja aiheutuneen vahingon välillä.³¹

2.2.2 Tilinpäätökseen perustuvat muuttajat

Tilintarkastuksen tarkoituksena on varmentaa yrityksen antamien taloudellisten tietojen luotettavuus, ja siksi vakiomuodosta poikkeava eli mukautettu (varauman sisältämä tai kielteinen) tilintarkastuskertomus³² on selkeä varoitusmerkki: taloudellisen tilanteen heikkenemisen peittely laskentatoimen joustovaran avulla viittaa usein kasvavaan maksukyvyttömyyden uhkaan³³. Mukautetun lausunnon taustalla voi olla joko tietojen virheellisyys tai jokin tilintarkastajan havaitsema, yhtiön toiminnan jatkon mahdollisesti vaarantava seikka.

³⁰ Koski – Sillanpää 2000. Luku 15 Yritysmuodon muutos ja yhtiön purkaminen. Yhtiön varojen vähentyminen. Oma pääoma alle puolet osakepääomasta. Yhtiökokous.

³¹ Koski – Sillanpää 2000. Luku 15 Yritysmuodon muutos ja yhtiön purkaminen. Yhtiön varojen vähentyminen. Oma pääoma menetetty. Vastuu.

³² Tilintarkastuskertomus on julkinen asiakirja, eli jos tarkastettava yhteisö on tilinpäätösilmoitusvelvollinen, se lähettää Patentti- ja rekisterihallitukselle tilinpäätöksen mukana rekisteröitäväksi myös tilintarkastuskertomuksen. Tässä jaottelussa tilintarkastus on siksi sijoitettu tilinpäätökseen perustuviin muuttujiin.

³³ Laitinen – Laitinen 2014, s. 167.

Tilintarkastuslain (1141/2015) 3 luvun 5.3 §:n ja sen perustana olevan tilintarkastusdirektiivin 28 artiklan mukaan tilintarkastajan tulee mukauttaa tilintarkastuskertomukseen sisältyvä lausunto, jos tilintarkastaja tekee johtopäätöksen, että hankitun tilintarkastusevidenssin perusteella tilinpäätöksessä kokonaisuutena on olennainen virheellisyys tai hän ei pysty hankkimaan tarpeellista määrää tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä tehdäkseen johtopäätöksen, ettei tilinpäätöksessä kokonaisuutena ole olennaista virheellisyttä. Samoin tilintarkastuskertomus mukautettava, kun se sisältää tilintarkastuslain 3 luvun 5 §:ssä tarkoitetun lisätiedon tai huomautuksen. Pykälän 7 momentin mukaan tilintarkastuskertomuksessa on annettava tarpeelliset lisätiedot seikoista, joihin tilintarkastaja kiinnittää erityistä huomiota sekä tiedot seikoista, jotka voivat antaa olennaista aihetta epäillä yhteisön tai säätiön kykyä jatkaa toimintaansa.

On huomattava, että tilintarkastuslaissa pienimmät yhteisöt on vapautettu tilintarkastusvelvollisuudesta. Tilintarkastuslain 2 §:n mukaan tilintarkastaja voidaan jättää valitsematta yhteisössä, jossa sekä päättyneellä että sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella on täytynyt enintään yksi seuraavista edellytyksistä:

- 1) taseen loppusumma ylittää 100 000 euroa;
- 2) liikevaihto tai sitä vastaava tuotto ylittää 200 000 euroa; tai
- 3) palveluksessa on keskimäärin yli kolme henkilöä.

Tilintarkastaja voidaan myös jättää valitsematta toimintaansa aloittavassa yhteisössä, jollei ole ilmeistä, ettei edellytyksiä tilintarkastajan valitsematta jättämiseen ole. Tilintarkastaja on kuitenkin aina valittava yhteisössä, jonka pääasiallisena toimialana on arvopapereiden omistaminen ja hallinta ja jolla on kirjanpitolain 1 luvun 8 §:ssä tarkoitettu huomattava vaikutusvalta toisen kirjanpitovelvollisen liiketoiminnan tai rahoituksen johtamisessa. Tällä tarkoitetaan holding-yhtiöitä.

Yrityksen rahoitusriskin mittarina käytetään yleisesti pääomarakennetta. Mitä suurempi osuus vieraalla pääomalla on yrityksen rahoitusrakenteessa, sitä huonompi on sen vakavaraisuus ja sitä suurempi rahoitusriski siihen todennäköisesti liittyy. Vakavaraisuuden perusmittarina käytetään omavaraisuusastetta, eli oman pääoman ja koko pääoman välistä suhdetta. Omavaraisuusasteelle voidaan antaa viitteellisiä ohjearvoja, mutta arviointi on tehtävä silti yrityskohtaisesti: jos yrityksen tulokehitys on vakaata ja positiivista eikä sen

toimintaan liity suuria riskejä, korkeakin velkaantumisaste voi olla vielä hyväksyttävä³⁴. Tästä huolimatta omavaraisuusaste on tilastollisesti selvästi tehokkain tulevasta maksukyvyttömyydestä kertova tunnusluku, sillä usein se sisältää jo lähes kaiken tiedon maksukyvyttömyysriskistä, eikä ennustetta voi merkittävästi parantaa muita tunnuslukuja käyttämällä. Tämä perustuu siihen, että omavaraisuusaste antaa tietoa paitsi yrityksen rahoitusrakenteesta, myös pitkän aikavälin kannattavuudesta ja siitä, millaiset mahdollisuudet yrityksellä on saada lisärahoitusta. Konkurssiuhka nousee huomattavasti jo silloin, kun omavaraisuusaste on alle 25 %.³⁵

Omavaraisuusasteen lisäksi tilinpäätösinformaatiosta on johdettavissa muitakin maksukyvyttömyyttä ennakoivia tunnuslukuja. Yksi tällainen tekijä on maksuvalmius, joka merkitsee yrityksen kykyä suoriutua velvoitteistaan niiden tullessa maksuun. Sitä voidaan mitata sekä varanto- että virtaperusteisesti, ja kummallakin tavalla mitattu maksuvalmius on maksuhäiriöllisillä yrityksillä häiriöttömiä yrityksiä heikompi³⁶. On kuitenkin otettava huomioon, että tilikauden päättymispäivä kuvaa yrityksen tilannetta yksittäisenä tilikauden päivänä, eivätkä yrityksen varat ja lyhytaikaiset velat välttämättä ole silloin juuri tyyppisimmillään³⁷.

Quick ratio on maksuvalmiuden varantoperusteinen eli staattinen malli, joka liittyy yrityksen rahoituspuskurin riittävyteen. Mikäli yrityksellä on riittävästi rahoitusomaisuutta kattamaan lyhytaikaisen vieraan pääoman, eli vuoden sisällä maksettavan velan määrän, maksuvalmiuden arvioidaan olevan hyvä. Yrityksen rahoitusomaisuuden määrä jaetaan lyhytaikaisella vieraalla pääomalla, ja jos saadaan yhtä suurempi arvo, maksuvalmiuden arvioidaan olevan hyvällä tasolla. Arvot 0,5-1 kertovat tyydyttävästä ja alle 0,5 heikosta maksuvalmiudesta.³⁸

Rahoitustulosprosentti on puolestaan virtaperusteinen tunnusluku, joka kertoo tulorahoituksen riittävydestä suhteessa yrityksen juokseviin maksuvelvoitteisiin, toisin kuin quick ratio, joka ei ota huomioon juoksevia kuluja ja menoja. Suhteuttamalla rahoitustulos liiketoiminnan tuottoihin saadaan rahoitustulosprosentti, joka mittaa sitä suhteellista tulorahoituksen määrää, joka jää liikevaihdosta ja muista liiketoiminnan tuotoista, kun

³⁴ Leppiniemi – Kykkänen 2019, s. 162–163.

³⁵ Laitinen – Laitinen 2014, s. 121, 170.

³⁶ Laitinen – Laitinen 2014, s. 120–121, 138.

³⁷ Leppiniemi – Kykkänen 2019, s. 164.

³⁸ Leppiniemi – Kykkänen 2019, s. 165.

lyhytvaikutteiset kulut ja voitonjako on vähennetty. Rahoitustulosprosentin kriittinen arvo on toimialasta riippumatta nolla: negatiivinen arvo osoittaa, ettei yrityksen tulorahoitus kata lyhytvaikutteisia kuluja ja voitonjakoa, vaan yrityksen on katettava ainakin osa niistä ulkopuolisella rahoituksella.³⁹

Yksi käytetyimmistä kannattavuuden mittareista on sijoitetun pääoman tuotto prosentti (return on capital employed, ROCE), joka ilmaisee, paljonko yritys on saanut tuottoa käytetylle pääomalle. Se saadaan suhteuttamalla yrityksen nettotulos ja korkokulut sijoitettuun pääomaan, joka saadaan oman pääoman ja korollisen vieraan pääoman summana. Mitä korkeampi prosentti on, sitä tehokkaampaa yrityksen pääoman käyttö on ollut.⁴⁰ Tilastojen mukaan sijoitetun pääoman tuotto on kriittisen alhaalla, jos se on alle 3-5 %. Silloin myös yrityksen nettotulos on yleensä negatiivinen.⁴¹

Myös yrityksen koolla on vaikutusta sen konkurssiriskiin. Back⁴² jakoi tutkimuksessaan yritykset neljään luokkaan niiden taseen loppusumman perusteella, ja 75 % konkurssiyrityksistä kuului kahteen pienimpään neljännekseen. Konkurssiyrityksillä ja yrityksillä, joilla oli rekisteröityjä maksuhäiriöitä, oli verrokkiyrityksiä huomattavasti pienempi kononaisuus. Samassa tutkimuksessa havaittiin myös, että yritykset, jotka eivät kuuluneet yritysryhmään, ajautuivat konserniyrityksiä useammin vakaviin talousvaikeuksiin, kenties taloudellisen tuen puutteen takia.

Yrityksen kokoa ja sen muutosta voidaan lisäksi arvioida liikevaihdon perusteella. Toiminnan supistuminen on ilmeinen varoitusmerkki, ja tilastojen mukaan maksukyvyttömyyden riski kasvaa, jos liikevaihdon kasvuprosentti on negatiivinen, mutta myös silloin kun se on poikkeuksellisen korkea. Koska positiivinen ja nopea kasvu pienentää suhteellista tulorahoitusta, sen myötä ulkopuolisen rahoituksen osuus kasvaa, mikä taas heikentää omavaraisuutta ja maksuvalmiutta.⁴³

Yrityksen koko vaikuttaa myös sen velkarakenteeseen, sillä yrityksen koon kasvaessa sen lainanoton keskittyneisyys vähenee. Pienten yritysten lainanotto on hyvin keskittyntä, ja ne ottavat lainansa pääosin pankeilta ja henkilökohtaisista lähteistä, kuten omistajalta

³⁹ Laitinen – Laitinen 2014, s. 125–127.

⁴⁰ Ikäheimo 2011, s. 65.

⁴¹ Laitinen – Laitinen 2014, s. 116.

⁴² Back 2005, s. 849–852.

⁴³ Laitinen – Laitinen 2014, s. 128–129.

ja tämän perheeltä, kun taas suurilla pörssiyrityksillä on laajemmat lainanottomahdollisuudet ja ne hankkivat vieraan pääoman ehtoista rahoitusta myös muista lähteistä. Henkilökohtaisista lähteistä tulevien lainojen osuus pienenee yrityksen koon kasvaessa.⁴⁴ Pienemmät yritykset voivat olla riskialttiimpia myös silloin, kun ne ovat riippuvaisia muutamasta merkittävästä asiakkaastaan.

2.2.3 Taustainformaatio

Yksi keskeinen konkurssiriskiin vaikuttava tekijä on yrityksen ikä, sillä kansainvälisten tilastojen mukaan etenkin vastaperustetut yritykset ovat erityisen konkurssialttiita⁴⁵. Yrityksen ensimmäistä vuotta kutsutaan kuolemanlaaksoksi, koska yritys on perustamisvaiheessaan usein pieni ja velkainen, sillä toiminnan aloittaminen vaatii tavallisesti suurehkon määrän vierasta pääomaa. Jos yrityksen tulokehitys on liian hidasta ja epävarmaa, se ei selviä velvoitteistaan. Toisaalta, jos omistajat sijoittavat perustettavaan yritykseen riittävästi omaa pääomaa ja toiminta käynnistyy onnistuneesti, se voi selvitä vuosistaan niin kutsutussa kuolemanlaaksossa. Tilastojen valossa vastaperustetut, 0-4 vuoden ikäiset yritykset ovat kuitenkin yliedustettuina konkurssiyritysten joukossa, ja kuuluvat siis riskiryhmään, jota luotonvalvonnan kannattaa erityisesti tarkkailla. Konkurssiriski on korkea vielä 5-9 vuoden ikäisillä yrityksillä, ja noin keskiarvon tasolla, kun yritys on ollut toiminnassa 10-14 vuotta. Tämän jälkeen konkurssiriski laskee huomattavasti: tilastojen perusteella yli 15 vuoden ikäisten yritysten maksukyvyttömyys- ja konkurssiriski on pieni.⁴⁶

Varoitusmerkkejä voivat olla myös yllättävät muutokset asiakasyrityksen hallituksessa, johdossa tai omistuksessa, sillä nämä saattavat viitata lähestyviin vaikeuksiin. Avainhenkilöiden eroaminen nähdään usein yhtenä uhkaavan talouskriisin merkinä, mutta huomionarvoista ei ole ainoastaan johdon vaihtuvuus, vaan myös vastuuhenkilöiden henkilökohtaiset ominaisuudet.

⁴⁴ Petersen – Rajan 1994, s. 8–11.

⁴⁵ Ks. esim. Chen ja Lee 1993.

⁴⁶ Laitinen – Laitinen 2014, s. 32–33.

Laitinen⁴⁷ havaitsi tilastollisessa tutkimuksessaan, että mitä useammalla yrityksen vastuuhenkilöistä oli yhteyksiä konkurssiyritykseen, sitä riskialttiimpana luottoanalyttikot yritystä pitivät. Yhteydet useisiin maksuhäiriöisiin yrityksiin herättävät epäilyksen siitä, onko johdon strategia jatkaa liiketoimintaa mahdollisimman pitkään huolehtimatta velvoitteistaan, tai siitä, onko johto yksinkertaisesti epäpätevä⁴⁸. Johdon maineella on siten vaikutusta siihen, kuinka helposti yritys saa rahoitusta, ja huonossa maineessa oleva yritys saattaa ajautua yhä syvemmälle talousvaikeuksiin, koska sille ei myönnetä uutta luottoa. Maksuhäiriöisten yritysten johtajilla on myös enemmän henkilökohtaisia talousvaikeuksia⁴⁹. Tästä voidaan päätellä, että johtajat hoitavat sekä omia että johtamansa yrityksen talousasioita yhtä hyvin tai huonosti. Lisäksi vastuuhenkilöiden määrä on yhteydessä konkurssiriskiin, sillä mitä vähemmän yrityksessä on vastuuhenkilöitä, sen suuremmaksi konkurssiriski yleensä nousee⁵⁰.

Yrityksen taloudellisten vaikeuksien kasvaessa ja velanoton vaikeutuessa yritys ryhtyy tavallisesti viivästyttämään maksuliikennettään, jolloin syntyy maksuviiveitä. Ne edeltävät usein varsinaisia maksuhäiriöitä, ja saattavat ennakoida maksukyvyyn menettämistä.⁵¹ Maksuviiveiden lukumäärän kasvaessa myös taloudellisten vaikeuksien todennäköisyys kasvaa. Maksuviivästys voi vaikuttaa yksinkertaiselta ongelmalta, ja joskus kyseessä onkin vain yksittäistapaus tai etenkin suurempien yritysten kohdalla jopa käytäntö, jos ne käyttävät omaa maksuehtoaan toimittajan maksuehdosta välittämättä. Se voi kuitenkin olla myös alku pysyvälle maksukyvyttömyydelle.⁵²

Luotonvalvonta voi hyödyntää myös muuta taustainformaatiota, jonka keräämisessä myyntiorganisaatiolla on tärkeä rooli, sillä myyjät ja asiakaspalvelun työntekijät ovat jatkuvasti tiiviissä yhteydessä asiakkaisiin ja saavat sekä suoraa että implisiittistä tietoa näiden taloudellisesta tilanteesta. Erityisesti pienemmissä ja kevyemmissä organisaatioissa, joissa eri toimintojen väliset etäisyydet ovat lyhyitä ja tiedonkulku niiden välillä nopeaa, myyntiorganisaation välittämän tiedon hyödyntäminen on helppoa. Myynnin ja asiakaspalvelun kannattaa asiakaskäynneillään kiinnittää huomiota erilaisiin seikkoihin,

⁴⁷ Laitinen 1999, s. 107, 109. Laitinen tutki mahdollisuuksia ennustaa luottoanalyttikon riskiarvion lopputulosta tilastollisilla menetelmillä, ja tältä pohjalta automatisoida luottoriskin arviointia.

⁴⁸ Back 2005, s. 843.

⁴⁹ Back 2005, s. 853.

⁵⁰ Laitinen – Laitinen 2014, s. 168; Cohen 1996, s. 31.

⁵¹ Laitinen – Laitinen 2014, s. 166, 168.

⁵² Back 2005, s. 855, 861.

esimerkiksi asiakasyrityksen varaston laajuuteen ja toimitilojen kuntoon sekä toimialasta riippuen siihen, ovatko esimerkiksi koneet käynnissä tai asentajat työssään.

2.3 Luottotappioriskin mittaaminen ja seuranta

2.3.1 Tietojen kerääminen ja käsittely

Edellä lueteltujen tekijöiden perusteella on mahdollista ennakoida asiakasyrityksen maksukyvyyn heikentymistä, mutta informaation täysimittaiseksi hyödyntämiseksi muuttujia on mitattava ja arvioitava säännöllisesti ja systemaattisesti, ja siksi tavarantoimittajan kannattaa kehittää asiakkaan maksukykyä seuraava mittausjärjestelmä. Mittaamista käytetään informaation tuottamiseksi mitattavasta asiasta: sen avulla saadaan selville jonkin asian suoritustaso tai tila.⁵³

Tässä tutkimuksessa ei luoda tilastollista mallia riskiasiakkaan tunnistamiseksi, sillä tutkimuksen painopiste on niissä juridisissa riskienhallintakeinoissa, joilla tavarantoimittaja voi minimoida asiakkaansa maksukyvyyn menettämisestä aiheutuvat luottotappiot. Käytännössä sellaisen kehittäminen on silti suositeltavaa, sillä niin voidaan paremmin tarkastella muuttujien välisiä yhteyksiä ja tehdä tarkempia havaintoja kerätystä datasta.

Mittausjärjestelmää kehitettäessä on otettava huomioon erilaisia näkökohtia. Tilinpäätösinformaation ja luottotietojen vahvuutena on se, että sekä niiden saatavuudesta että laadusta ja sisällöstä on säädetty laissa, joten niiden käytettävyys tiedon keräämisen ja luotettavuuden osalta on hyvä. Tietojen manuaalinen kerääminen luottotietorekistereistä ja tilinpäätösinformaatiosta ja niiden tallentaminen voi kuitenkin olla melko työlästä ja aikaa vievää, ja siksi voi olla perusteltua valita ne asiakkaat, joiden maksukykyä seurataan tarkemmin. Silloin kun on kyse usein toistuvista pienehköistä lisätilauksista, myyjäyrityksen oman reskontran avulla tekemä seuranta voi olla täysin riittävää⁵⁴. Luonnollisesti mitä suuremmasta asiakkuudesta on kysymys, sitä suurempi luottotappioriski suoritushäiriön ilmenemiseen liittyy, ja sitä suuremmalla syyllä tilannetta kannattaa seurata.

⁵³ Lönnqvist et al. 2010, s. 124.

⁵⁴ Lehtonen – Mökkönen – Seulu – Tammenkoski – Töyrylä 2001, luku 3. Asiakasluototus ja varautuminen perintätalanteeseen. Jatkuva asiakasseuranta.

Tietojen keräämistä helpottaa luottotietoyhtiöiden tarjoaman valvontapalvelun hyödyntäminen. Tällöin toimeksiantajayritys saa välittömästi ilmoituksen muun muassa asiakasyrityksensä nimessä ja kotipaikassa tapahtuvista muutoksista, fuusioista, yrityskiinnityksistä sekä muutoksista vastuuhenkilöissä ja nimenkirjoittajissa sekä asiakkaan rating-luokituksissa ja luottosuosituksissa⁵⁵. Patentti- ja rekisterihallituksen ylläpitämästä Virre-palvelusta yritys voi taas hakea asiakasyrityksilleen rekisteröidyt tilinpäätökset, ja valita tilikauden mukaan tilinpäätöksen, jonka haluaa ostaa⁵⁶.

Mittausjärjestelmän toimivuuden kannalta on olennaista myös tehdä linjaus siitä, milloin tai miten usein tietoja kerätään. Lisäksi on määritettävä, millä tavalla kerättyjä tietoja käsitellään: minkälaisia laskentamenetelmiä, ohjelmistoja ja välineitä käytetään, ja miten tiedot esitetään ja kenelle sekä miten usein tai milloin ne jaetaan. Lisäksi on päätettävä kenen vastuulla tietojen kerääminen, yhdistely ja raportoiminen on ja kuka analysoi, tekee johtopäätökset ja käynnistää muutokset.⁵⁷

Tehtävänjako, eli se kenen vastuulla tietojen kerääminen, yhdistely ja raportoiminen on, riippuu myyjäorganisaation koosta ja rakenteesta, mutta luontevimmin se sopii luotonvalvonnan tehtäväksi. Seurantajärjestelmän toimivuuden kannalta olisi toivottavaa, että informaatio kulkisi sujuvasti myyntiorganisaation ja luotonvalvonnan välillä. Luotonvalvonnan tulisi lisäksi raportoida maksukyvyn mittareiden muutoksista sopimushallintoon, jotta se voi niiden perusteella ryhtyä tarvittaviin toimenpiteisiin.

2.3.2 Aineistoon liittyvät rajoitukset

On olemassa eroja siinä, kuinka usein yritykset julkistavat taloustietojaan: pienet yritykset raportoivat tavallisesti ainoastaan tilikautensa päätyttyä, ja pörssiyhtiöt neljännesvuosittain, vaikkakin arvopaperimarkkinalain (746/2012) 7 luvun osavuosikatsauksia koskeva 9 § on kumottu vuonna 2015, ja lain 10 §:n mukaan perusteellisia tulostietoja tarvitsee kertoa enää puolen vuoden välein. Valitut tunnusluvut kannattaa tilastoida niin usein, kuin asiakasyritys taloustietojaan julkaisee, ja samalla tarkistaa mahdolliset luottotietojen muutokset.

⁵⁵ Lindström 2017, s. 173.

⁵⁶ Patentti- ja rekisterihallitus. Tilinpäätöshaku.

⁵⁷ Laamanen 2005, s. 353.

Yksi huomionarvoinen seikka on tilikauden pituus. KirjanpitoL 1 luvun 4 §:n mukaan tilikausi on 12 kuukautta. Toimintaa aloitettaessa tai lopetettaessa taikka tilinpäätöksen ajankohtaa muutettaessa tilikausi saa olla tätä lyhyempi tai pitempi, kuitenkin enintään 18 kuukautta. Näin ollen poikkeaminen 12 kuukauden pääsäännöstä on tarkoitettu ainoastaan erityisiin tilanteisiin, joissa poikkeaminen on perusteltua.

Tilikauden pituuden muuttuminen on merkki siitä, että yrityksessä on tapahtunut jotain poikkeuksellista, ja siihen kannattaa riskisyyden arvioinnissa kiinnittää erityistä huomiota. Tilikauden pituuden muuttuessa myös tunnuslukujen arvoja on muokattava, jotta ne ovat verrattavissa normaalimittaisen tilikauden kanssa. Pituuden muutoksen vuoksi tuloslaskelman erät eli virtasuureet on muokattava 12 kuukauden ajanjaksolle jakamalla ne tilikauden pituudella ja kertomalla luvulla 12, mikäli ne on kohdistettu pääsäännöstä poikkeavan pituiselle tilikaudelle. Taseeseen eli varantosuureisiin ei kuitenkaan tehdä muutoksia paitsi laskettaessa niiden vuotuista kasvua. Se tarkoittaa sitä, että tässä tilanteessa suhteelliset katteet säilyvät muuttumattomina, koska niissä sekä jaettava että jakaja ovat virtasuureita. Pääoman tuottosuhteita laskettaessa muokkaus tehdään vain jaettavaan virtasuureeseen, jolloin tuottosuhte oikaistaan vuoden mittaiselle ajanjaksolle.⁵⁸

Tilinpäätösinformaatioon pohjaavat taloudelliset tunnusluvut esitetään numeerisina suureina, joten niiden tilastointi ja vertailu on yksinkertaista. Myös suuri osa taustainformaatiosta, kuten maksuhäiriöiden lukumäärä, on helposti esitettävissä numeerisessa muodossa. Esimerkiksi asiakkaan maksuvalmiuden tunnuslukujen alittaessa kriittiset arvot myyjän on viimeistään ryhdyttävä toimenpiteisiin. Ennakoivan reagoinnin näkökulmasta mittausjärjestelmän tulisi kuitenkin hälyttää jo ennen kriittisen alhaisten arvojen saavuttamista.

Osa taustainformaatiosta, kuten myyntiorganisaation tuottama tieto, on luonteeltaan selkeää, että sen tilastointi ei ole aivan yksinkertaista, sillä kvalitatiivisten arvioiden muuttaminen kvantitatiivisiksi luvuiksi ei ole aina helppoa eikä informaatio tasalaatuista. Siitä huolimatta myös tällainen informaatio kannattaa kirjata ylös, jotta sitä on mahdollista käyttää kvantitatiivisen tiedon tukena, kun arvioidaan asiakkaan maksukykyä kokonaisuudessaan.

⁵⁸ Laitinen – Latinen 2014, s. 117–118.

3 SOPIMISEN LÄHTÖKOHDAT

3.1 Tavarantoimittajan ja tilaajan välinen sopimuskokonaisuus

3.1.1 Juridinen viitekehys

Tavarantoimittajan ja tilaajan välinen sopimuskokonaisuus koostuu usein sopijapuolten välisen kaupan kohteita ja volyyymiä sopimuskauden aikana normittavasta toimitussopimuksesta ja toimitussopimuksen mukaisista yksittäisistä sopimuksista⁵⁹, sekä velkasuhdetta koskevasta luottosopimuksesta. Tätä kokonaisuutta sääntelevästä juridisesta normistosta kaikista keskeisimpinä voidaan mainita sopimussuhteita sääntelevä laki varallisuus oikeudellisista toimista (228/1929) ja irtaimen tavarankauppaa sääntelevä kauppalaaki (355/1987). Sopimusoikeuden dispositiivisen luonteen vuoksi osapuolten keskinäisillä sopimuksilla ja kauppataavalla on suuri merkitys. Lisäksi on otettava huomioon sopimusoikeudelliset periaatteet, joista keskeisimpiä toimittajan ja tilaajan suhteen kannalta lienevät sopimusvapaus- ja sitovuus sekä lojaliteetti- ja kohtuusperiaate.

Sopimusoikeudelliset periaatteet ovat luonteeltaan kirjoitettua lakia väljempinä normeina, joiden painoarvo soveltamistilanteissa vaihtelee. Sopimusoikeuden klassiset periaatteet, sopimusvapaus- ja sitovuus, ovat toistensa vastapareja. Kun sopimus on solmittu sopimusvapauden periaatteen mukaisesti, kumpikaan osapuoli ei voi sitä yksipuolisesti peruuttaa tai muuttaa.⁶⁰ Siksi on erittäin tärkeää sopia sopimuksen muuttamisen mekanismeista ja irtisanomisehdoista.

Lojaliteettiperiaatteessa on nähtävissä moderni sopimusoikeudellinen ajattelu, jonka mukaan sopimus on yhteistyön väline. Osapuolet saavat pyrkiä itselleen tarkoituksenmukaisiin sopimuksiin, mutta heidän on toiminnassaan huomioitava kohtuullisissa määrin myös toisen osapuolen etu. Periaatteen merkitys korostuu usein silloin, kun sopimussuhteen

⁵⁹ Haapio 2002, s. 12. Näitä ei kuitenkaan käytännön sopimustoiminnassa usein mielletä sopimuksiksi ollenkaan, sillä Haapion mukaan ”harva tarjouksen tai tilauksen tekijä ajattelee tekevänsä sopimuksia – ”sopimus” on heidän kielenkäytössään ja mielikuvissaan allekirjoitettu asiakirja, jonka otsikko on ”sopimus”. He käyvät kauppaa, tekevät tai käsittelevät tarjouksia tai ostotilauksia, laativat teknisiä erittelyitä, jne. Heidän käsityksensä mukaan asioiden hoitamiseen ei ”sopimuksia” tarvita.”

⁶⁰ Saarnilehto – Annola 2018, s. 17, 19.

osapuolet ovat toisistaan riippuvaisia ja sopimussuhde edellyttää vuorovaikutusta. Edelleen lojaliteettiperiaatteen merkitystä lisää sopimussuhteen pitkäkestoisuus.⁶¹

Kohtuusperiaatteen voidaan nähdä rajoittavan lojaliteettiperiaatetta: sen mukaan vain kohtuulliset sopimukset ovat sitovia. Mitä sopimuksen muuttamiseen tulee, jos muutosoikeus on annettu vain toiselle osapuolelle, vaarana on, että yksipuoliseen muutosoikeuteen liittyy kohtuuttomuusriski, minkä vuoksi tällaista muutosmahdollisuutta on tarpeen rajoittaa⁶².

Kohtuusperiaate ilmenee OikTL 36 §:stä, jossa määrätään, että jos oikeustoimen ehto on kohtuuton tai sen soveltaminen johtaisi kohtuuttomuuteen, ehtoa voidaan joko sovitella tai jättää se huomioon ottamatta. Kohtuuttomuutta arvioitaessa on otettava huomioon oikeustoimen koko sisältö, osapuolten asema, oikeustointa tehtäessä ja sen jälkeen vallinneet olosuhteet sekä muut seikat. Pykälää on periaatteessa mahdollista soveltaa olosuhteiden muutoksiin, mutta lähtökohtaisesti vain sellaisiin, joihin sopijapuolet eivät ole voineet ennakolta varautua⁶³. Sopimuskumppanin maksukyvyyn heikentyminen on kuitenkin normaali liiketoimintaan liittyvä riski, johon myyjän tulee varautua sopimuksen ehtoja laadittaessa.

Mitä yrityksen toiselle myöntämään tavaraluottoon tulee, sitä ei sääntele mikään erityislaki samassa laajuudessa kuin kuluttajaluottoja tai luottolaitostoimintaa. Kuluttajaluottoja⁶⁴ sääntelee kuluttajansuojalaki (38/1978), ja laki luottolaitostoiminnasta (610/2014) puolestaan sääntelee luottolaitostoimintaa, jolla luottolaitostoimintalain 5.1 §:n mukaan tarkoitetaan liiketoimintaa, jossa yleisöltä vastaanotetaan takaisinmaksettavia varoja sekä tarjotaan omaan lukuun luottoja tai muuta rahoitusta. Saman pykälän toisen momentin mukaan tällaisena rahoituksena ei kuitenkaan pidetä tavaroiden tai palvelujen myyjän ostajalle myöntämää maksuaikaa. Tällaisessa kaupassa maksuajan pituutta sääntelee laki kaupallisten sopimusten maksuehdoista. Kun kysymys on elinkeinonharjoittajien välisestä omistuksenpidätysehtoisesta kaupasta ja kauppasumma suoritetaan kahdessa tai useammassa erässä, sovelletaan lakia osamaksukaupasta (91/1966).

⁶¹ Saarnilehto – Annola 2018, s. 25.

⁶² Hemmo – Hoppu 2006, luku 18. Luottosuhteet. Sopimuksen muuttaminen. Muutosmekanismi.

⁶³ Adlercreutz 2002, s. 296.

⁶⁴ Kuluttajansuojalain 7 luvun 1.1 §:n mukaan kuluttajaluotto tarkoittaa luottoa, jonka elinkeinonharjoittaja sopimuksen mukaan myöntää tai lupaa myöntää kuluttajalle lainana, maksunlykkäyksenä tai muuna vastaavana taloudellisena järjestelyinä.

Velkasuhdetta säännellään velkakirjalaisissa (622/1947). Vaikka velkakirja voidaan antaa tavaraluotonkin vastineeksi, yleisimmin sitä käytetään rahalainan todisteena ja saamisasiakirjana. Lain esitöissä huomautetaan, että tavallisia velkakirjoja koskevia määräyksiä voitaisiin soveltuvilta osin ulottaa koskemaan myös laskusaatavia ja muita luottosuhteita, joista ei ole annettu velkakirjaa⁶⁵. Analogiapäätelyn merkitys korostuu erityisesti factoringin, eli laskusaatavien luotottamisen kohdalla⁶⁶.

3.1.2 Toimitussopimuksen vaikutus myyjän velvoitteisiin

Monilla teollisuuden toimialoilla on tavallista, että pitkäkestoiset sopimussuhteet järjestetään toimitussopimuksen avulla, jota toisinaan kutsutaan myös vuosi- tai hankintasopimukseksi⁶⁷. Toimintaansa varten jatkuvia toimituksia tarvitseva tilaajayritys voi solmia sopimuksen toimittajan kanssa tiettyjen tavaroiden toimittamisesta tietyllä ajanjaksolla. Yleensä sopimus solmitaan vuodeksi kerrallaan, ja usein se sisältää myös viittauksen yrityksen- tai alakohtaisiin yleisiin sopimusehtoihin. Tavallisesti sopimuksessa sovitaan hintojen lisäksi myös hinnanmuutosehdosta. Lisäksi siihen kuuluu arvio tilaajan vuositarpeesta, joka voidaan antaa jälkikäteen tai puitesopimuksessa itsessään.⁶⁸

Arvioitu vuositarve on olennainen osa sopimusta. Ostaja on velvollinen pitämään myyjän ajan tasalla vuositarpeesta, sillä se vaikuttaa muun muassa myyjän varastonhallintaan, ja jos myyjä on myös tuotteiden valmistaja, tämän tuotannonsuunnitteluun. Sopimuksessa voidaan sopia myös ennusteen päivittämisestä määräajoin.⁶⁹

Toimitussopimuksessa ostaja sitoutuu ostamaan myyjältä tietyn määrän tavaroita sopimuskaudella, ja myyjä sitoutuu toimittamaan ne. Usein voidaan sopia tietystä maksimimäärästä tai toimitusten jaksottamisesta. Tuotteet voivat olla standardi- tai tilaustuotteita.⁷⁰ Sopimukseen saattaa sisältyä myös kotiinkutsupalvelu, joka tarkoittaa tavarain materiaalien tilaamista suoraan tuotantolinjalta tai varastosta⁷¹.

⁶⁵ Komiteanmietintö 1936:1.

⁶⁶ Aurejärvi – Hemmo 2004, s. 94.

⁶⁷ Suomen kielessä termillä hankintasopimus viitataan usein lain julkisista hankinnoista ja käyttöoikeussopimuksista (1397/2016) sääntelemiin julkisiin hankintoihin. Tässä yhteydessä tarkoitetaan kuitenkin yritysten välisiä toimitussopimuksia.

⁶⁸ Adlercreutz 2002, s. 99.

⁶⁹ Adlercreutz 2002, s. 99.

⁷⁰ Adlercreutz 2002, s. 99.

⁷¹ Karrus 2003, s. 407.

Toimitussopimus on eräänlainen puitesopimus, jossa tulevien sopimusten sisältö on osittain vahvistettu. Sopimustyyppinä puitesopimus on lähtökohtaisesti sellainen, että se ei vielä sido osapuolia solmimaan kyseisiä sopimuksia, sillä vaikka puitesopimus on itsessään ja kokonaan sitova, sen sitovuus aktualisoituu vasta myöhempien sopimusten solmimisen myötä⁷². Toimitussopimus voidaan kuitenkin nähdä myös esisopimuksena, joka velvoittaa sopijapuolet jälkikäteen solmimaan sopimuksen puitesopimuksen ehtoja noudattaen⁷³. Jos osapuolet ovat sopimuksessa sitoutuneet tiettyyn toimitusmäärään sopimuskaudella, ehtoa on noudatettava.

Tilanne voisi olla toinen, jos vuosittaiseen toimitusmäärään ei sopimuksessa olisi otettu kantaa. Tällöin voitaisiin ajatella, että kyseessä on ehdollinen esisopimus: sopimuksen ehdot on jo määritetty, mutta sopimuksen voimaantulo on asetettu riippuvaiseksi jostakin erikseen nimetystä edellytyksestä⁷⁴, joka tässä tapauksessa olisi myyjän vastaanottama ostotilaus. Se, olisiko ostotilaus nimenomaisesti mainittu sopimuksen syntymisen edellytyksenä, ei välttämättä ole merkityksellistä, sillä toimitussopimusta voitaisiin pitää myös myyjän pysyvänä tarjouksena⁷⁵, jonka ostaja hyväksyy lähettäessään puitesopimuksen mukaisen tilauksen. Tämä tarkoittaa, että sopimus on oikeustoimilain ensimmäisen luvun tarjous-vastaus -mallin mukaisesti syntynyt silloin, kun myyjä vastaanottaa ostotilauksen. Pidettiin toimitussopimusta sitten lopullisena tai ehdollisena esisopimuksena taikka pysyvänä tarjouksena, sopimussitovuuden syntyhetki on sama. Myyjän näkökulmasta tämä tarkoittaa velvollisuutta toimittaa ostotilauksen mukaiset hyödykkeet.

Toimitussopimuksen etuna on se, että sen avulla voidaan merkittävästi pienentää transaktiokustannuksia, sillä tavarantoimittajan ja asiakkaan välillä on usein pitkäkestoinen suhde, jolloin kertaluonteisten sopimusten käyttö ei ole kustannustehokasta. Toimitussopimus toimii niin, että tilaaja tekee tarvittaessa juoksevia tilauksia toimittajalle. Tilauksen yhteydessä tilaajan tarvitsee ainoastaan antaa tilausmäärää ja toivottua toimitusaikaa koskevat tiedot. Loput hintaa, laatuseikkoja ynnä muita ehtoja koskevat ehdot on määritelty toimitussopimuksessa.

⁷² Annola 2003, s. 160–161.

⁷³ Adlercreutz 2002, s. 100.

⁷⁴ Annola 2003, s. 158.

⁷⁵ Adlercreutz 2002, s. 101.

Toimitussopimuksen olemassaolo kuitenkin tarkoittaa sitä, että sopimusehdot on määriteltävä siinä sopimuskauden ajaksi, eikä niitä voida yksipuolisesti muuttaa, ellei sopimukseen ole ennalta kirjattu tällaista mahdollisuutta. Asiakkaan lähestyvistä maksukyvyttömyydestä ilmoittava hälytysjärjestelmä on tehoton, jos osapuolten välisessä sopimuskonaisuudessa ei ole otettu huomioon sitä mahdollisuutta, että kauppakumppanin maksukyvyssä tapahtuu merkittävä heikentyminen.

Ongelmalliseksi tilanteen tekee myyjän kannalta se, että edellä kuvatulla tavalla toimitussopimuksen mukainen ostotilaus synnyttää, teoreettisesta tarkastelutavasta riippumatta, myyjälle velvollisuuden toimittaa ostotilauksen mukaiset hyödykkeet, vaikka myyjällä olisi havaintojensa perusteella syytä epäillä asiakkaan maksukyvyyn heikkenevän. Sopimusoikeuden periaatteisiin kuuluvan *pacta sunt servanda* mukaan sopimuksia on noudatettava. Koska toimitussopimus luo myyjälle velvoitteen toimittaa puitesopimuksen mukaiset tilaukset asiakkaalle, on tärkeää huolehtia siitä, että luotottaminen tehdään sellaisella tavalla, että luoton ehtoja voidaan sopeuttaa asiakkaan maksukykyyn.

Velkasuhde voi perustua joko toimitussopimukseen tai erilliseen luottosopimukseen. Ensimmäisessä tapauksessa toimitussopimukseen saattaisi sisältyä ainoastaan maininta esimerkiksi 60 päivän maksuehdosta ja koron määrästä. Tällainen tilanne on myyjän kannalta epäedullinen, sillä yksipuolisten sopimusmuutosten tekemiseen ilman sopimusehtoihin sisältyvää muutosmahdollisuutta on suhtauduttava erittäin varauksellisesti. Vaikka oikeuskirjallisuudessa on esitetty, että vähäinen sopimusehtojen muutos saattaa joskus olla sallittua, se on ilman sopimuksen tukea mahdollista vain hyvin poikkeuksellisissa tapauksissa⁷⁶. Lisäksi muutokselle tulee olla erityinen oikeusperuste: muutosta ei oikeuta pelkästään se, että se on vähäinen⁷⁷. Oikeuskäytännössä esimerkiksi luottolaitosten pyrkimykseen yksipuolisesti nostaa luotosta perittäviä korkoja luoton voimassaolon aikana on suhtauduttu kielteisesti⁷⁸.

Jos asiakkaan maksukyvyttömyys tai -haluttomuus on ilmeinen, irtaimen kauppaa sääntelevä kauppalaki antaa myyjälle suojaa sekä ostajan sopimusrikkomuksia että ennakoituja sopimusrikkomuksia vastaan. Kun pyritään mahdollisimman tehokkaaseen

⁷⁶ Annola 2003, s. 194.

⁷⁷ Annola 2003, s. 195.

⁷⁸ Ks. esimerkiksi ratkaisu KKO 1992:50.

luottotappioriskin hallintaan, ei ole kuitenkaan tarkoituksenmukaista jättäytyä ainoastaan kauppalaan olettamasaännösten varaan.

Myyjän kannalta edullisin vaihtoehto on toimitussopimuksesta erillisen tilisopimuksen solmiminen, jolloin tarvittaessa voidaan irtisanoa luotto tai muuttaa sen ehtoja toimitussopimuksen pysyessä ennallaan. Tilisopimuksessa voidaan yksityiskohtaisesti sopia esimerkiksi vakuuksista ja mahdollisista myöhemmin vaadittavista lisävakuuksista sekä eräännyttämis- ja irtisanomisehdoista. Vastaavat ehdot voidaan luonnollisesti sisällyttää myös toimitussopimukseen, mutta toimitus- ja luottosopimuksen jakaminen erillisiksi kokonaisuuksiksi selkeyttäneen asian tarkastelua käytännössä.

3.1.3 Luottosuhteen perustana olevista sopimustyypeistä

Luottosuhteen sopimusosapuolia ovat luotonantaja ja luotonsaaja, joista käytetään myös nimityksiä velkoja ja velallinen. Näiden kahden lisäksi luottosuhteen osapuoliin voi kuulua myös vakuuden, vakuutuksen tai takauksen antajia. Luottosuhde on sopimussuhteena kaksipuolinen oikeustoimi, jonka avulla perustetaan, muutetaan ja lakkautetaan oikeuksia ja velvollisuuksia.⁷⁹ Luottosopimuksen solmimiseen liittyy aina molemminpuolinen riskin ottaminen. Siihen kuuluvat olennaisesti vastuukysymykset, eli kysymykset siitä, mitä seurauksia sopimuksen osittaisella tai kokonaan täyttämättä jättämisellä on. Sopimukseen liittyy myös olosuhteiden muuttumisesta johtuva riski sopimussuhteen koko keston ajalta.⁸⁰

Tavarantoimittajan ja tilaajan välille syntyy luottosuhde tavarantoimittajan myöntäessä tilaajalle maksuaikaa: tavarantoimittajan ja tilaajan välillä käydään kauppaa, jonka oheistuotteena luottosuhde syntyy. Irtaimen tavaran kaupassa luottosuhteen perustana on useimmiten kauppakirja tai -sopimus, tilisopimus tai osamaksusopimus. Kauppasopimuksessa yksilöidään kaupan kohde ja muut sopimusehdot, ja erityisen tärkeää on yksilöidä tarkasti kauppahinta ja sen peruste. Sopimuksessa on mainittava yksiselitteisesti saatavan määrä sekä eräpäivä ja viivästyskorke. Mikäli kauppahinnan on tarkoitus jäädä

⁷⁹ Tepora - Kaisto - Hakkola 2009, s. 62–64.

⁸⁰ Talaranta 1989, s. 130.

ostajalle velaksi, myös luoton ehdot on määriteltävä sopimuksessa, jolloin keskeisiä seikkoja ovat esimerkiksi maksuaikataulu, korkoprosentti ja irtisanomisehdot.⁸¹

Tilisopimusten käyttö on tyypillistä jatkuvaksi tarkoitetuissa liikesuhteissa, esimerkiksi maahantuojan ja tukkukauppiaan sekä tukkukauppiaan ja jälleenmyyjän välisessä kaupankäynnissä. Vähittäiskauppias tekee toistuvia tilauksia tukkukauppiaalta, eikä ole mielekästä sopia jokaisen kaupan luototuksesta erikseen, vaan on järkevämpää sopia ehdoista ja luottorajasta, jonka puitteissa kauppaa käydään.⁸² Saatavan määrää ei siis ole pysyvästi määritelty sopimuksessa⁸³. Luottorajan suuruuteen vaikuttavat paitsi keskinäinen liikevaihto, myös myyjän ja ostajan neuvotteluvoima ja mahdollisesti käytettävät vakuudet. Tilisopimuksessa sovitaan useimmiten myös siitä, millä ehdoilla kukin toimitus on maksettava. Luottoraja määrää sen kokonaismäärän, jolla ostaja voi saada tavaraa velaksi, eli myyjän näkökulmasta maksimiriskin.⁸⁴

Lain osamaksukaupasta 1 §:n mukaan kyse on osamaksukaupasta silloin, kun maksu suoritetaan useammassa kuin yhdessä osassa, joista ainakin yksi erääntyy tavaran luovutuksen jälkeen. Lisäksi myyjän on täytynyt pidättää itsellään omistusoikeus esineeseen siihen asti, kun joko koko hinta tai ainakin määrätty osa niistäkin maksueristä, jotka erääntyvät esineen luovuttamisen jälkeen, on suoritettu. Lain 1 a §:n mukaan laki ei koske sellaista osamaksukauppaa, jossa myyjänä on elinkeinonharjoittaja ja ostajana kuluttaja, eli toisin sanoen se sääntelee elinkeinonharjoittajien välistä kauppaa.

3.1.4 Keskinäinen yhteistyö, riippuvuus ja investoinnit

Tavarantoimittajan toimintamahdollisuuksiin vaikuttaa olennaisesti se, miten sopimusuhde tilaajan kanssa on järjestetty, ja käytännössä on harvinaista, että toimittaja – tilaaja -suhde järjestettäisiin yksittäisiä, itsenäisiä sopimuksia käyttämällä. Sopimuksellisten riskienhallintavälineiden tunnistaminen ja arviointi on tehtävä käytettyjen sopimusjärjestelyjen kontekstissa.

⁸¹ Lehtonen – Mökkönen – Seulu – Tammenkoski – Töyrylä 2001, luku 4. Sopimus ja sopimusosapuolet. Sopimuslajit. Kauppakirja tai -sopimus.

⁸² Lehtonen – Mökkönen – Seulu – Tammenkoski – Töyrylä 2001, luku 4. Sopimus ja sopimusosapuolet. Sopimuslajit. Tilisopimus.

⁸³ Lindström 2015, s. 84.

⁸⁴ Lehtonen – Mökkönen – Seulu – Tammenkoski – Töyrylä 2001, luku 4. Sopimus ja sopimusosapuolet. Sopimuslajit. Tilisopimus.

Irtaimen tavaran kauppaa koskeva sopimus edustaa kauppasopimusta, joka sopimustyyppinä soveltuu satunnaisten liiketoimien toteuttamiseen. Tällöin on usein helppo havaita hetki, jolloin sopijapuolet saavuttavat yksimielisyyden, ja sopimusoikeuden perinteinen tarjous – vastaus -malli on sovellettavissa siihen hyvin. Tilanne muuttuu heti monimutkaisemmaksi, kun on kyse perättäisistä toimituksista. Jatkuvuus sumentaa yksinkertaisen asetelman, ja osapuolten väliselle suhteelle annetaan enemmän painoarvoa kuin satunnaisten toimitusten tapauksessa. Perättäisten toimitusten voidaan nähdä muodostavan pitkäaikaisen sopimussuhteen.⁸⁵ Nystén-Haaralan mukaan pitkäaikaisille sopimussuhteille on tyypillistä pitkä ajallinen kesto, epävarmuus ja osapuolten keskinäisriippuvaisuus, ja niissä on kysymys sopimuksesta, jolla hallitaan ”jatkuvaa, pitkäkestoista ja yhteistoiminnallista sopimuksellista suhdetta”⁸⁶.

Yksi tapa tarkastella kaupallisia oikeussuhteita on sopimussidonnaisuuksiin eli sopimus-toimintaan suuntautuva näkökulma (relational contracting). Siinä sopimukset nähdään sitoutumisena käytännön yhteistoimintaan. Näkökulma kohdistuu usein pitkäkestoisiin ja monimutkaisiin sopimuksiin, joihin sitoutumisella on osapuolten toimintaan hyvin kokonaisvaltaisia vaikutuksia.⁸⁷

Sopimuksen avulla osapuolet tavoittelevat yksilöllistä etua, mutta se on sidoksissa heidän yhteisen hankkeensa onnistumiseen. Sopimusta tulisi tarkastella osapuolten välisen oikeussuhteen kontekstissa, eikä siitä irrallisena. Sopimusvapautta rajoittavat esimerkiksi sopijapuolten välinen oikeudenmukainen käytäntö ja keskinäinen riippuvuus.⁸⁸ Se, onko tavarantoimittajan ja tilaajan välinen sopimus pitkäkestoinen tai monimutkainen, tai vaikuttaako se näiden toimintaan kokonaisvaltaisesti, on ratkaistava tapauskohtaisesti. Osapuolten välisen yhteistyön ja suhteeseen tehtyjen panostusten määrä vaihtelee.

Jos myyjä on tilaajan yksintoimittaja, tai jos myyjä on myös tuotteiden valmistaja ja suhteuttaa omaa tuotantoaan merkittävästi tilaajan vuositarvearvion perusteella, osapuolten keskinäisten velvollisuuksien voidaan varmastikin katsoa kasvavan. Samoin, jos myyjä pitää tilaajaa varten varastoa, josta tämä voi tehdä call off -tilauksia, ostajan velvollisuus pitää kiinni sovituista tilausmääristä epäilemättä korostuu, sillä varastoinnin kustannukset

⁸⁵ Nystén-Haarala 1998, s. 22. Nystén-Haarala käyttää väitöskirjassaan nimitystä long-term contract (LTC).

⁸⁶ Nystén-Haarala 1998, s. 6.

⁸⁷ Rudanko 2002, s. 197.

⁸⁸ Feinman 1990, s. 1287–1288.

ovat usein korkeat. Kestäessään asiakassuhde saattaa alkaa muistuttaa pikemminkin yhteistyökumppanuutta, jos tuotteen valmistaja ja tilaaja esimerkiksi tekevät tuotekehitysyhteistyötä keskenään. Sopimussuhteen pitkäkestoisuus, johon liittyy usein lisääntynyt vuorovaikutus, lisää painoarvoa sopijapuolten kumppanuudelle ja velvollisuudelle ottaa toisen sopijapuolen intressit huomioon⁸⁹.

Kohtuullisuusnäkökulmaa painotetaan myös hallituksen esityksessä laeiksi elinkeinonharjoittajien välisten sopimusehtojen sääntelystä ja markkinatuomioistuimesta annetun lain muuttamisesta, jossa todetaan, että etenkin pienyrittäjät voivat olla sopijakumppaniinsa nähden sellaisessa asemassa, että heidän voidaan katsoa tarvitsevan erityistä suojaa kohtuuttomia sopimusehtoja vastaan, ja joissakin tapauksissa toisen osapuolen koko toiminta saattaa olla riippuvainen sopimusehtojen käyttäjästä⁹⁰.

On olemassa ainakin hypoteettinen riski, että myyjän katsottaisiin menetelleen lojaliteettiperiaatteen vastaisesti, jos tämä olisi kieltäytynyt kaupasta kokonaisuutena arvioiden liian kevyin perustein. Mitä pitkäaikaisempi ja keskinäisriippuvaisempi sopimussuhde on, ja mitä suurempi rooli on yhteistyöllä, sitä korkeammalle arviointikriteerit nousevat. Toimitussopimuksella on tässä oma merkityksensä, sillä siinä myyjä on sitoutunut tiettyihin toimitusmääriin, ja koska kyseessä on tyypillisesti määräaikainen sopimus, se ei lähtökohtaisesti ole irtisanottavissa kesken sopimuskauden. Jos luottosopimukseen on kuitenkin sisällytetty ehto, jonka mukaan luottosopimus voidaan irtisanoa asiakkaan maksuvyvyn heikentyessä, ei ole estettä jatkaa toimitussopimusta käteismaksulla.

On myös myyjän intressissä pitää kauppakumppani toimintakykyisenä mahdollisimman pitkään, joten kieltäytyminen kaupasta kokonaan ei liene kummankaan osapuolen kannalta kannattava vaihtoehto, elleivät kauppakumppanin maksuvaikeudet ole edenneet niin pitkälle, että se on jo käytännössä konkurssikypsä. Riskin hallitsemiseksi on järkevintä pyrkiä sopimaan etukäteen mahdollisimman tarkasti niistä olosuhteiden muutoksista, jotka johtavat sopimusehtojen uudelleenarviointiin, sekä sopimuksen täydentymisen keinoista.

Jos toimitussopimus olisi sovittu toistaiseksi voimassa olevaksi, se olisi kuitenkin irtisanottavissa kohtuullista irtisanomisaikaa noudattaen. Ratkaisussa KKO 2010:69 korkein

⁸⁹ Saarnilehto – Annola 2018, s. 15.

⁹⁰ HE 39/1993 vp s. 8.

oikeus totesi, että oikeus irtisanoa sopimussuhde on poikkeustilanne pääsääntöön, jonka mukaan sopimukset on täytettävä ehtojensa ja tarkoituksensa mukaisesti⁹¹. Korkein oikeus linjasi, että tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että sopimuksen osapuoli olisi pysyvästi ja peruuttamattomasti sidottu tekemäänsä sopimukseen määräämättömäksi ajaksi, vaan sopimussidonnaisuus on yleensä päätettävissä irtisanomalla, vaikka itse sopimuksessa ei asiasta olisikaan nimenomaista sopimusehtoa. Sopimussidonnaisuus päättyy irtisanomisen jälkeen kohtuullisen irtisanomisajan kuluttua.⁹² Irtisanomisajan kohtuullisuutta arviointiin myös ratkaisussa KKO 2018:37.

KKO 2018:37: Kahvia valmistaneen M Oy:n aloitteesta S Oy oli vuoden 2008 keväästä alkaen ryhtynyt valmistamaan ja myymään M Oy:n tuotemerkkeihin ja sen toimittamiin malleihin perustuneita kahvimukeja M Oy:lle ja sen asiakkaille. M Oy oli elokuussa 2011 ilmoittanut, että se lopettaa yhteistyön joulukuun lopussa 2011.

S Oy vaati kanteessaan, että M Oy veloitetaan suorittamaan sille korvausta myymättä jääneistä varastotuotteista. M Oy kiisti kanteen sillä perusteella, ettei osapuolten välillä ollut sopimusta ja että joka tapauksessa neljän kuukauden irtisanomisaika oli riittävä.

Korkeimman oikeuden ratkaisusta ilmenevin perustein katsottiin, että osapuolten välille oli syntynyt mukien valmistamista ja jakelua koskeva sopimus, jonka irtisanominen edellytti kohtuullista irtisanomisaikaa. S Oy:lle annettua neljän kuukauden aikaa pidettiin riittävänä, eikä M Oy siten ollut syyllistynyt sopimusrikkomukseen. (Ään.)

Asia ratkaistiin äänin 3–2, ja tapauksessa eriävän mielipiteensä jättivät oikeusneuvokset Rautio ja Bygglin, jotka katsoivat, että M Oy on ollut velvollinen yhteistyösopimusta irtisanoessaan selvittämään vaihtoehtoja yhteistyön lopettamiseksi siten, etteivät S Oy:n yhteistyösopimuksen täyttämiseksi jo suorittamat toimet koituisi sen vahingoksi, ja neuvottelemaan niistä, jotta saataisiin molemmille osapuolille kohtuullinen ratkaisu. Koska M Oy ei ole tätä tehnyt, se olisi Raution ja Bygglinin velvollinen korvaamaan S Oy:lle näin aiheuttamansa vahingon, eli vahingon määräksi ilmoitetun myymättömien mukien

⁹¹ Ratkaisussa KKO 2010: 69 kommandiittiyhtiö ja Kesoil Oy olivat tehneet 4.12.1987 ja 10.7.1989 yhteistoimintasopimukset Kesoil-huoltoaseman ja kahvilan pidosta. Tapauksessa olennaista oli, että sopimusten mukaan Kesoil Oy voi irtisanoa sopimuksen ainoastaan, jos siihen oli pätevä syy, kuten toiminnan kannattamattomuus tai se, ettei sopimuksen tarkoitusta saavuteta. Neste Markkinointi Oy, jolle Kesoil Oy:n toiminta oli siirtynyt, irtisanoi sopimukset 29.4.2004. Irtisanomisperusteena oli markkinatilanteen muutoksesta johtuva yhtiön ketjuliiketoiminnan uudelleenjärjestely. Korkein oikeus katsoi, ettei Neste Markkinointi Oy:llä ollut ollut sopimuksissa tarkoitettua pätevää syytä toistaiseksi voimassa olleiden sopimusten irtisanomiseen. (Ään.)

⁹² KKO 2010:69, kohta 9.

arvon, jota ei sinänsä kiistetty. Edellä mainitut kohtuullisuus- ja lojaliteettinäkökulmat huomioon ottaen, ja koska korkeimman oikeuden ratkaisu ei ollut tässä asiassa yksimielinen, ei voida pitää poissuljettuna sitä, etteikö tavarantoimittaja voisi joutua vahingonkorvausvastuuseen, jos investointeja tehneelle kauppakumppanille koituisi suurta haittaa toistaiseksi voimassa olevan sopimuksen päättämisestä, vaikka se mahdollista kohtuullista irtisanomisaikaa noudattaen onkin.

3.2 Kauppalain olettamasäännökset kaupan pysäyttämisestä ja purkamisesta

3.2.1 Kauppalain soveltamisala

Kauppalain 1 §:n mukaan laki koskee irtaimen omaisuuden kauppaa ja soveltuvin osin myös sen vaihtoa. Lakia ei sovelleta rakennuksen rakentamista koskevaan sopimukseen eikä toisen maalla olevan rakennuksen luovutukseen, jos samalla kertaa luovutetaan myös käyttöoikeus maahan. Lain 2 §:n mukaan lakia ei myöskään sovelleta, mikäli tilaajan on toimitettava olennainen osa tarveaineista, eikä sopimukseen, jonka mukaan tavaran toimittajan on myös suoritettava työtä tai muu palvelus, jos palvelus muodostaa pääosan hänen velvollisuuksistaan. Urakka- ja palvelusopimukset jäävät siis kauppalain sovel-lusalan ulkopuolelle.

Kauppalain säännökset ovat lain 3 §:n mukaan tahdonvaltaisia: sopijapuolilla on halutesaan mahdollisuus jakaa keskinäiset oikeutensa ja velvollisuutensa myös kauppalain tarjoamasta standardimallista poikkeavalla tavalla. Lain säännöksiä ei sovelleta, mikäli sopimuksesta, sopijapuolten omaksumasta käytännöstä taikka kauppatavasta tai muusta tavasta, jota on pidettävä sopijapuolia sitovana, johtuu muuta.

Ilmaisulla ”sopimuksesta johtuva” tarkoitetaan luonnollisesti sopimusehtoja: sitä, mistä sopijapuolet ovat suullisesti tai kirjallisesti sopineet. Tämä kattaa myös yleiset sopimusehdot, joihin toimitussopimuksessakin usein viitataan. Yleiset sopimusehdot ovat kuitenkin voimassa vain, mikäli ne ovat tulleet sopimuksen osaksi: pelkän ehtoviittauksen lisäksi merkitystä on muun muassa sillä, ovatko kyseiset ehdot olleet ajoissa toisen osapuolen saatavilla ja onko niiden sisältöä muutettu esimerkiksi puitesopimuksessa⁹³.

⁹³ Haapio 2002, s. 42 alaviite.

Sopimusehtojen lisäksi myös sopijapuolten välinen kauppatala voi syrjäyttää kauppatala säännökset. Kauppatala ei anna yksiselitteistä selitystä siitä, mitä sopijapuolten omaksu- malla käytännöllä tarkoitetaan. Tällainen osapuolten välinen yksityinen käytäntö saattaa käsittää esimerkiksi toimitus- tai maksuaikoja tai laatua koskevia seikkoja, velvollisuu- den vakuuttaa tavara ja niin edelleen. Riippumatta siitä, nähdäänkö tällainen käytäntö seikkana, josta osapuolten voidaan katsoa sopineen, kyse on tosiasiallisista asianhaa- roista, joita osapuolet ovat noudattaneet sellaisella tavalla ja sellaisessa laajuudessa, että niiden katsotaan vastedeskin määrittävän sopimussuhdetta.⁹⁴

Kauppatalan on jo pitkään nähty syrjäyttävän dispositiivisen lain, ja kauppatala noudat- taa samaa kaavaa. Periaate on selkeä, mutta vaikeuksia voi tulla silloin, kun määritetään, onko tapa riittävän vakiintunut ja noudatetaanko sitä siinä laajuudessa ja niin yhtenäisesti, että sen noudattaminen on jatkossa luonnollista.⁹⁵

3.2.2 Ennakoitu sopimusrikkomus

Kauppatalan 11 luvun 61 §:n pysäyttämisoikeus mahdollistaa sen, että myyjä voi turvata oikeutensa kauppahintaan pidättämällä tavaran itsellään siihen saakka, kunnes maksu ta- pahtuu. Pysäyttämisoikeus sallii toisen osapuolen mahdollisesta sopimusrikkomuksesta aiheutuvien vahinkojen minimoimisen ennen kaupan täyttämistä. Jos sopijapuolen toi- mintaa tai hänen taloudelliset olonsa osoittautuvat kaupanteon jälkeen sellaisiksi, että on painavia syitä olettaa hänen sopimusvelvoitteidensa jäävän olennaisilta osin täyttämättä, vastapuoli saa omalta osaltaan keskeyttää sopimuksen täyttämisen ja pidäytyä suorituk- sestaan. Tämä ei kuitenkaan vielä tarkoita, että myyjä voisi myös purkaa kaupan: 61 §:n pysäyttämisoikeus mahdollistaa vain tilapäisen turvaamistoimenpiteen⁹⁶. Kauppatalan 61.4 §:n mukaan sopijapuolen, joka on keskeyttänyt sopimuksen täyttämisen tai estänyt tavaran luovuttamisen vastapuolen hallintaan, on jatkettava sopimuksen täyttämistä, jos vastapuoli asettaa hyväksyttävän vakuuden siitä, että hän täyttää sopimuksen.

Pysäyttämisoikeus on suojatoimi, johon voidaan ryhtyä jo ennen ostajan maksuvelvolli- suuden alkamista, ja siksi se on käytettävissä myös silloin, kun on sovittu luottokaupasta.

⁹⁴ Taxell 1991, s. 28.

⁹⁵ Taxell 1991, s. 29.

⁹⁶ Wilhemsson – Sevón – Koskelo 2006, s. 156.

Jos on olemassa kauppalain 61 §:n edellyttämiä painavia syitä, myyjä voi olla luovuttamatta tavaraa ostajalle siinäkin tapauksessa, että hän olisi myöntänyt ostajalle luottoa ja maksuvelvollisuus alkaisi vasta luovutusajankohdan jälkeen.⁹⁷

Kun harkitaan pysäyttämisoikeuden käyttämistä, on muistettava, että sen käyttämiseen oikeuttavien olosuhteiden on täytynyt ilmetä vasta sopimuksen solmimisen jälkeen. Jos olosuhteet olivat tiedossa jo kauppaa tehtäessä, voidaan katsoa, että osapuoli on ottanut tietoisin riskin, johon hänen olisi tullut varautua esimerkiksi vakuusjärjestelyä hyödyntämällä.⁹⁸

Myyjä saa estää tavaran luovuttamisen ostajan hallintaan siinäkin tapauksessa, että se olisi jo lähetetty. Myyjä voi käyttää pysäyttämisoikeuttaan niin kauan, kun tavara on rahdinkuljettajan hallussa. Hänellä on tämä oikeus, vaikka ostaja olisi vastaanottanut tavaraa koskevan kuljetusasiakirjan, eli pysäyttämisoikeus mahdollistaa kuljetusasiakirjan ja tavaran välillä normaalisti vallitsevan oikeudellisen siteen katkaisemisen⁹⁹.

Sopijapuolen, joka keskeyttää sopimuksen täyttämisen tai estää tavaran luovuttamisen vastapuolen hallintaan, on heti ilmoitettava siitä vastapuolelle vahingonkorvausvelvollisuuden uhalla. Jos hän laiminlyö ilmoitusvelvollisuutensa, vastapuolella on oikeus korvaukseen vahingosta, joka hänelle aiheutuu siitä, että ilmoitusta ei ole annettu ajoissa.

Kauppalain kaupan purkua käsittelevässä 62 §:ssä määrätään, että jos on käynyt selväksi, että kaupan purkamiseen oikeuttava sopimusrikkomus tulee tapahtumaan, sopijapuoli saa purkaa kaupan jo ennen kuin sopimuksen täyttämisen aika on käsillä. Yleensä tämä tarkoittaa, että kysymyksessä on oltava olennainen sopimusrikkomus. Kuten pysäyttämisoikeudenkin kohdalla, sopijapuolen on kuitenkin jatkettava sopimuksen täyttämistä, jos vastapuoli asettaa hyväksyttävän vakuuden siitä, että hän täyttää sopimuksen. Jos vakuutta ei aseteta, myyjä voi odottaa sopimuksen täyttämisen hetkeen saakka, jolloin ostajan sopimusrikkomus voidaan todeta, minkä jälkeen myyjä voi turvautua sopimusrikkomuksen seuraamuksia koskeviin säännöksiin¹⁰⁰.

⁹⁷ Wilhemsson – Sevón – Koskelo 2006, s. 156.

⁹⁸ Lehtonen – Mökkönen – Seulu – Tammenkoski – Töyrylä 2001, luku 19. Ulkomaankaupan luotonvalvonta ja perintä. Vapaaehtoinen perintä velkojan omin toimenpitein. Toimituksen pysäyttäminen ja kaupan purku perintäkeinoina.

⁹⁹ Wilhemsson – Sevón – Koskelo 2006, s. 156.

¹⁰⁰ Wilhemsson – Sevón – Koskelo 2006, s. 157.

Kauppalaissa on erityissäännöksiä, jotka antavat myyjälle oikeuden purkaa kauppa ennen kuin sopimuksen täyttäminen tulee ajankohtaiseksi siinä tapauksessa, että ostajan omaisuus on luovutettu konkurssiin. KauppaL 63.1 §:n mukaan myyjän on vaadittava vastapuolelta ilmoitusta siitä, haluaako konkurssipesä sitoutua kauppaan. Jos konkurssipesä ilmoittaa kohtuullisessa ajassa, että se haluaa sitoutua kauppaan, ja asettaa hyväksyttävän vakuuden sopimuksen täyttämiseksi, kauppa ei saa purkaa. Myyjän saatavasta tulee konkurssipesän niin kutsuttua massavelkaa, joka on maksettava pesän varoista ennen konkurssivelkojen saatavia¹⁰¹.

Kauppalain 63.2 §:ssa määrätään, että jos tavara on luovutettu ostajan tai hänen konkurssipesänsä hallintaan vasta sen jälkeen, kun ostajan omaisuus on luovutettu konkurssiin, myyjä saa vaatia, että tavara luovutetaan takaisin. Tavaraa ei kuitenkaan tarvitse luovuttaa takaisin, jos kauppahinta maksetaan heti tai, jollei se vielä ole erääntynyt maksettavaksi, konkurssipesä asettaa kohtuullisessa ajassa kehotuksen jälkeen hyväksyttävän vakuuden maksun suorittamisesta. Jos kauppa pysyy näin voimassa, tai jos tavara ei 63.3 §:n mukaisesti ole enää luovutettavissa takaisin olennaisesti muuttumattomana ja vähentymättömänä, siitä tulee niin ikään massavelkaa.

Myyjä voi edellä kuvatulla tavalla vedota aktiiviseen pysäyttämisoikeuteensa vain silloin, kun tavara on luovutettu ostajan konkurssipesän hallintaan, eli käytännössä silloin, kun myyjä ei ole onnistunut turvaamaan saatavaansa passiivista pysäyttämisoikeuttaan käyttämällä, eli pysäyttämällä kuljetuksen saatuaan tietää ostajan joutumisesta konkurssiin. Jos asiakas on joutunut konkurssiin vasta luovutuksen jälkeen, myyjän on turvauduttava ostajan sopimusrikkomuksen seuraamuksia koskeviin yleisiin säännöksiin.¹⁰²

3.2.3 Maksun laiminlyönnin seuraukset

Kauppalain 48 § 1 momentissa maksuvelvollisuuden käsite on määritelty laajasti: ostajan maksuvelvollisuuteen kuuluu myös velvollisuus sopimuksen mukaisesti hyväksyä vekseli ja asettaa remburssi, pankkitakaus tai muu vakuus sekä velvollisuus ryhtyä muihin maksun suorittamiseksi tarvittaviin toimenpiteisiin. Jos sopimuksessa esimerkiksi edellytetään, että ostajan on asetettava kauppahinnan maksamisesta vakuus, myös tällaisen

¹⁰¹ Wilhemsson – Sevón – Koskelo 2006, s. 158.

¹⁰² Wilhemsson – Sevón – Koskelo 2006, s. 159.

velvollisuuden laiminlyöntiä pidetään maksuviivästyksenä, eikä ainoastaan viitteenä siitä, että ostaja tulee mahdollisesti viivästyään maksun maksamisessa¹⁰³. Asiakkaan viivästyksenä ei KauppaL 51.1 §:n mukaan kuitenkaan pidetä viivästystä, joka johtuu myyjästä tai hänen puoleltaan olevasta seikasta.

Kauppalain mukaiset maksuviivästyksen seuraamukset on porrastettu niin, että lain 51.1 §:n mukaan myyjä voi joko pysyä kaupassa ja vaatia maksua ja viivästyskorkoa¹⁰⁴ kauppahinnalle, tai tietyin edellytyksin purkaa kaupan ja vaatia vahingonkorvausta. Jälkimmäinen vaihtoehto saattaa olla myyjän käytettävissä myös silloin, kun hän on ensin tuloksetta vaatinut ostajaa suorittamaan maksun.¹⁰⁵

Lain 54 §:n mukaisesti myyjä saa purkaa kaupan ostajan maksuviivästyksen vuoksi, jos viivästys merkitsee olennaista sopimusrikkomusta¹⁰⁶. Sopimusrikkomuksen olennaisuutta arvioitaessa lähtökohta on yleensä se, ettei myyjän yksilöllisille olosuhteille, kuten taloudelliselle asemalle ja rahantarpeelle, anneta painoarvoa¹⁰⁷. Myöskään viivästyksen syyllä ei ole merkitystä, sillä myyjällä voi olla oikeus purkaa kauppa silloinkin, kun maksuviivästys johtuu maksusteestä, joka vapauttaa ostajan vahingonkorvausvelvollisuudesta. Olennaista on viivästyksen kesto ja se, kuinka suurta osaa kauppahinnasta viivästys koskee. Huomioon on otettava esimerkiksi kauppahinnan suuruus ja se, millaisesta kaupasta ja toimialasta on kysymys.¹⁰⁸

Mikäli myyjä tahtoo varmistua siitä, onko hänellä oikeus purkaa sopimus, hän voi viivästyksen olennaisuuteen vetoamisen sijasta turvautua lisäaikamenettelyyn. Myyjä voi halutessaan asettaa kauppahinnan maksamiselle määrätyn lisäajan, ja jos se ei ole kohtuuttoman lyhyt, eikä ostaja suorita maksua lisäajan kuluessa, myyjä saa niin ikään purkaa kaupan. Tällöin myyjän ei tarvitse erikseen arvioida, onko sopimusrikkomus olennainen vai

¹⁰³ Wilhemsson – Sevón – Koskelo 2006, s. 160.

¹⁰⁴ Kauppalaissa on ainoastaan viittaussäännös, 71 §, jonka mukaan velvollisuudesta maksaa korkoa kauppahinnalle tai muulle rahasaatavalle, jota ei makseta ajoissa, säädetään korkolaissa (633/1982).

¹⁰⁵ Wilhemsson – Sevón – Koskelo 2006, s. 162.

¹⁰⁶ Vertaa pysäyttämisoikeuteen, johon voidaan vedota jo sillä perusteella, että on ”painavia syitä olettaa”, ettei ostaja tule täyttämään sopimusvelvoitteitaan.

¹⁰⁷ Wilhemsson – Sevón – Koskelo 2006, s. 157.

¹⁰⁸ Wilhemsson – Sevón – Koskelo 2006, s. 166–167.

ei.¹⁰⁹ On kuitenkin huomattava, että lisäajan kuluessa myyjä saa purkaa kaupan vain, jos ostaja ilmoittaa, ettei hän tule suorittamaan maksua tämän ajan kuluessa.

Jos ostaja on saanut tavaran hallintaansa, myyjä saa purkaa kaupan vain kolmessa tapauksessa¹¹⁰:

- 1) Myyjä on pidättänyt itselleen oikeuden tavarahan. (KauppaL 54.4 §) Kauppalain tahdonvaltaisuus mahdollistaa sopimisen omistuksenpidätys- tai takaisinottoehdosta.
- 2) Ostaja torjuu tavaran. (KauppaL 54.4 §) Tavaran torjumisella voidaan tarkoittaa esimerkiksi tilannetta, jossa ostaja väittää tavaraa perusteettomasti virheelliseksi ja maksu sen jälkeen viivästyy.
- 3) Tavara on luovutettu ostajan konkurssipesän hallintaan. Tavaraa ei kuitenkaan tarvitse luovuttaa takaisin, jos kauppahinta maksetaan heti tai, jollei se vielä ole erääntynyt maksettavaksi, konkurssipesä asettaa kohtuullisessa ajassa kehotuksen jälkeen hyväksyttävän vakuuden maksun suorittamisesta. (KauppaL 63.2 §)

Lisäksi on otettava huomioon, että KauppaL 59.1 § mukaan myyjä ei saa purkaa kauppaa ostajan maksuviivästyksen vuoksi tai sen vuoksi, ettei ostaja ole noutanut tai vastaanottanut tavaraa, ellei hän ilmoita ostajalle purkamisesta ennen kuin tämä on täyttänyt velvollisuutensa. Tämä tarkoittaa, että maksun suorittaminen katkaisee myyjän purkuoikeuden riippumatta siitä, miten vakava maksun viivästyminen on, ellei myyjä ole käyttänyt purkuoikeutta ennen kuin ostaja suoritti maksun. Taustalla on se, että myyjällä ei ole syytä torjua saamaansa maksua, vaikka se olisikin suoritettu myöhässä, vaan hänelle riittää mahdollisuus vaatia ostajalta viivästyskorkoa ja tietyissä tapauksissa vahingonkorvausta, ja näin saada hyvitys viivästyksen aiheuttamasta vahingosta.¹¹¹

Mitä purkuilmoitukseen tulee, kauppalain 82 §:ssä viitataan 59 §:ään, jossa todetaan, että jos ilmoitus on tarkoituksenmukaisella tavalla lähetetty, lähettäjä saa vedota ilmoitukseen, vaikka se myöhästyisi, vääristyisi tai ei tulisi perille. Purkuilmoitus siis kulkee vastaanottajan riskillä.

¹⁰⁹ Wilhelmsson – Sevón – Koskelo 2006, s. 166. Vertaa myyjän sopimusrikkomukseen perustuvaan purkuoikeuteen (kauppaL 39.1 §): sopimusrikkomuksen on oltava juuri purkavan osapuolen kannalta ollenainen.

¹¹⁰ Wilhelmsson – Sevón – Koskelo 2006, s. 167.

¹¹¹ Wilhelmsson – Sevón – Koskelo 2006, s. 168.

Kauppalain 57 §:n mukaisesti myyjällä on lisäksi oikeus korvaukseen vahingosta, jonka hän kärsii ostajan maksuviivästyksen vuoksi, jollei ostaja osoita, että viivästys johtuu lain säännöksestä, yleisen liikenteen tai maksuliikenteen keskeytyksestä taikka muusta samankaltaisesta esteestä, jota ostajan ei kohtuudella voida edellyttää ottaneen huomioon kaupantekohetkellä ja jonka seurauksia hän ei myöskään kohtuudella olisi voinut välttää eikä voittaa. Jos maksuviivästys johtuu ostajan maksukyvyttömyydestä, vahingonkorvausvelvollisuudella ei välttämättä ole juuri käytännön merkitystä, sillä jos insolvenssi-menettely päättyy tuloksettomana, myyjä ei saa edes varsinaista saatavaansa.

4 LUOTTOTAPPIORISKIN PIENENTÄMINEN

4.1 Sopimusehtojen muuttaminen

4.1.1 Dynaaminen sopimus

Perinteinen sopimussitovuuteen perustuva näkökulma on rakennettu erityisesti staattisia sopimuksia ajatellen¹¹². Perinteinen näkemys sopimuksesta voidaan mieltää staattiseksi, koska se kiinnittää huomion tiettyyn ajanhetkeen, eikä sen tavoitteena ole huomioida ajan kulumista ja sen myötä muuttuvia olosuhteita¹¹³. Vaikka olosuhteissa tapahtuisi huomattaviakin muutoksia, sopimusoikeuden perusoppien mukaan sopimusvelvoitteet eivät lähtökohtaisesti muutu. Jos sopimuksessa kohdataan aukkoja, ne täydennetään vastaamaan sopimuksen solmimishetken tahtoa, eikä olosuhteiden muutoksilla ole yleensä merkitystä sopimuksen sitovuuden kannalta.¹¹⁴

Mikäli halutaan, että toimintaympäristön muutokset vaikuttavat sopimusvelvoitteiden sisältöön, on sopimuksen oltava dynaaminen: Annola kutsuu väitöskirjassaan dynaamiseksi ”sopimusta, joka jo solmimisvaiheessa laaditaan sellaiseksi, että sen suunnitelmaan täydentyvän sopimuksen suoritusvaiheen aikana”¹¹⁵.

Ajan kulumisen myötä tapahtuvaan toimintaympäristön muutokseen voidaan pyrkiä varautumaan kahdella tavalla. Sopijapuolet voivat yhtäältä pyrkiä varmistamaan sopimuksen staattisuuden, jolloin olosuhteiden muutosten vaikutukset sopimussuhteeseen halutaan sulkea pois. Toisaalta sopijapuolet voivat haluta liittää sopimusvelvoitteiden sisällön olosuhteiden muutoksiin.¹¹⁶

Perusteet dynaamisen sopimuksen solmimiselle voivat liittyä kahteen asiakokonaisuuteen, sopimusta koskevaan neuvotteluprosessiin tai ajan myötä syntyviin toimintaympäristön muutoksiin. Molempien kohdalla keskeinen tekijä on tulevaisuudessa tapahtuvien muutosten ennakoiminen ja niitä vastaavien ehtojen ottaminen osaksi sopimusta.¹¹⁷

¹¹² Pöyhönen 2001, s. 198.

¹¹³ Annola 2003, s. 30.

¹¹⁴ Annola 2003, s. 49.

¹¹⁵ Annola 2003, s. 31.

¹¹⁶ Annola 2003, s. 50.

¹¹⁷ Annola 2003, s. 53.

Sisällöltään dynaamisessa sopimuksessa osapuolet haluavat varmistaa, että sopimusvelvoitteissa voi sopimuksen solmimisen jälkeen tapahtua muutoksia. Dynaamisen sopimuksen elementtejä täydentymisen aktualisoituminen, täydentymisen mekanismi, täydentymisen materiaali ja täydentymisen toteuttaminen.¹¹⁸

Kaikista täydentymisen elementeistä ei ole välttämätöntä sopia – sikäli kun elementistä ei ole sovittu, operaatio perustuu normaaleihin täydentymisen sääntöihin¹¹⁹. Sopimus pitää kuitenkin voida tunnistaa dynaamiseksi sopimukseksi: sen perusteella tulee voida määrittää, milloin täydentyminen aktualisoituu. Jos muuttuvasta sopimuksesta puuttuvat kriteerit, jotka aktualisoivat muutoksen, perusteita sopimuksen täydentämiselle ei ole. Olennaista on, muuttuuko sopimus automaattisesti olosuhteiden muuttuessa vai avaa olosuhteiden muutos sopimusehdon muuttamisen mahdollisuuden.¹²⁰ Jos muutoksen halutaan syntyvän automaattisesti, ennakoitu olosuhdemuutos voidaan kirjoittaa suoraan sopimusehdoksi, jolloin sopimusvelvoitteet muuttuvat automaattisesti olosuhteiden muuttuessa¹²¹. Ehdot eivät välttämättä itsessään ole dynaamisia, vaan yhteys toimintaympäristön muutoksiin pohjaa jo etukäteen tunnistettuihin vaihtoehtoihin.

4.1.2 Automaattinen muutosmekanismi

Jos sopimus täydentyy automaattisesti, kyseessä on niin kutsuttu itseohjautuva dynaaminen sopimus. Luonnollisesti tämä edellyttää, että on myös määriteltävä ehdot muutoksen sisällölle. Ehto voi olla teknisesti täydellinen, mutta sisällön osalta mahdollisuudet ovat kuitenkin rajalliset, sillä dynaamisuuden rajat on kytketty suoraan olosuhteiden muutoksiin. Tämä edellyttää, että olosuhteiden muuttumisen vaihtoehdot ovat solmimishetkellä tunnistettavissa. Juridinen operaatio rajoittuu tällöin sopimuksen tulkintaan.¹²²

Automaattiset mekanismit voidaan jakaa kokonaan automaattisiin ja osittain automaattisiin mekanismeihin. Kokonaan automaattiset mekanismit muuttavat suoritusvelallisen velvoitteita heti olosuhteiden muututtua, kun taas osittain automaattiset mekanismit edellyttävät toimenpiteitä, ennen kuin suoritusvelallisen velvollisuudet aktivoituvat. Vaati

¹¹⁸ Annola 2003, s. 203.

¹¹⁹ Epätäydellisin aukollinen sopimus on sellainen, jossa on sovittu ainoastaan täydentymisen aktualisoitumisesta, ks. Annola 2003 s. 204 ss. Tällaisia sopimuksia ei kuitenkaan käsitellä tässä tutkimuksessa.

¹²⁰ Annola 2003, s. 203–204.

¹²¹ Häyhä 1996, s. 235.

¹²² Annola 2003, s. 204.

muutoksen aktualisoiminen siihen vetoamista tai ei, sen sisältö määrittyy kuitenkin automaattisesti.¹²³

Täysin automaattisesti muuttuvat sopimusehdot sisältävät sekä muutoksen edellytykset, sopimusvelvoitteiden muutoksen materiaalin, velvoitteiden lopullisen sisällön että mekanismin, jolla muutos saatetaan voimaan. Tällöin sopijapuolten on omatoimisesti alettava noudattaa sopimuksen muuttunutta sisältöä, tai muuten toiminta voidaan katsoa sopimusrikkomukseksi.¹²⁴ Suoritusvelvollisuuden määräytyessä suoraan sopimusehtojen perusteella voitaisiin katsoa, ettei kyse olisi ollenkaan sopimuksen muuttumisesta. Sopimus siis säilyisi entisellään, mutta suoritusten sisältö muuttuisi olosuhteiden muuttuessa.¹²⁵ Annola kuitenkin katsoo tällaisetkin sopimukset dynaamisiksi¹²⁶.

4.1.3 Tarkistusneuvottelut

Osapuolten sopimiseen perustuva täydentyminen tarkoittaa, että sopijapuolet sopivat nimenomaisesti siitä, että sopimus täydentyy myöhempien neuvottelujen perusteella. Sopiminen muodostuu täydentymisen mekanismiksi myös silloin, kun mekanismista ei ole erityisesti sovittu. Sopimuksen täydentyminen tai muuttaminen edellyttää tällöin osapuolten yksimielisyyttä. Kestosopimussuhteissa keskinäinen sopiminen on usein ainakin jossain määrin välttämätöntä muiden mekanismien ohella.¹²⁷

Uudelleenneuvotteluehdot liitetään usein ns. hardship -ehtoihin. Nimitystä käytetään etenkin kansainvälisissä sopimuksissa ehdoista, joilla pyritään korjaamaan merkittävien jälkikäteisten olosuhdemuutosten vaikutuksia. Niiden avulla voidaan esimerkiksi määrittellä, millaiset suoritusesteet vapauttavat sopijapuolen luontoissuoritus- tai vahingonkorvausvastuusta.¹²⁸ Hardship -ehto ei kuitenkaan lakkauta suoritusvelvollisuutta edes tilapäisesti, vaan tavallisesti osapuolet neuvottelevat sopimuksen muuttamisesta, ja jos he eivät pääse yhteisymmärrykseen, tuomioistuimelle tai välimiesoikeudelle annetaan

¹²³ Annola 2003, s. 220, 242.

¹²⁴ Annola 2003, s. 242–243.

¹²⁵ Hemmo 1997, s. 103.

¹²⁶ Annola 2003, s. 242.

¹²⁷ Annola 2003, s. 219.

¹²⁸ Hemmo 1997, s. 107.

oikeus kohtuullistaa sopimusta¹²⁹. Uudelleenneuvotteluehtojes juridinen käyttöala on kuitenkin huomattavasti hardship -ehtoja laajempi, sillä toisin kuin hardship -ehtoja, niitä ei tule suoraan yhdistää OikTL 36 § mukaiseen kohtuuttomuusarviointiin, koska uudelleenneuvottelujen kynnys voidaan vapaasti määrittää sen mukaan, mikä on sopijapuolten mielestä tarkoituksenmukaista.¹³⁰

Normiperusteinen sovittelu puuttuu sopijapuolen tahdon autonomiaan uudelleenneuvottelu- ehtoon perustuvaa sopimuksen täydentämistä ankarammin. Jälkimmäisessä tapauksessa osapuolet ovat jo varautuneet siihen, että tarve sopimuksen muuttamiselle voi ilmetä, jolloin kyseessä on sopimuksen sisäisesti määritelty sovittelukriteeri.¹³¹

Annola tarkastelee osapuolten velvollisuuksien muuttumista dynaamisuuden näkökulmasta¹³². Yksi vaihtoehto on korostaa sitä, että täydentymistä ei voida suorittaa ilman, että täydentymisestä saavutetaan yksimielisyys. Mekanismi ei tällöin velvoittaisi saavuttamaan lopputulosta. Toisaalta voitaisiin ajatella, että ehdon funktio olisi sopimuksen aukollisuuden osoittaminen. Ehdon varsinainen merkitys olisi sen vahvistaminen, ettei kyseisestä seikasta olisi vielä sopimusta solmittaessa sovittu. Kolmas vaihtoehto on se, että ehdon voidaan nähdä ilmentävän osapuolten korostettua sitoutumista täydentymiseen, jolloin se velvoittaisi myös sisällön löytymiseen täydentymisen perusteella. Lojaliteetti- velvollisuudet korostuisivat, ja sopijapuoli voisi näin perustellusti luottaa siihen, että sopimussisältö tulee vahvistetuksi, ja näin myös tuomioistuimen oikeus täydentää sopimusta riitatilanteessa lisääntyisi.¹³³

Suomessa on kuitenkin yleisesti katsottu, että velvollisuus uusiin neuvotteluihin ei vielä sinällään velvoita suostumaan sopimuksen muuttamiseen. Jos toisen osapuolen olisi

¹²⁹ Hardship-ehtoja koskeva periaate perustuu UNIDROIT artiklaan 6.2.1: "Where the performance of a contract becomes more onerous for one of the parties, that party is nevertheless bound to perform its obligations subject to the following provisions on hardship." Tulee huomata, että ylivoimainen este, johon myös usein viitataan sopimusten vastuunrajoituslausekkeissa, ja joka toisaalta on myös sopimusehdoista riippumaton sopimusoikeudellinen vastuunrajoitusperuste, estää sopimussuorituksen tekemisen ja tähtää sopimussuhteen keskeyttämiseen tai päättymiseen. Ylivoimaisesta esteestä mm. kauppalaki 57 § ja velkakirjalaki 7 §.

¹³⁰ Annola 2003, s. 224.

¹³¹ Annola 2003, s. 225.

¹³² Annola 2003, s. 221 ss.

¹³³ Annola 2003, s. 221–222.

sitouduttava muuttuneisiin ehtoihin ilman omaa suostumustaan, sopijapuolen vapautta toimia oman sitoutumisstrategiansa mukaisesti loukattaisiin.¹³⁴

Uudelleenneuvotteluuehto on merkitykseltään vähäinen ilman nimenomaisia seuraamuksia, sillä ilman niitä sen merkitys on enemmänkin periaatteellinen, kuin juridinen. Oikeuskirjallisuuden mukaan juridinen sitovuus edellyttää muuttamismekanismien tai vaadittavan neuvottelumekanismien määrittelyä ja siihen liittyvän sanktion vahvistamista sopimuksessa. Tätä puoltaa se, että osapuolet olisivat halutessaan voineet määritellä olosuhdemuutosten vaikutukset tavalla, joka ei jätä harkinnanvaraa.¹³⁵

Menettelyn asemaa on kuitenkin mahdollista vahventaa asettamalla osapuolille velvollisuus sopimuksen tarkistamista koskeviin neuvotteluihin tietyissä olosuhteiden muutostilanteissa. Uudelleenneuvotteluuehto ei sellaisenaan johda poikkeamiseen siitä, että uuteen sopimiseen perustuva muuttaminen edellyttää osapuolten yksimielisyyttä.¹³⁶ Ehtoon voidaan kuitenkin liittää myös muita mekanismeja, jos neuvotteluissa ei päästä tulokseen. Kyseeseen voivat tulla esimerkiksi purkamis-, irtisanomis-, vahingonkorvaus- tai muut sellaiset ehdot.¹³⁷

4.1.4 Yksipuolinen muutosoikeus

On myös mahdollista, että sopimus antaa toiselle osapuolelle yksipuolisen oikeuden muuttaa sopimusehtoja. Keskeisesti sopijapuolten asemaan vaikuttaa se, millä edellytyksillä yksipuolista täydentymistä voidaan käyttää. Täsmentämällä muutoksen edellytyksiä voidaan rajoittaa muutosoikeuden laajuutta. Se voidaan toteuttaa esimerkiksi rajoittamalla yksipuolisen muutosoikeuden aktualisoivia olosuhdemuutoksia.¹³⁸

Muutosoikeus voidaan myös antaa ainakin muodollisesti sisällöltään rajoittamattomana, mutta yksipuolisestikin määritettävää täydentymismahdollisuutta voidaan rajoittaa sopimuksessa eri tavoin. Muutosoikeus voidaan kohdistaa vain tiettyihin ehtoihin tai voidaan

¹³⁴ Hemmo 1997, s. 108.

¹³⁵ Hemmo 1997, s. 109.

¹³⁶ Hemmo – Hoppu 2006, luku 18. Luottosuhteet. Sopimuksen muuttaminen. Tarkistusneuvottelut.

¹³⁷ Hemmo 1997, s. 109.

¹³⁸ Annola 2003, s. 233.

sopia siitä, mitkä ovat ne rajat, joissa toinen osapuoli saa päättää muutoksen sisällöstä.¹³⁹ Lisäksi on mahdollista rajoittaa muutoksen sisällön määräytymisen perusteita. Se, jolla on oikeus käyttää mekanismeita, ei siis välttämättä voi vapaasti ratkaista täydentymisen sisältöä edes nimellisen liikkumavaran puitteissa.¹⁴⁰

Ehtoa ei voida pitää tyyppikohtuuttomana ja siis lähtökohtaisesti kohtuuttomana – sopimusvapauden puitteissa järjestely on mahdollinen. Kysymys kohtuuttomuudesta voi silti tulla herkästi esille, ja ehto voi olla soviteltavissa OikTL 36 §:n nojalla. Vakiosopimusten kohdalla ehtoa sopimuksen yksipuolisesta muuttamisesta voidaan usein pitää ankarana ja yllättävänä.¹⁴¹ Ehdon olemassaoloa tulisi korostaa sopimisvaiheessa, jotta se tulisi sopimuksen osaksi¹⁴².

Annola lukee yksipuoliseksi dynaamiseksi täydentymisperusteeksi myös hyväksymiseen perustuvan sopimuksen täydentymisen¹⁴³. Hyväksyminen eroaa muista täydentymisen mekanismeista siten, että mekanismeista sovitaan samanaikaisesti täydentymisen toteuttamisen yhteydessä. Se kuuluu dynaamisiin mekanismeihin siksi, että sopimuksen uusi sisältö ei määräydy pelkästään alkuperäisen sopimuksen perusteella. Koska täydentymiseen ei ole ennakolta varauduttu, kyseessä on pikemminkin uuden sopimuksen solmiminen. Kysymys ei ole myöskään yksipuolisesta täydentymisestä, koska muuttuneen ehdon pätevyys edellyttää tahdonilmaisuja molemmilta sopijapuolilta, mutta käytännössä se muistuttaa mekanismeiltaan sitä huomattavasti.¹⁴⁴

Yhteys hyväksymisen ja yksipuolisen täydentämisen välillä on nähtävissä erityisesti silloin, kun hyväksyminen tapahtuu konkludenttisesti. Hyväksynnän olemassaolo ratkaistaan sellaisten seikkojen perusteella, jotka ovat ulkoisesti ja objektiivisesti havaittavissa¹⁴⁵. Osapuolten toiminnan todellisella tarkoituksella ei välttämättä ole merkitystä

¹³⁹ Hemmo 1997, s. 95.

¹⁴⁰ Annola 2003, s. 233.

¹⁴¹ Annola 2003, s. 234.

¹⁴² Hemmo 1997, s. 95.

¹⁴³ Annola 2003, s. 235. Annola huomauttaa, että teoreettisesti tarkasteltuna kyse ei ole yksipuolisuudesta, eikä edes alkuperäisestä dynaamisuudesta, mutta hyväksymisen myötä tapahtuvat muutokset muistuttavat kuitenkin monin tavoin muita dynaamisia prosesseja.

¹⁴⁴ Annola 2003, s. 235.

¹⁴⁵ Ämmälä 1993, s. 222–223.

ratkaisun kannalta: hyväksymisen voidaan katsoa tapahtuneen silloinkin, kun osapuoli ei ole tarkoittanut tahdonilmaisuaan tai sen puuttumista hyväksynnän merkiksi.¹⁴⁶

4.1.5 Dynaamiset ehdot luottotappioriskin pienentämiseksi

Kun pyritään luottotappioriskin pienentämiseen, dynaamisuus kohdistuu tavarantoimittajan ja tilaajan välisessä sopimuskokonaisuudessa luontevasti luottosuhdetta säänteleviin sopimusehtoihin, sillä sopeuttamalla luoton ehtoja asiakkaan maksukykyyn voidaan suoraan vaikuttaa luottotappioriskin suuruuteen. Edellä kuvatun mukaisesti kyseiset ehdot saattavat sisältyä toimitussopimukseen, tai on voitu solmia erillinen luottosopimus.

Esimerkki automaattisesta muutosmekanismista voisi olla ehto, jonka mukaan vakuuden arvon laskeminen tietyn määrärajan alapuolelle antaa velkojalle oikeuden vaatia lisävakuuksia.¹⁴⁷ Lisäksi voidaan esimerkiksi sopia, että vaikka sopimukseen ei alun perin sisältyisikään vakuusjärjestelyjä, esimerkiksi tietty määrä maksuviivästyksiä antaisi myyjälle oikeuden vaatia sellaisia tai muussa tapauksessa irtisanoa sopimus. On kuitenkin muistettava, että tällöin voidaan tulkita, että on kyse takaisinsaantilain (758/1991) 14 §:n kannalta vanhan velan maksamiseksi annetusta vakuudesta ja velallisen konkurssissa tai saneerauksessa voi olla todennäköistä, että vakuus peräytyy ja joudutaan luovuttamaan takaisin.

Velkoja voi esimerkiksi pyrkiä jättämään itselleen mahdollisuuden lisätä omistuksenpidätysehto toimitussopimukseen kesken kauden, jos sitä ei oteta sopimukseen jo sitä solmittaessa. Omistuksenpidätysehdon sivullissuoja riippuu vaihto-omaisuuden kohdalla siitä, onko velallisella oikeus luovuttaa kauppatavara edelleen tai liittää se toisen esineen osaksi¹⁴⁸. Tämän takia omistuksenpidätysehdosta sovittaessa tulee sopia myös jälleenmyynti- ja käyttökiellosta siksi, kunnes kauppahinta on kokonaisuudessaan maksettu – muuten ehdolla saavutettava hyöty jää vajaaksi.

Jälleenmyynti- ja käyttökielto voi kuitenkin olla merkittävä rajoite ostajalle, jonka liiketoiminnan luonteeseen todennäköisesti kuuluu tuotteiden jälleenmyynti tai jalostus, ja jos

¹⁴⁶ Annola 2003, s. 235.

¹⁴⁷ Hemmo – Hoppu 2006, luku 18. Luottosuhteet. Sopimuksen muuttaminen. Muutosmekanismit.

¹⁴⁸ Tepora 2013, s. 91.

ei ole syytä epäillä tämän maksukykyisyyttä, vaatimuksella ehdon liittämistä sopimukseen voi olla negatiivisia vaikutuksia esimerkiksi ostajan tehdessä valintaa eri toimittajien välillä. Siksi voi olla kannattavampaa pyrkiä sopimaan dynaamisesta ehdosta, joka mahdollistaa sen, että sopimukseen myöhemmin otetaan omistuksenpidätysehto jälleennynti- ja käyttökieltoineen, jos olosuhteet sitä edellyttävät, ja omistuksenpidätysehto koskee vain sopimusmuutoksen jälkeen tehtyjä tilauksia.

Myös ehto, jonka mukaan tietty määrä maksuviivästyksiä oikeuttaa myyjän lyhentämään maksuaikaa, tai ehto, jonka mukaan maksuehdosta voidaan sopimuskauden aikana neuvotella uudestaan, on luottotappioriskin pienentämiseksi hyödyllinen. Irtisanomis- ja eräännyttämissuhteet tulisi sisällyttää sopimukseen alun alkaen, ja eräännyttämissuhteen voidaan nähdä olevan itsessään jossain määrin dynaaminen, sillä tavallisesti siihen vetoaminen edellyttää velallisen maksuviivästystä tai muuta sopimusrikkomusta.

Sopimuksen muuttaminen voidaan liittää objektiivisesti havaittavissa olevaan seikkaan, kuten luottorajan ylitykseen, maksuhäiriömerkintään tai maksuviivästykseen. On käytännöllisintä sitoa ehdon muuttaminen tai avaaminen uudelleen neuvoteltavaksi sellaiseen olosuhteiden muutokseen, joka voidaan sopimuksessa määritellä tarkasti ja mahdollisimman yksiselitteisesti.

Jos laukaisevana tekijänä käytetään esimerkiksi edellä mainittua maksuviivästysten määrää, voidaan vedota kauppalaain 48.1 §:n määritelmään maksuvelvollisuudesta, joka ymmärretään laajasti: siihen kuuluu myös velvollisuus sopimuksen mukaisesti hyväksyä vekseli ja asettaa remburssi, pankkitakaus tai muu vakuus sekä velvollisuus ryhtyä muihin maksun suorittamiseksi tarvittaviin toimenpiteisiin. Jos sopimuksessa siis vaikkapa edellytetään, että ostajan tulee asettaa vakuus kauppahinnan maksamisesta, myös tällaisen velvollisuuden laiminlyöntiä pidetään maksuviivästyksenä, eikä pelkästään viitteenä siitä, että maksun maksaminen tulee mahdollisesti viivästymään¹⁴⁹. Tämäkin kannattaa kuitenkin nimenomaisesti kirjoittaa sopimukseen, jotta asia tulee selväksi molemmille osapuolille ja on mahdollisimman riidaton.

¹⁴⁹ Wilhemsson – Sevón – Koskelo 2006, s. 160.

4.2 Maksuehdot

4.2.1 Maksuehtojen pituuden kehitys ja lainsäädäntö

Maksuehto määrittelee sen ajan, joka ostajalla on käytettävissään saatavan maksamiseen. On tyypillistä, että velkojan vaatimuksen tai laskun perusteella erääntyvä velvoite ei eräänny välittömästi maksuvaatimuksen saapumishetkellä: on sallittua ja tavanomaista-kin, että velka erääntyy vasta, kun tietty aika on kulunut¹⁵⁰. Tämä aika voidaan laskea alkavaksi tavaran toimituksesta, työn valmistumisesta tai laskun päiväyksestä¹⁵¹. Kun on kyse elinkeinonharjoittajien tai elinkeinonharjoittajan ja hankintayksikön välisestä kaupasta, sovelletaan lakia kaupallisten sopimusten maksuehdoista, joka asettaa tiettyjä rajoituksia osapuolten vapaudelle sopia maksuajan pituudesta. Lain 3 §:n mukaan sopimus- ehto, joka poikkeaa lain säännöksistä velkojan vahingoksi, on tehoton.

Maksuehtolain 5 §:n mukaan velallisen ollessa elinkeinonharjoittaja maksuaika saa ylittää 30 päivää vain, jos siitä on nimenomaisesti sovittu, eli velallinen ei voi vaatia tätä pidempää maksuaikaa esimerkiksi kauppatapanaan tai konkludenttiseen sopimiseen vedoten¹⁵². Ennen lakimuutosta vuodelta 2015 aikaraja oli 60 päivää. Sääntely perustui Euroopan unionin lainsäädäntöön, niin kutsuttuun maksuviivästysdirektiiviin (2011/7/EU), jonka 3 artiklan 5 kohdan mukaan sopimuksessa määrätty maksuaika ei saa ylittää 60:tä kalenteripäivää, jollei sopimuksessa nimenomaisesti toisin sovita. Koska kyse on vähimmäissääntelystä, jäsenvaltiot voivat pitää voimassa tai saattaa voimaan säännöksiä, jotka ovat velkojalle edullisempia, kuin direktiivin noudattamiseksi on tarpeen.

Hallituksen esityksessä maksuehtolain 5 §:n muuttamiseksi todetaan, että yritysten väliset maksuajat ovat Suomessa lyhyitä moniin muihin Euroopan maihin verrattuna. Vuonna 2014 tehdyn tutkimuksen mukaan yritysten väliset sovitut maksuajat olivat Suomessa keskimäärin 20 päivää ja toteutuneet maksuajat keskimäärin 26 päivää. Tutkimuksessa kävi myös ilmi, että noin kolmessa neljäsosassa kaikista saatavista maksuaika oli enintään 30 päivää. Suomen maksuajat arvioitiin kaiken kaikkiaan Euroopan lyhyimmiksi:

¹⁵⁰ Norros 2018, s. 207.

¹⁵¹ Lindström, J. 2014, s. 76.

¹⁵² Konkludenttisuudesta ks. HE 57/2012 vp. s. 27: "Velallinen ei siten voi tehokkaasti vedota esimerkiksi siihen, että kyseisessä sopimussuhteessa maksuaika on velkojan hiljaisesti hyväksymän käytännön mukaan ollut kolme kuukautta."

muualla Euroopassa maksuajat yritysten välillä ovat usein huomattavasti pidempiä ja esimerkiksi maksuviivästysdirektiivissä nimenomaisen sopimisen rajaksi asetettua 60 päivää pidemmät maksuajat ovat tavallisia. Tästä huolimatta myös Suomessa oli lakimuutosta edeltävinä aikoina havaittu yritysten välisten maksuaikojen pidentymistä¹⁵³.

Hallituksen esityksessä viitataan oikeusministeriön yhteistyössä Suomen Yrittäjät ry:n ja Elinkeinoelämän Keskusliiton kanssa tekemään selvitykseen, jonka mukaan pitkät maksuajat ja pidentymiskehitys näyttivät kuitenkin koskevan vain osaa yrityksistä, eivät kaikkia tai edes valtaosaa yrityksistä tai niiden laskutuskannasta. Ilmiö oli nähtävissä muun muassa teollisuudessa ja etenkin silloin, kun velkojana oli keskisuuri yritys, ja velallisena velkojaa selvästi suurempi yritys.¹⁵⁴

Perusteluina lakimuutokselle hallituksen esityksessä mainitaan, että pidentyvien maksuaikojen osalle pienistä ja keskisuurista yrityksistä aiheutuvia vaikutuksia ei voida pitää tyydyttävinä etenkin, koska näiden yritysten merkitys Suomen taloudelle ja työllisyydelle on suuri. Voimassa olleessa lainsäädännössä edellytettiin nimenomaista sopimista vain poikkeuksellisen pitkistä maksuajoista, minkä vuoksi maksuehtoihin ei välttämättä kiinnitetty neuvotteluissa niiden ansaitsemaa huomiota. Esityksen mukaan EU:n vähimmäisvaatimuksen mukainen nimenomaisen sopimisen 60 päivän raja oli lisäksi omiaan luomaan sellaisen vaikutelman, että vasta tätä pidempää maksuehtoa oli Suomessakin pidettävä poikkeuksellisen pitkänä.¹⁵⁵

Maksuaikojen piteneminen on jatkunut myös lakimuutoksen tultua voimaan. Suomen Yrittäjien vuonna 2019 teettämän kyselyn mukaan maksuajat pitenevät edelleen lakimuutoksesta huolimatta, eikä pitkistä maksuajoista sovita erikseen, vaikka laki sitä edellyttää. Yrityksistä 36 % arvioi, että heidän asiakkaidensa maksuajat ovat viimeisen kahden vuoden aikana pidentyneet, ja vain 38 % yrityksistä vastasi ”kyllä” kysymykseen, oliko yli 30 päivän maksuajoista sovittu heidän yrityksensä kanssa¹⁵⁶.

Maksuajan enimmäispituudeksi enintään 30 päivää ilmoitti 61 %, 31–60 päivää 24 %, 61–90 päivää 7 % ja yli 90 päivää 5 % yrityksistä. Yrityksistä 4 % ei osannut antaa asiasta

¹⁵³ HE 356/2014 vp, s. 1–2.

¹⁵⁴ HE 356/2014 vp, s. 2.

¹⁵⁵ HE 356/2014, vp, s. 3.

¹⁵⁶ Suomen Yrittäjät 2019, s. 4, 11.

arviota¹⁵⁷. Yli 60 päivän maksuajat ovat siten yhä harvinaisia. Lisäksi teollisuudessa ja rakennusalalla maksuajan pitenemistä on viimeisen kahden vuoden aikana ilmennyt kauppan ja palvelujen aloja enemmän¹⁵⁸. Joka alalla maksuehtojaan ovat eniten pidentäneet suuret yksityiset yritykset.¹⁵⁹ Kehitys on siis jatkunut samansuuntaisena, kuin mitä oikeusministeriön selvityksestä vuodelta 2014 ilmenee.

Maksuviivästysdirektiivin johdanto-osassa todetaan, että maksuviivästyksillä on negatiivisia vaikutuksia yritysten maksuvalmiuteen ja lisäksi myös kilpailukykyyn ja kannattavuuteen, sillä velkojat joutuvat maksuviivästysten takia hankkimaan ulkoista rahoitusta. Negatiiviset vaikutukset korostuvat laskusuhdanteiden aikana rahoituksen saatavuuden heikentyessä. Vaikka direktiivissä tarkoitetaan eräänntyneitä saatavia, vaikutukset voivat olla myyjäyritykselle samat, johtui maksun saamisen viivästyminen mistä syystä tahansa. Sen suhteen ei ole merkitystä sillä, onko maksu myöhässä tai oliko myyjä itse sopinut itselleen epäedullisesta maksuehdosta, vaiko joutunut sopeutumaan suuremman asiakkaansa sanelemiini ehtoihin. Pitkiä maksuaikoja tulisi joka tapauksessa pyrkiä välttämään.

4.2.2 Asiakkaalle myönnetyn maksuajan hinta

Yritys on liiketoiminnassa sekä ostajan että myyjän asemassa, jolloin sen kannattaa toimintaan sitoutuvan pääoman kannalta sopia omat myyntiehtonsa ostoehtojaan lyhyemmiksi¹⁶⁰. Maksuaikaa myönnettäessä on aiheellista laskea sen hinta: kuinka paljon yrityksen varoja sitoutuu asiakkaalle annettavan maksuajan rahoittamiseen, ja kuinka kalliiksi tämä todellisuudessa tulee. On myös syytä laskea, mikä on kassa-alennusten todellinen merkitys yritykselle.¹⁶¹

”Maksuajan todellisen hinnan voi laskea melko helposti. Oletetaan, että yritys myy esim. puolella miljoonalla päivässä ja keskimääräinen maksuaika on 60 päivää. Tällöin myyntisaataviin sitoutuu rahaa keskimäärin 30 miljoonaa. Oletetaan lisäksi, että yrityksen pääomakustannukset, eli oman pääoman tuottovaatimus ja lainarahan hinta, ovat vaikkapa 15 %. Myyntisaatavista aiheutuu 4,5 miljoonan kustannus vuodessa.

¹⁵⁷ Suomen Yrittäjät 2019, s. 9.

¹⁵⁸ Suomen Yrittäjät 2019, s. 5.

¹⁵⁹ Suomen Yrittäjät 2019, s. 7.

¹⁶⁰ Lindström 2014, s. 76.

¹⁶¹ Lehtonen – Mökkönen – Seulu – Tammenkoski – Töyrylä 2001, luku 4. Sopimus ja sopimusosapuolet. Sopimusehdot. Maksuaika ja kassa-alennus.

Jos maksuaika pystytään lyhentämään puoleen, yrityksen tulos paranee 2,25 miljoonalla vuodessa. Vastaavaan tulokohennukseen vaadittava lisämyynti esim. 5 %:n nettovoittotasolla on 45 miljoonaa, eli lähes neljänneksen lisäys.”¹⁶²

Mikäli asiakkaalta ei haluta periä korkoa suoraan maksuajasta, korko voidaan lisätä tarjoushintaan tai asiakkaalle voidaan tarjota pientä alennusta nopeasta maksusta, eli niin kutsuttua kassa-alennusta. Kassa-alennusten käyttö saattaa kuitenkin aiheuttaa myös kiistaa ostajan ja myyjän välille, sillä ostajilla voi olla tapana vähentää kassa-alennus laskun loppusummasta huolimatta siitä, että maksu olisi hiukan myöhässä.¹⁶³

Kassa-alennusten käyttö on myyjälle kallista, ja niitä käytetään usein enää vanhojen ja suurten asiakkaiden kanssa¹⁶⁴. Kassa-alennuksella on kuitenkin mahdollista myös ohjata ostajien maksukäyttäytymistä, joten ne eivät ole myyjälle pelkkä kustannustekijä, vaan niillä on myös luottoriskiä pienentävä vaikutus. Asiakaskohtaiset kokonaissaatavat eivät pääse kasvamaan suuriksi, koska asiakkaalla on kannustin maksaa jokainen lasku lyhyen maksuajan kuluessa kassa-alennuksen hyödyntämiseksi. Lisäksi kassa-alennusten käyttäjiä seuraamalla saadaan arvokasta tietoa näiden taloudellisesta tilanteesta, sillä alennuksen käyttämättä jättäminen on varoitusmerkki asiakkaan maksukyvyyn heikentymisestä.¹⁶⁵

Kassa-alennusten lisäksi pitkillä maksuehdoilla kilpaileminen voi tuntua houkuttelevalta, sillä kun kaupan syntyminen on vaakalaudalla, voi tuntua helpommalta joustaa hinnan, toimitusajan tai toimitusten sisällön sijaan maksuajasta. Tämä on tyypillistä sellaisille organisaatioille, joissa luotonvalvonnan ja taloushallinnon sekä myynnin välinen tiedonkulku on heikkoa.¹⁶⁶ Pitkät maksuehdot eivät kuitenkaan lähtökohtaisesti ole todellinen kilpailukeino, vaan keskeisiä tekijöitä myyntimenestyksen ja yrityksen kilpailukyvyyn kannalta ovat laatu, hinnoittelu ja toimitusajat. Jos yritys kuitenkin toimii alalla, jolle

¹⁶²Lehtonen – Mökkönen – Seulu – Tammenkoski – Töyrylä 2001, luku 4. Sopimus ja sopimusosapuolet. Sopimusehdot. Maksuajan hinta.

¹⁶³Lehtonen – Mökkönen – Seulu – Tammenkoski – Töyrylä 2001, luku 4. Sopimus ja sopimusosapuolet. Sopimusehdot. Maksuaika ja kassa-alennus.

¹⁶⁴Lehtonen – Mökkönen – Seulu – Tammenkoski – Töyrylä 2001, luku 4. Sopimus ja sopimusosapuolet. Sopimusehdot. Maksuaika ja kassa-alennus.

¹⁶⁵Lindström 2014, s. 77.

¹⁶⁶Lindström 2014, s. 76.

pitkät maksuajat ovat tyypillisiä, on järkevää pyrkiä laskuttamaan erillinen rahoituspalkkio.¹⁶⁷

Sen lisäksi, että pitkät maksuehdot vaikuttavat kassaan sitoutuvan pääoman tarpeeseen, ne myös lisäävät luottotappioriskiä, sillä mitä pidempi maksuaika on, sitä radikaalimpia muutoksia asiakkaan maksukyvyssä ehtii sen kuluessa tapahtua. Siksi pitkät maksuajat vaativat myös luotonvalvonnalta korostettua tehokkuutta, ja lisäksi tulee muistaa, että erääntymätöntä saatavaa ei voi myöskään periä.¹⁶⁸ Pitkäkestoisissa asiakassuhteissa on tyypillistä, että myyjä antaa ostajalle sitä paremmat maksuehdot, mitä kauemmin asiakkuus on kestänyt, vaikka on yleisesti tiedossa, että valtaosa luottotappioista tulee juuri vanhoilta, uskollisilta asiakkailta.

4.3 Irtaimen tavaran luottokauppa omistuksenpidätysehdoin

4.3.1 Omistuksenpidätysehdon merkityksestä

Yksinkertaisimmillaan irtaimen kauppa toteutetaan niin, että samalla hetkellä, kun myyjä luovuttaa esineen omistusoikeuden ja hallinnan ostajalle, ostaja luovuttaa kauppasumman myyjälle. Aina tämä ei kuitenkaan ole mahdollista, esimerkiksi silloin, kun ostajaehdokas ei pysty suorittamaan koko summaa kerralla. Myyjä voi olla tällöin valmis antamaan esineen ostajan omistukseen ja hallintaan sitä vastaan, että ostaja sitoutuu maksamaan hinnan osissa tai tietyn ajan kuluessa.¹⁶⁹

Tällainen yksinkertainen luottokauppa jättää myyjän kuitenkin heikkoon oikeusasemaan esineeseen nähden¹⁷⁰. KauppaL 54.4 §:n mukaan myyjä ei saa purkaa kauppaa, mikäli ostaja on saanut tavaran hallintaansa. Poikkeuksen muodostavat kaksi tilannetta: kauppa on purettavissa, mikäli myyjä on pidättänyt itselleen oikeuden kaupan kohteeseen tai jos ostaja torjuu tavaran.

Myyjän asemaa parantaa omistuksenpidätysehdon sisällyttäminen sopimukseen. Tällä tarkoitetaan kauppasopimukseen sisältyvää ehtoa, jonka mukaisesti kaupan kohteen

¹⁶⁷ Lindström 2014, s. 76.

¹⁶⁸ Lindström 2014, s. 76–77.

¹⁶⁹ Tepora – Kaisto – Hakkola 2009, s. 363.

¹⁷⁰ Tepora – Kaisto – Hakkola 2009, s. 363.

omistusoikeus siirtyy myyjältä ostajalle vasta, kun ostaja suorittaa kauppahinnan kokonaisuudessaan. Ehtoa käytetään tyypillisesti etenkin osamaksukaupoissa ja muissa luotokaupoissa, eli irtainten esineiden kaupoissa, joissa ostaja saa kaupan kohteen hallintaansa ennen kuin on maksanut ainakaan koko kauppahintaa. Omistuksenpidätysehto turvaa luotonantajan, eli myyjän, asemaa ostajan suoritushäiriön varalta ja pienentää näin luottotappioriskiä.¹⁷¹

Omistusoikeuden siirtymisestä omistuksenpidätysehtoisen kaupan yhteydessä on oikeuskirjallisuudessa esitetty erilaisia mielipiteitä. Ratkaistavana on kysymys siitä, siirtyykö omistusoikeus, tai toisin sanoen omistajan hallintaoikeus¹⁷², ostajalle jo kaupanteon hetkellä. Kun ostaja saa esineen käyttöönsä ja hallintaansa jo ennen kauppahinnan suorittamista, voidaan joko katsoa, että ostajan oikeudet perustuvat omistusoikeuden sijaan rajoitettuun esineoikeuteen¹⁷³ myyjälle kuuluvaan esineeseen nähden, tai että omistuksenpidätysehdon sanamuodosta huolimatta omistajan hallintaoikeus siirtyy ostajalle välittömästi kaupanteon yhteydessä.¹⁷⁴

Tepora ym. lähtevät liikkeelle jälkimmäisestä vaihtoehdosta: jos ostaja saa esineen käyttöönsä ja hallintaansa jo ennen maksun suorittamista, hallintaoikeuden voidaan katsoa siirtyvän ostajalle samalla¹⁷⁵. Tällöin omistuksenpidätysehdon todellinen merkitys on siinä, että sen perusteella myyjällä on oikeus purkaa kauppa siinä tilanteessa, että ostaja laiminlyö maksuvelvollisuutensa. Lopputulos on sama kuin siinä tapauksessa, että kauppa tehtäessä olisi nimenomaisesti sovittu myyjän purkuoikeudesta. Mikä tahansa laiminlyönti ei kuitenkaan yleensä ole riittävä peruste kaupan purkamiselle.¹⁷⁶ Irtaimen tavaran kaupassa vaihtoehdot ovat kuitenkin kauppalain dispositiivisuuden vuoksi laajat.

Aiemmin kuvatun mukaisesti, kauppalain 54 § mukaisesti myyjä saa purkaa kaupan ostajan maksuviivästyksen vuoksi, jos viivästyksen merkitsee olennaista sopimusrikkomusta. Lisäksi lain 62 §:ssä määrätään, että jos on käynyt selväksi, että kaupan purkamiseen

¹⁷¹ Tammi-Salminen 2015, s. 427.

¹⁷² Zitting 1951, s. 32–33. Zittingin mukaan omistajan oikeusasema koostuu omistajan hallintaoikeudesta, kompetenssimuodoista ja dynaamisesta suojasta. Kun omistusoikeus luovutetaan myyjältä muulle taholle, kysymys on omistajan hallintaoikeuden luovutuksesta.

¹⁷³ Ks. esim. Havansi 1998, s. 81–82. Rajoitettu esineoikeus tarkoittaa muulle kuin omistajalle kuuluvaa, täydellistä omistusoikeutta rajallisempaa oikeutta määrätä esineestä.

¹⁷⁴ Tepora – Kaisto – Hakkola 2009, s. 370–371.

¹⁷⁵ Tepora – Kaisto – Hakkola 2009, 371.

¹⁷⁶ Tepora – Kaisto – Hakkola 2009, 371, 373.

oikeuttava sopimusrikkomus tulee tapahtumaan, sopijapuoli saa purkaa kaupan jo ennen kuin sopimuksen täyttämisen aika on käsillä. Sopimuksen täyttämistä on kuitenkin jatkettava, jos vastapuoli asettaa hyväksyttävän vakuuden siitä, että hän täyttää sopimuksen. Kauppalain dispositiivisuuden ansiosta sopijapuolet voivat kuitenkin sopia, että myyjällä on oikeus purkaa kauppa myös eri tavalla määritellyissä olosuhteissa.

Osamaksukauppaa sääntelee laki osamaksukaupasta. Lain 1 §:ssä määritellään osamaksukauppa sellaiseksi kaupaksi, jota koskevan sopimuksen mukaan hinta suoritetaan maksuerissä, eli siis vähintään kahdessa erässä, joista yksi tai useampi erääntyy sen jälkeen, kun esine on luovutettu ostajalle, ja jossa myyjä on pidättänyt itselleen joko oikeuden esineen takaisin ottamiseen, jos ostaja laiminlyö hänelle sopimuksesta johtuvan velvollisuuden täyttämisen, taikka omistusoikeuden esineeseen siihen asti, kun joko koko hinta tai ainakin määrätty osa niistäkin maksueristä, jotka erääntyvät esineen luovuttamisen jälkeen, on suoritettu. Laki koskee elinkeinonharjoittajien välistä kauppaa¹⁷⁷.

Osamaksulain 2.1 §:n mukaan myyjällä ei ole oikeutta purkaa kauppaa, ellei maksamatta jätetty määrä ole ollut suorittamatta vähintään neljätoista päivää erääntymispäivästä lukien ja edelleen ole maksamatta, sekä ellei kyseessä oleva määrä ole vähintään kymmenesosa tai, jos siihen sisältyy kaksi tai useampia maksueriä, vähintään kahdeskymmenesosa osamaksuhinnasta tai käsitä myyjän koko jäännössaataavaa. Lain 19 §:n mukaan sen ehtoja on pakottavasti noudatettava ostajan eduksi.¹⁷⁸

On otettava huomioon, että kaikki omistuksenpidätysehtoinen kauppa ei ole osamaksukauppaa eikä siihen sovelleta osamaksukauppalakia. Omistuksenpidätysehtoa voi hyödyntää silloinkin, kun kauppahinta kokonaisuudessaan jää velaksi ja tulee aikanaan maksettavaksi yhdellä kertaa, eikä siis erissä, joka on toinen OsamKL:n soveltamisen edellytyksistä.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Laki ei kuitenkaan koske sellaista osamaksukauppaa, jossa myyjänä on elinkeinonharjoittaja ja ostajana kuluttaja (OsamKL 1a §). Tällöin sovelletaan kuluttajaluottoja koskevan KSL 7 luvun säännökset, sillä edellytyksellä, että ostajalta peritään luotosta korkoa tai muita maksuja (KSL 7:1).

¹⁷⁸ OsamKL 19 § sanamuoto kuuluu: Jos ostaja sopimusta tehtäessä tai sen jälkeen on sen tapauksen varalta, että hän vastaisuudessa laiminlöisi hänelle sopimuksesta johtuvan velvollisuuden, luopunut jostakin oikeudesta tai edusta, joka hänelle tämän lain mukaan on tuleva, on tämän lain säännöksiä kuitenkin noudatettava.

¹⁷⁹ Havansi 1992, s. 525. Huomionarvoista on myös se, että OsamKL sääntelee vain irtaimia reaalisineitä, eli sen ulkopuolelle jäävät mm. arvopaperit, arvo-osuudet, rakennus toisen maalla ja kiinteä omaisuus.

Vaikka osamaksukauppalaissa edellytetään, että osamaksusopimus tehdään tiettyä muotoa noudattaen (OsamKL 1 a §), kyse ei ole varsinaisesta muutosäännöksestä, sillä muodon noudattaminen ei ole edellytys omistuksenpidätysehdon pätevyydelle silloin, kun on kysymys irtaimen tavaran kaupasta¹⁸⁰. Muodon noudattamisesta on kuitenkin etua myyjälle, sillä esimerkiksi OsamKL 9 §:n mukaan myyjä voi tällöin vaatia ulosottomieheltä virka-apua esineen takaisin ottamisessa ilman tuomioistuimelta haettua ulosottoperustetta.¹⁸¹

Se, onko kauppa tosiasiasa tapahtunut omistuksenpidätysehdoin, aiheuttaa melko usein kiistatilanteita. Tyypillinen riitatapaus on sellainen, että ostaja tai tämän konkurssipesä kiistää, että näin olisi tapahtunut. Lähtökohtaisesti näyttötaakka siitä, että omistusoikeuden oli tarkoitus siirtyä vasta kauppahinnan maksamisen jälkeen, on myyjällä.¹⁸² Omistuksenpidätysehto sisältyy usein yleisiin sopimusehtoihin, ja riitoja aiheutuu siitä, onko omistuksenpidätysehto todella tullut sopimuksen osaksi. Tämä ilmenee myös ratkaisusta KKO 2001:126.

KKO 2001:126: Sahalaitokseen asennettavaksi tarkoitetun hakeseulan kaupassa myyjä oli lähettänyt ostajalle tilausvahvistus -nimisen asiakirjan, joka oli sisältänyt viittauksen yleisiin sopimusehtoihin. Ostaja oli kolme viikkoa myöhemmin palauttanut asiakirjan allekirjoitettuna myyjälle. Korkein oikeus katsoi, että koska ostajalla oli ennen sopimuksen allekirjoittamista ollut riittävä mahdollisuus selvittää ehtojen sisältöä, eikä omistuksenpidätysehdon sisältyminen kauppaan ollut maksuehtoihin nähden yllättävää, yleisiin sopimusehtoihin sisältyvän omistuksenpidätysehdon katsottiin tulleen osaksi kauppasopimusta.

4.3.2 Ostajan käyttö- ja määräysvallasta vakuuskohteeseen

Omistuksenpidätysehtoisessa kaupassa velkojan vakuus rakentuu viime kädessä oikeudelle ottaa vakuuskohde takaisin. Jotta oikeudella olisi tosiasiallista merkitystä, on edellytettävä, että kohteen arvo ei odottamattomasti heikenny vakuussuhteen aikana, ja että kohde on takaisinotettavissa luottosuhteen ajan. Koska ostaja on esineen hallintaoikeuden haltija, sen kunnossa pitäminen luottosuhteen aikana on normaalisti vakuudenantajan

¹⁸⁰ Tilanne on toinen kiinteän omaisuuden kohdalla, sillä maakaaren (540/1995) 2 luvun 2.2 §:n mukaan omistuksenpidätysehto ei ole sitova, ellei sitä ole otettu kauppakirjaan. Lisäksi ehdon voimassaoloaika on rajoitettu viiteen vuoteen. Tässä tutkielmassa ei kuitenkaan käsitellä omistuksenpidätysehtoa kiinteän omaisuuden osalta.

¹⁸¹ Havansi 1992, s. 533.

¹⁸² Tepora – Kaisto – Hakkola 2009, s. 368.

itsensäkin intressissä. Omistuksenpidätysehto kuitenkin antaa vakuudensaajalle suojaa myös rajoittamalla vakuudenantajan faktista ja oikeudellista määräysvaltaa vakuussuhteen aikana.¹⁸³ Vaikka omistuksenpidätysehtoisessa kaupassa on perustellumpaa pitää kohteen omistajana ostajaa kuin myyjää¹⁸⁴, ostajan oikeudellinen asema on tavanomaista omistajan asemaa rajallisempi. Myös myyjän omistajan asema on tosiasiasa enää suorituksensaantioikeus kauppahintasaatavasta.¹⁸⁵

Myyjän aseman suojaamiseksi edellytetään, että ostaja ei käytä esinettä tavalla, joka tavanomaisesta poikkeavalla tavalla alentaa sen arvoa. Ostajalla ei siis ole normaalia omistajan käyttövapautta, ennen kuin hän on suorittanut kauppahinnan. Ostajaa rasittava kielto voi koskea myös muuta kuin suoraan esineen arvoa alentavaa käyttöä – keskeistä on se, että käyttötapa on omiaan vaarantamaan myyjän perustellut intressit. Lähtökohtaisesti ostaja ei saa siirtää esineen omistusoikeutta sivulliselle, sillä siitä aiheutuu myyjälle riski siitä, että sivullinen ei välttämättä ole yhtä huolellinen ja luotettava kuin ostaja.¹⁸⁶

Tämän ei voida kuitenkaan katsoa automaattisesti pätevän tavarantoimittajan ja tilaajan välisessä kaupassa, jolle on luonteenomaista, että esine ei jää tilaajan omaan käyttöön, vaan tämä myy sen edelleen tai liittyy sen toiseen esineeseen tavalla, joka tekee sen irrottamisen mahdottomaksi tai vähintään taloudellisesti vahingolliseksi.¹⁸⁷

4.3.3 Omistuksenpidätysehto ulosmittauksessa ja konkurssissa

Ulosottokaaren (705/2007) 4 luvun 15.1 §:n mukaan omaisuus, jonka velallinen on sopimuksen mukaan saanut ehdollisesti, saadaan ulosmitata. Lain esitöistä ilmenee, että ehto koskee myös omistuksenpidätysehdoin luovutettua omaisuutta: niissä mainitaan, että kauppa- tai muussa sopimuksessa voi olla lykkäävä omistuksenpidätysehto, jolla myyjä tai muu luovuttaja on pidättänyt omistusoikeuden itsellään, tai purkava takaisinottoehto, jolla myyjä on pidättänyt itsellään oikeuden ottaa esine takaisin, jos ostaja laiminlyö tietyn velvollisuutensa.¹⁸⁸

¹⁸³ Tammi-Salminen 2015, s. 450.

¹⁸⁴ Tepora – Kaisto – Hakkola 2009, s. 370–371.

¹⁸⁵ Tammi-Salminen 2015, s. 450.

¹⁸⁶ Tepora – Kaisto – Hakkola 2009, s. 383–385. Jos ostaja on esiintynyt tavanomaisena omistajana, sivullisella on oikeus vilpittömän mielen suojaan kauppakaaren (3/1734) 11 luvun 4 §:n periaatteiden mukaan.

¹⁸⁷ Vertaa Havansi 1992 s. 527.

¹⁸⁸ HE 13/2005, s. 48.

Kuinka myyjän intressit sitten turvataan ulosmittaustilanteessa? UK 4 luvun 15.1 §:ssä säädetään, että luovuttajan oikeus otetaan huomioon myynnissä lain 5 luvun 26 §:n mukaisesti¹⁸⁹: Jos velallinen on sopimuksen mukaan saanut omaisuuden ehdollisesti ja ehtona on kauppahinnan maksaminen, omaisuus myydään ehtoa säilyttämättä. Pykälässä viitataan myös UK 5 luvun pykäliin 34 ja 47. Näistä ensimmäisessä säädetään, että jos omistuksenpidätysehtoinen omaisuus myydään huutokaupassa, myyjän kauppahintasaa-tavan tulee peittyä. Jälkimmäisessä puolestaan määrätään etuoikeus saatavien järjestyk-sestä kiinteistön huutokaupassa.

Irtaimen osalta ulosottokaareissa ei ole yhtä kattavaa sääntelyä etusijajärjestyksestä, mutta UK 5 luvun 33 §:ssä säädetään seuraavasti: ”Irtaimen omaisuuden kauppahinnasta suori-tetaan ensin täytäntöönpanokulut sekä mahdollinen myyntimaksu ja konkurssilain (120/2004) 17 luvun 7 §:ssä tarkoitettu korvaus. Tämän jälkeen saatavat suoritetaan erik-seen säädettyssä etuoikeusjärjestyksessä.” Ainakaan laissa velkojien maksunsaantijärjes-tyksestä (1578/1992) ei mainita, millainen myyjän oikeus on saada suoritus kauppahin-nasta. Todellista tulkintaongelmaa ei silti syntyne, koska myyjän oikeus kauppasaatavaan käy ilmi edellä mainitusta UK 5 luvun 34 §:stä.

Lisäksi osamaksulaissa on säädetty ostajan velan ulosmittauksesta erikseen osamaksu-kaupan osalta. Lain 18.1 §:n mukaan siitä huolimatta, että myyjä on pidättänyt itselleen omistusoikeuden esineeseen, esine saadaan ulosmitata ostajan muusta kuin osamaksu-kaupaan perustuvasta velasta. Tällöin ulosottomiehen tulee toimittaa OsamKL mukai-nen tilitys myyjän ja ostajan välillä. Näiden on annettava ulosottomiehelle sitä varten tar-peelliset tiedot.

Mitä tulee myyjän omistuksenpidätysehtoiseen saatavaan konkurssissa, konkurssilain 5 luvun 6 §:n mukaisesti velallisen hallinnassa oleva sivullisen omaisuus, joka voidaan erottaa velallisen omaisuudesta, ei kuulu konkurssipesään. KonkL 5 luvun 7 §:ssä täs-mennetään vielä, että ”mitä 6 §:ssä säädetään, koskee jäljempänä tässä luvussa säädetyin poikkeuksin myös irtainta omaisuutta, johon omaisuuden luovuttajalla (*myyjällä*) on omistuksenpidäty- tai takaisinottoehtoon perustuva oikeus”.

¹⁸⁹ UK 5 luvun 26 §:n mukainen menettely kuitenkin edellyttää, että omistuksenpidätysehtoa voidaan pitää ostajan ulosmittausvelkoja sitovana, ks. HE 13/2005, s. 49.

Konkurssilain 5 luvun 7.2 §:ssä todetaan, että omistuksenpidätys- tai takaisinottoehto, josta on sovittu sen jälkeen, kun omaisuuden hallinta on luovutussopimuksen perusteella siirtynyt velalliselle, on konkurssipesää kohtaan tehoton. Jälkikäteen omistuksenpidätysehto ei siis anna myyjälle suojaa ostajan konkurssissa. Lisäksi, jos velallisella on omistuksenpidätys- tai takaisinottoehdosta huolimatta oikeus luovuttaa omaisuus edelleen, liittyy se muuhun omaisuuteen tai muutoin määrätä omaisuudesta omistajan tavoin, ehto on niin ikään konkurssipesää kohtaan tehoton.

Omistuksenpidätysehto ei siis aina ole tehokas ostajan velkojia vastaan, kun kaupan kohde on tarkoitettu ostajan vaihto-omaisuudeksi, eli edelleen myytäväksi¹⁹⁰. Vaihto-omaisuuden osalta poikkeuksen muodostavat tilanteet, joissa vakuuskohde on selkeästi erotettavissa ostajan muusta omaisuudesta, eli sitä säilytetään esimerkiksi erillisvarastossa¹⁹¹, tai joissa myyjä on nimenomaisesti kieltänyt ostajaa luovuttamasta kaupan kohdetta ennen kauppahinnan suorittamista. Omistuksenpidätysehto ei siis lähtökohtaisesti suojele tavarantoimittajan oikeutta esineeseen ostajan konkurssissa, sillä kyseessä on useimmiten tilanne, jossa esineen laadun ja ostajan elinkeinotoiminnan luonteen vuoksi myyjällekin on selvää, että ostajan on tarkoitus luovuttaa esine eteenpäin¹⁹².

KKO 1995:128: A oli toimittanut B:n liikkeeseen asusteita myyntitiliin pidättäen tavaroihin omistusoikeuden. Sopimuksen mukaan B:n piti viikoittain ilmoittaa A:lle myydyt tavarat ja A oli tämän perusteella laskuttanut B:tä, jonka oli suoritettava lasku viidessä päivässä laskutuksesta. Omistuksenpidätysehto ei pidetty tehokkaana B:n konkurssivelkoihin nähden, koska tavara oli toimitettu jälleenmyyntiä varten, B:llä oli ollut oikeus vapaasti hinnoitella tavara, palautusoikeudesta ei ollut nimenomaisesti sovittu eikä tavaraa myöskään ollut palautettu tai sellaisesta edes neuvoteltu.

Tilanne on kuitenkin toinen, jos osapuolet nimenomaisesti sopivat siitä, että ostajalla ei ole oikeutta käyttää esinettä, kuten ratkaisusta KKO 2016:46 ilmenee. Voitaneen perustellusti olettaa, että kohtelu olisi samanlainen myös silloin, kun myyjä olisi nimenomaisesti kieltänyt ostajaa luovuttamasta esineitä edelleen ennen kauppahinnan suorittamista.

¹⁹⁰ Lehtonen – Mökkönen – Seulu – Tammenkoski – Töyrylä 2001, 4. luku. Sopimus ja sopimusosapuolet. Sopimusehdot. Turvaavat sopimusehdot. Omistuksenpidätysehto.

¹⁹¹ Lehtonen – Mökkönen – Seulu – Tammenkoski – Töyrylä 2001, 4. luku. Sopimus ja sopimusosapuolet. Sopimusehdot. Turvaavat sopimusehdot. Omistuksenpidätysehto.

¹⁹² Havansi 1992, s. 527.

KKO 2016:46: A Oy oli toimittanut B Oy:n tehtaalle ovien valmistuksessa käytettävää peltiä. Osapuolet olivat ennen toimitusta sopineet omistuksenpidätysehdosta ja siitä, ettei peltejä ollut lupa käyttää ennen kuin kauppahinta oli maksettu. B Oy asetettiin konkurssiin toimituksen jälkeen, mutta ennen kauppahinnan maksamista. Koska konkurssipesä ei ollut näyttänyt, että A Oy olisi vastoin sopimusehtoa hyväksynyt peltien käyttämisen jo ennen niiden maksamista, omistuksenpidätysehto oli konkurssipesää sitova.

Esineeseen kohdistuva omistusoikeus ei kuulu ostajan konkurssipesään silloin, kun esine on myyty konkurssivelkojia sitovin omistuksenpidätysehdoin. Myyjän kannalta keskeistä on, että tämä voi saada esineen takaisin omistukseensa purkamalla kaupan. Konkurssista on myyjälle etua siinä suhteessa, että KonkL 3 luvun 9.1 §:n mukaan konkurssisaatava, joka ei ole erääntynyt, katsotaan konkurssissa erääntyneeksi velkojan ja velallisen välisessä suhteessa. Poikkeuksina mainitaan ehdollinen saatava sekä vahingonkorvaus tai sellainen vastaavanlainen velka, jonka määrän ja perusteen toteaminen edellyttää erityistä selvitystä, ja sellainen saatava, joka edellyttää suoritusta velkojalta. Lainkohdassa mainitut poikkeukset eivät sovellu omistuksenpidätysehtoiseen kauppaan, joten pääsääntö ulottanee vaikutuksensa myös myyjän kauppahintasaatavaan.¹⁹³

4.3.4 Omistuksenpidätysehdon ja takaisinottoehdon vertailua

Esinevakuudet on perinteisesti jaoteltu kahteen ryhmään, omistus- ja rasitusvakuuksiin, sen perusteella, rakentuvatko ne velkojan omistusoikeuden vai omistusoikeutta rajoittavan ja rasittavan erityisen esinekohtaisen oikeuden varaan. Tässä systematiikassa omistuksenpidätysehto kuuluu omistus- ja takaisinottoehto rasitusvakuuksiin.¹⁹⁴

Näitä kaupan ehtoja käytetään samassa tarkoituksessa, mutta ne on muotoiltu eri tavoin. Lykkäävä omistuksenpidätysehto pyrkii turvaamaan muodollisen omistusoikeuden, kun taas purkava takaisinottoehto pyrkii samaan ostajan omistusoikeutta rajoittavan, esineen takaisin ottamista koskevan oikeuden avulla. Systematisointi kahteen ryhmään on kuitenkin ongelmallinen, koska ehdoilla on tänä päivänä suoraan lain nojalla samat

¹⁹³ Tepora – Kaisto – Hakkola 2009, s. 394.

¹⁹⁴ Havansi 1992, s. 14–15.

oikeusvaikutukset.¹⁹⁵ Sekä edellä käsitelty ulosottokaari että konkurssilaki kohtelevat omistuksenpidätys- ja takaisinottoehtoisia kauppoja täsmälleen samalla tavalla.

Ennen konkurssilain uudistusta vuonna 2004 ja ulosottokaaren uudistusta 2007 myyjän esinevakuussuojan vahvuuden kannalta oli merkittävä ero sillä, oliko sopimustekstissä käytetty termiä omistuksenpidätys- vai takaisinottoehto. Tuohon saakka vallalla olleen kannan mukaan yksinkertainen takaisinottoehto ei nimittäin tuonut myyjälle suojaa ostajan konkurssi- ja ulosmittausvelkojia vastaan, kun taas omistuksenpidätys ehdon tarjoama suoja oli näissä tapauksissa erinomainen.¹⁹⁶

Konkurssilain uudistusta koskevassa hallituksen esityksessä todettiin, että tälle erottelulle ei kuitenkaan ollut perusteltua syytä, sillä molemmilla ehdoilla oli sama tarkoitus, luovuttajan saatavan turvaaminen, ja usein ehdon sitovuus kolmanteen nähden oli määräytynyt sopimuksessa ehkä sattumanvaraisesti käytetyn sanamuodon perusteella, jolloin myös lopputulos saattoi muodostua sattumanvaraiseksi ja osapuolten tarkoituksen vastaiseksi¹⁹⁷. Nykypäivänä voimassa olevan oikeuden mukaan sillä, käytetäänkö omistuksenpidätys- vai takaisinottoehtoa, ei ole mitään tosiasiallista merkitystä. Sen vuoksi se, mitä edellä on esitetty omistuksenpidätys ehdosta, pätee myös takaisinottoehtoon.

4.4 Komissiokauppa tavarantoimittajan vakuusmuotona

4.4.1 Myyntikomissio vakuusjärjestelynä

Myyntikomissio on rahoitusmalli, jossa käytetään hyväksi tavarantoimittajan omistusoikeutta myytäviin tuotteisiin¹⁹⁸. Se nähdään usein eräänlaisena välillisen edustuksen muotona, jossa edustaja, eli komissionsaaja, myy omaisuutta päämiehensä, komissionantajan, lukuun. Tyypillisesti komissionantaja toimittaa omistamansa myytäviksi tarkoitettut esineet komissionsaajalle.¹⁹⁹ Komissiokauppa on varteenotettava vaihtoehto omistuksenpidätys ehtooselle kaupalle, sillä omistuksenpidätys ehdon suoja-ala sivullisia kohtaan

¹⁹⁵ Tammi-Salminen 2015, s. 137.

¹⁹⁶ Havansi 1992, s. 537.

¹⁹⁷ HE 26/2003 vp, s. 75.

¹⁹⁸ Tepora 2013, s. 91.

¹⁹⁹ Tepora – Kaisto – Hakkola 2009, s. 390.

riippuu edellä kuvatulla tavalla siitä, onko ostajalla oikeus ennen maksun suorittamista luovuttaa esineet edelleen tai liittää ne muiden esineiden osaksi.

Päämiehen näkökulmasta myyntikomission etuna on luottoriskin välttäminen tai ainakin sen minimoiminen. Tämä perustuu siihen, että kaupan kohteen omistusoikeus ei myyntikomissiossa missään vaiheessa siirry edustajalle, ja vastaavasti sen myynnistä saatu kauppahinta kolmannelta kuuluu komissiopalkkiolla vähennettynä päämiehelle.²⁰⁰

Myyntikomissiossa tavarantoimittaja saattaa kuitenkin joutua rahoittamaan edustajallaan olevan myyntivaraston ylläpitämisen. Tämä voidaan tosin ottaa huomioon hinnoittelussa, ja edustaja voidaan myös sopimuskeinoin sitoa varaston ylläpidon kustannuksiin. Järjestelyn kiistattomana etuna on kuitenkin se, että siten tavarantoimittajan oikeus komissiota-varaan on turvattu siksi, kunnes tavara on myyty eteenpäin. Kun kauppa sitten on tapahtunut, tavarantoimittajalla on oikeus saatuun kauppahintaan.²⁰¹

Myyntikomissio luo tavarantoimittajalle vakuuden silloin, kun komissionsaaja tulee maksukyvyttömäksi, ja tällä on edelleen hallussaan joko komissionantajalle kuuluvaa, erotettavissa olevaa omaisuutta, tai omaisuuden myynnistä johtuvia suorituksia.²⁰² Komissiota-varan tulee olla erotettavissa välihenkilön omaisuudesta: käytännössä tämä voidaan toteuttaa muun muassa valmistenumeroilla ja värimerkinnöillä. Yhtä lailla komissiomyynnistä saatujen tulojen on oltava erotettavissa edustajan varallisuudesta. Edustajalla voi olla käytössään erillinen komissiotili, jolle asiakkaat maksavat komissiotavaran kauppahinnan. Tilin ja sitä koskevan kirjanpidon avulla varmistetaan rahojen tilitys päämiehelle.²⁰³

Kun komissiotavara ja -tuotot pidetään erillään muusta omaisuudesta, komissiokaupan luoma suoja komissionsaajan velkojia kohtaan on tehokas, sillä ulosottokaaren 4 luvun 9 §:n perusteella tavarantoimittajalla on oikeus erottaa esine itselleen ja saada se palautetuksi, jos se joutuu ulosoton kohteeksi komissionsaajan velasta. Sama koskee myös komissionsaajan asettamista konkurssiin konkurssilain 5 luvun 6 §:n nojalla, sillä velallisen

²⁰⁰ Tepora 2013, s. 95.

²⁰¹ Tepora 2013, s. 96–97.

²⁰² Tepora 2013, s. 97.

²⁰³ Tepora 2013, s. 97, 101.

hallinnassa oleva sivullisen omaisuus, joka voidaan erottaa velallisen omaisuudesta, ei kuulu konkurssipesään.

4.4.2 Myyntikomission tunnusmerkistö

Toisin kuin muissa Pohjoismaissa, Suomessa ei ole komissiota koskevaa erityissääntelyä²⁰⁴. Sen vuoksi myyntikomissiota voidaan tarkastella lähinnä kauppakaaren toimitsijoita eli asiamiehiä koskevan 18 luvun ja Ruotsin komissiolaista, Kommissionslag (2009:865), ilmenevien periaatteiden pohjalta. Ruotsin KomL 4 §:n mukaan komissionsaajan on otettava huomioon komissionantajan intressit ja seurattava tämän ohjeita sekä kohtuullisessa laajuudessa informoitava tätä olosuhteista, jotka voivat olla toimeksiannon kannalta merkittäviä, sekä viivytyksettä ilmoitettava komissionantajalle sopimuksista, jotka on solmittu kolmannen kanssa tämän lukuun. Teporan²⁰⁵ mukaan tästä voidaan tehdä se johtopäätös, että päämiehellä tulee olla todellinen intressi edustajan myynnin tuloksista, mukaan lukien myyntihinnasta. Ruotsin KomL 6.3 §:n mukaan edustajalla on tilitysvelvollisuus myyntituloksista, ja vastaava määräys on myös kauppakaaren 18 luvun 7 §:ssä.

Komissiomyynnin edellytyksenä katsotaan siis yleisesti olevan, että komissionantajalla on todellinen intressi siitä, millaisin ehdoin edustaja tekee sopimuksen kolmannen osapuolen kanssa. Komissionantajalla tulee olla taloudellinen riski komissiotavaran myynnistä. Vastaavasti hänelle kuuluu tavaran myynnistä saatava hyöty vähennettynä komissionsaajan palkkiolla.²⁰⁶

Lisäksi Ruotsin KomL 6.1 §:n mukaan komissionsaajan on pidettävä komissionantajalle kuuluvat esineet erillään muista samankaltaisista tavaroista, jos niitä ole yksilöity, ja ellei komissionantaja ole nimenomaisesti hyväksynyt tavaroiden sekaantumista. Sama koskee komissionsaajalle kuuluvia rahoja. Myyntikomission edellytyksenä on myös, että komissionsaajalla on oikeus palauttaa myymättä jääneet esineet komissionantajalle. Oikeuden on oltava todellinen, eli sen käyttöä ei saa rajoittaa määräyksillä, jotka tekisivät sen

²⁰⁴ Ks. KM 1971: A 31 s. 19. Säännöksiä komissiosta ei otettu kauppaedustajia koskevaan lakiin sen vähäisen käytön vuoksi.

²⁰⁵ Tepora 2013, s. 98.

²⁰⁶ Tepora 2013, s. 98–99.

käytön tosiasiallisesti taloudellisesti mahdottomaksi, esimerkiksi kohtuuttoman palautusmaksun muodossa, tai muuten estäisivät sen kokonaan.²⁰⁷

Usein joudutaan esimerkiksi konkurssitapausten yhteydessä arvioimaan tavarantoimittajan velkojansuojan kannalta, mistä sopimusjärjestelystä on tosiasiasa kysymys: komissio-, luotto- vai omistuksenpidätysehtoisesta kaupasta. Tällöin on arvioitava, millaiset sopimusjärjestelyn oikeusvaikutukset ovat sivullista kohtaan.²⁰⁸

Ruotsin korkeimman oikeuden (högsta domstolen, HD) päätöksessä NJA 2012 s. 419 oli kyse tapauksesta, jossa Bilgallerian Thomas Jönsson AB:n konkurssipesä vaati Citroën Sverige Aktiebolagilta korvausta yhteensä 37 autosta, jotka Citroën oli hakenut takaisin autoliikkeen toimitusjohtajan ilmoitettua aikeestaan hakea yritys konkurssiin. Yritysten välillä oli komissiosopimukseksi otsikoitu sopimus, joka autoliikkeen mukaan oli todellisuudessa luotto-, ei komissiokauppa. Autoliikkeen mukaan Citroënilla ei ollut komissiosopimukseen perustuvaa separaatio-oikeutta, ja autoliikkeen konkurssipesään kuuluvien autojen noutaminen oli tapahtunut omavaltaisesti.

HD viittasi päätöksessään siihen, että autoliikkeellä oli oikeus palauttaa autot Citroënille, vaikka tätä oikeutta ei tosiasiasa ollut käytetty. Citroën myös ylläpiti ja rahoitti järjestelmää, jossa autoja voitiin siirtää jälleenmyyjältä toiselle. Autoliike maksoi Citroënille kiinteän maksun kustakin myydystä autosta, mutta muutoin Citroënilla ei ollut itsenäistä intressiä sen suhteen, mihin hintaan asiakkaat autoja ostivat. Citroënin intressissä kuitenkin oli, että autoja ostettaisiin määrällisesti mahdollisimman paljon, ja se vastasi mm. niiden markkinointikustannuksista. Autoja ei ollut merkitty autoliikkeen kirjanpitoon, eikä kirjanpitoon myöskään ollut kirjattu velkaa Citroënille, mikä puhui sen puolesta, ettei kyseessä ollut luottokauppa. Nämä seikat puhuivat HD:n mukaan sen puolesta, että kyseessä todella oli komissiomyynti, ja autoliike hävisi kanteen.

²⁰⁷ Tepora 2013, s. 99.

²⁰⁸ Tepora 2013, s. 94.

4.5 Muut turvaavat ehdot

4.5.1 Irtisanomis- ja eräännyttämisehto

Velkojan on tärkeää varata itselleen mahdollisuus sopimuksen tai luoton välittömään irtisanomiseen silloin, kun velalliselle aiheutuu maksuhäiriömerkintä. Velkoja voi siten reagoida heti saatuaan tiedon maksuhäiriöstä ilman, että hänen pitäisi odottaa saatavan alun perin sovittua erääntymistä.²⁰⁹ Irtisanomis- tai eräännyttämisehto on syytä muotoilla siten, että yhdenkin erän maksamattomuus oikeuttaa irtisanomaan tai eräännyttämään kaikki erät²¹⁰.

Eräännyttämisehto on sopimusehto, jonka perusteella on mahdollista vaatia suoritusta myös sellaisesta saatavasta, joka ei sopimuksen alkuperäisen sisällön mukaan ole vielä erääntynyt. Tavallisesti velkojan oikeus eräännyttää luotto ennaikaisesti perustuu velallisen maksuviivästykseen tai muuhun sopimusrikkomukseen. Eräännyttämisehdosta on aina sovittava kirjallisesti, ja sen käyttö on suositeltavaa kaikissa sopimuksissa, joissa asiakkaalle myönnetään sopimuksella huomattavan pitkä luoton takaisinmaksuaika.²¹¹

Eräännyttämisehto säästää myyjän perintäkustannuksia, sillä sen perusteella voidaan esittää vaatimus kerralla koko sopimussaataavasta. Eräännyttämisehto nopeuttaa myös perintää, koska ilman eräännyttämisehtoa myyjän on odotettava jokaisen maksuerän erääntymistä ja käynnistettävä perintä erikseen kunkin maksuerän osalta.²¹² Kokonaissaatava pystytään turvaamaan tehokkaammin, kun perintään voidaan ryhtyä, kun jo yksikin sopimukseen perustuvista laskuista on ollut sovittu ajan, tyypillisesti 14 tai 21 päivää, maksamatta erääntymisen jälkeen²¹³.

Velan ennaikainen eräännyttäminen edellyttää tavallisesti velkojalta eräännyttämistoimia, jolloin sekä velkoja että velallinen tietävät, milloin velka erääntyy ja siten myös, mistä ajankohdasta vanhentumisaika alkaa kulua. Muissa kuin kuluttajasaatavissa eräännyttämisehto voidaan laatia myös niin, että velka erääntyy automaattisesti ehtojen täytyessä.

²⁰⁹ Lindström 2014, s. 72.

²¹⁰ Lehtonen – Mökkönen – Seulu – Tammenkoski – Töyrylä 2001. Luku 4 Sopimus ja sopimusosapuolet. Sopimuslajit. Tilisopimus. Irtisanomisehto.

²¹¹ Lindström 2014, s. 69–70.

²¹² Lindström 2014, s. 70.

²¹³ Lindström 2014, s. 85.

Käytännössä tällaiset ehdot, joiden vuoksi erääntyminen voi tapahtua osapuolten tietämättä, ovat kuitenkin harvinaisia.²¹⁴

Nykyään konkurssilain 9 §:n nojalla konkurssisaatava, joka ei ole erääntynyt, katsotaan konkurssissa eräännyneeksi velkojan ja velallisen välisessä suhteessa. Perusteluna hallituksen esityksessä konkurssilain muuttamiseksi mainittiin, että yritysluotoissa tavantomainen eräännyttämisehto oli juuri velallisen konkurssi. Lain esitöistä ilmenee myös, että säännöksen nojalla tapahtuvalla erääntymisellä ei ole konkurssin ulkopuolisia oikeusvaikutuksia, toisin kuin sopimukseen perustuvalla erääntymisellä.²¹⁵

Saatavan normiperusteisella erääntymisellä konkurssissa ei ole vaikutusta esimerkiksi sivullisen asemaan vakuuteen eikä muutoinkaan konkurssimenettelyn ulkopuolella. Siksi velkojan on säännöksestä huolimatta eräännyttävä velka suhteessa muihin velasta vastuussa oleviin: konkurssin alkaminen ei eräännyttä esimerkiksi päävelkaa suhteessa takajaan. Kuitenkin, jos velkojan ja velallisen välisen sopimuksen mukaan velka eräännyy konkurssin alkaessa, tähän sopimukseen perustuvalla erääntymisellä on konkurssin ulkopuolisia vaikutuksia.²¹⁶ Tämän takia velkojan voi olla kannattavaa sopia nimenomaisesti siitä, että velka eräännyy konkurssissa, etenkin, jos velallinen ei yksin vastaa velasta.

4.5.2 Luotto- ja toimituskielto

Luottokiello luottorajan ylityksen, maksuhäiriömerkinnän tai maksuviivästyksen vuoksi on tehokas keino luottotappioiden välttämiseksi. Kiellon on oltava niin vahva ja ehdoton, että myös myyntiorganisaatio noudattaa sitä.²¹⁷ Käytännössä luotto- ja toimituskielto määritetään usein toiminnanohjausjärjestelmään, jolloin asiakkaan uusien ostotilausten hyväksyminen ei ole mahdollista, ja kiellon purkaminen edellyttää luotonvalvonnan hyväksyntää. Luottokiellon asettamisen lisäksi on tarkasti seurattava rajan ylittäneen asiakkaan maksukäyttäytymistä ja suoritettava tarpeelliset perintätoimenpiteet nopeutetulla aikataululla²¹⁸. Luottokielloa koskeva ehto on sisällytettävä sopimukseen, ja

²¹⁴ HE 187/2002 vp, s. 44.

²¹⁵ HE 26/2003 vp, s. 56–57.

²¹⁶ HE 26/2003 vp, s. 56–57.

²¹⁷ Lindström 2014, s. 173.

²¹⁸ Lindström 2014, s. 173.

tarkoituksenmukaisinta lienee sopia siitä, että jo yksi maksuviivästys antaa myyjälle oikeuden luototuksen keskeyttämiseen, kunnes erääntynyt saatava on maksettu.

Toimituskielto taas voi perustua kauppalaain 11 luvun 61 §:n pysäyttämisoikeuteen, jonka ansiosta myyjä voi turvata oikeutensa kauppahintaan pidättämällä tavaran itsellään siksi, kunnes maksu tapahtuu²¹⁹. Jos myyjällä on painavia syitä olettaa hänen sopimusvelvoitteidensa jäävän olennaisilta osin täyttämättä, hän saa omalta osaltaan keskeyttää sopimuksen täyttämisen ja pidättyä suorituksestaan. Pysäyttämisoikeus mahdollistaa vain tilapäisen turvaamistoimenpiteen, eikä oikeuta vielä kaupan purkamiseen²²⁰.

Ei voitane täysin aukottomasti määritellä, milloin pysäyttämisoikeuteen vetoaminen tulee kysymykseen. Kauppalaain esitöissä todetaan, että lähinnä ostajan maksukyvyyn heikkoutta osoittavat seikat voivat antaa myyjälle aiheen pidättyä tavaran hallinnan luovuttamisesta tai keskeyttää luovutuksen valmistelut, kuten myös ostajan maksuhaluttomuutta ilmentävä käyttäytyminen.²²¹

Tapahtumina jotka ”ilman muuta” antavat myyjälle oikeuden käyttää pysäyttämisoikeuttaan mainitaan hallituksen esityksessä ainoastaan ostajan konkurssi tai akordimenettelyn aloittaminen. Lisäksi se, että ostaja on keskeyttänyt maksusuorituksensa tai muutoin ilmoittanut olevansa maksukyvytön, on yleensä myyjän kannalta riittävä peruste pidätys-oikeuteen vetoamiselle.²²²

Toisen velkojan epäonnistunut yritys periä ostajalta saatavaansa voi myös usein olla riittävän selvä merkki ostajan puutteellisesta maksukyvyvystä tai -halusta, mutta ei kuitenkaan yksiselitteisesti aina. Esimerkiksi ostajan luona suoritetusta tuloksettomasta ulosmittauksesta huolimatta ostajalla saattaa olla käytettävissään varoja ja myös valmiutta myyjän saatavan maksamiseen, esimerkiksi jos se on toisen velkojan saatavaan verrattuna pieni. Lisäksi ulosmittausmahdollisuutta saattavat rajoittaa säännökset, joiden mukaan tietty omaisuus tai tulo tai osa siitä on suojattu ulosmittausta vastaan.²²³

²¹⁹ Kauppalaissa säänneltyjä sopimusrikkomuksia koskevat määräykset tulevat sovellettaviksi riippumatta siitä, kumman osapuolen taholta sopimusrikkomus on odotettavissa tai tapahtuu. Tässä tarkastellaan selkeyden vuoksi asiaa myyjän näkökulmasta.

²²⁰ Wilhemsson – Sevón – Koskelo 2006, s. 156.

²²¹ HE 93/1986 s. 115.

²²² HE 93/1986 s. 115.

²²³ HE 93/1986 s. 115.

Hallituksen esityksessä nimetään muitakin seikkoja, jotka antavat vahvoja viitteitä siitä, että sopimusrikkomus tulee tapahtumaan, ja joiden vuoksi myyjällä on yleensä riittävä peruste pysäyttämisoikeuden käyttöön, mutta jotka eivät kuitenkaan anna myyjälle automaattista oikeutta pidäytyä suorituksestaan. Näitä ovat esimerkiksi häätö vuokrahuoneistosta, virka-apu osamaksulla ostetun tavarankorvaukseen ja vekseliprotesti ostajaa vastaan. Perusteluna todetaan, että tällaisen yksittäisen tapauksen olosuhteet saattavat olla sellaiset, että pelkästään kyseisen tapahtuman ei voida katsoa muodostavan riittävän vahvaa perustetta olettaa, ettei ostaja tule täyttämään maksuvelvollisuuttaan myyjää kohtaan.²²⁴

Kauppalain esitöistä voidaan päätellä, että pysäyttämisoikeuteen vetoaminen on sallittua ostajan konkurssin lisäksi suurimmalla todennäköisyydellä silloin, kun ostajan maksukyvyttömyyttä tai -haluttomuutta ilmaiseva käyttäytyminen kohdistuu suoraan myyjään itseensä. Toisten velkojien epäonnistuneet perintäyritykset eivät välttämättä anna riittävää perustetta pysäyttämisoikeuteen vetoamiselle. Koska kauppalaain säännökset ovat dispositiivisia, myyjä voi kuitenkin halutessaan parantaa omaa asemaansa sopimalla toimituskiellon edellytyksistä kauppalaain pysäyttämisoikeuteen vetoamisen edellytyksiä laajemmin. Se ei kuitenkaan välttämättä ole tarpeellista, sillä lainvalmisteluaineiston perusteella jo maksuviivästyminen antaa oikeuden asettaa väliaikainen toimituskielto.

²²⁴ HE 93/1986 s. 115.

5 LUOTTOTAPPIORISKIN SIIRTÄMINEN

5.1 Factoring

5.1.1 Factoringin yleiskuvaus

Factoring tarkoittaa rahoitusjärjestelyä, jonka avulla liikeyritys muuntaa myynnistä syntyvät laskusaatavansa välittömästi rahaksi rahoitusyhtiön avulla. Factoringrahoitus edellyttää asiakasyrityksen ja rahoitusyhtiön välistä rahoitussopimusta, joka tavallisesti tehdään rahoitusyhtiön käyttämin vakioehdoin.²²⁵ Kyseessä on puitesopimus, jossa määritellään muun muassa luoton enimmäismäärä ja factoringpalkkio²²⁶. Factoring-rahoitusta voidaan harjoittaa kahdella tapaa: tavallisesti se on perustunut saatavien panttaukseen, mutta sitä voidaan harjoittaa myös kaupan muodossa²²⁷.

Suomessa ei ole factoringrahoitusta koskevaa erityissääntelyä, joten saatavan panttausta ja luovutusta täytyy tarkastella lähinnä irtainta varallisuutta koskevien normien avulla²²⁸. Erityinen merkitys on velkakirjalailailla, jonka esitöissä huomautetaan, että tavallisia velkakirjoja koskevia määräyksiä voitaisiin soveltuvilta osin ulottaa koskemaan myös laskusaatavia ja muita luottosuhteita, joista ei ole annettu velkakirjaa²²⁹. Tämän näkökohdan merkitys on kasvanut factoringin yleistyessä, sillä järjestelyn oikeudellisessa arvioinnissa joudutaan usein turvautumaan velkakirjalain säännöksiin²³⁰.

Velkakirjalain 9.2 §:n mukaan luovuttaja ei ole vastuussa velallisen maksukyvyistä, ellei hän ole siihen velvoittautunut. Yleensä kotimaisissa factoringpanttausta koskevissa sopimuksissa kuitenkin määrätään, että jos ostaja ei maksa rahoittajalle saatavaa sen eräännyttyä, rahoittaja voi poistaa saatavan luototuksen perusteeksi hyväksytyjen saatavien määrästä. Kotimaisessa factoringpanttauksessa riski asiakkaan maksukyvyttömyydestä säilyy siis myyjäyrityksellä.²³¹

²²⁵ Tepora – Kaisto – Hakkola 2009, s. 442.

²²⁶ Tepora 2013, s. 39.

²²⁷ Tepora – Kaisto – Hakkola 2009, s. 442.

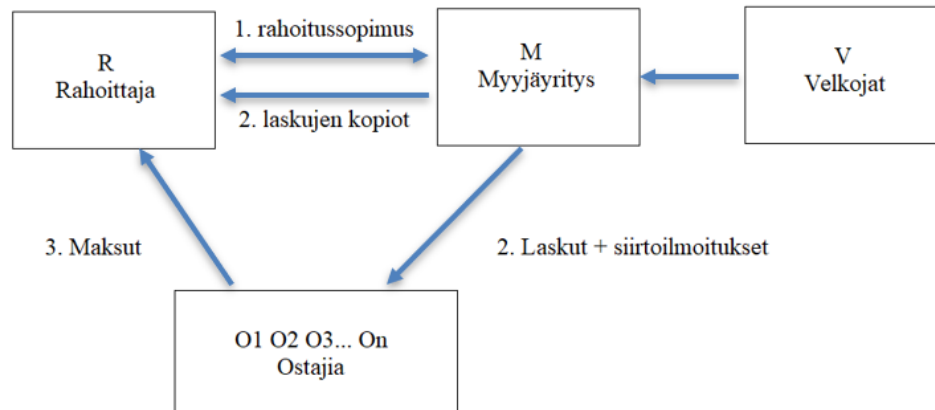
²²⁸ Tepora 2013, s. 279.

²²⁹ Komiteanmietintö 1936:1.

²³⁰ Aurejärvi – Hemmo 2004, s. 94.

²³¹ Tepora – Kaisto – Hakkola 2013, s. 444. Vientifactoringissa luottoriskin kantaa sen maan factoringyhtiö, johon tavara viedään.

Nykyisessä kilpailutilanteessa on kuitenkin siirrytty paljolti siihen, että rahoitusyhtiöt ostavat asiakasyrityksensä laskusaatavia sen sijaan, että niitä käytettäisiin luoton vakuutena. Tällöin myyjäyrityksen ostajien maksukykyyn liittyvä riski siirtyy rahoittajalle, toisin kuin panttauksessa, jossa riskin velallisen maksukykyä kantaa myyjäyritys itse.²³²

Tepora – Kaisto – Hakkola 2013, s. 444.

On siis mahdollista sopia factoringsopimuksessa panttauksen sijaan siitä, että rahoittaja ostaa asiakasyritykseltä laskusaatavat tiettyyn limiittiin asti. Rahoitus rakennetaan silloin laskusaatavien kaupalle ja siten myös rahoittajan luottoriskin varaan, ellei ole sovittu takaisinostoehdosta, jonka mukaan myyjäyritys ostaa takaisin sellaiset myyntisaamiset, joita rahoittaja ei ole onnistunut perimään tietyssä määräajassa.²³³ Saatavan siirto omistajanvaihdostarkoituksessa tarkoittaa kuitenkin yleensä, että rahoitusyhtiö saa luovutuksensaajana lopullisesti pitää ostamansa laskusaatavan, jolloin rahoittajalla ei ole tilitysvelvollisuutta asiakasyritystä kohtaan, eikä myöskään saatavaa siltä.²³⁴

Factoring sekä saatavan panttauksen että kaupan muodossa mahdollistaa yrityksen saatavien nopean kierron, sillä normaalisti yritys joutuisi odottamaan maksusuoritusta asiakkailleen myöntämänsä maksuajan verran. Factoringissa myyjä saa kuitenkin ainakin osan saatavan nimellisarvosta etukäteen rahoitusyhtiöltä. Ennen kaikkea factoringrahoitus

²³² Tepora 2013, s. 40.

²³³ Tepora 2013, s. 276.

²³⁴ Tepora 2013, s. 276.

tarkoittaakin yrityksen tarvitseman käyttöpääoman rahoitusta, sillä sen avulla yritys voi turvata tarvitsemiensa tuotannontekijöiden hankinnan ja palkanmaksun ilman keskeytyksiä, ja samaan aikaan myöntää omille asiakkailleen maksuaikaa, mikä voi taas edesauttaa yrityksen myyntitoimintaa.²³⁵ Luottotappioriskin pienentämisen kannalta saatava kannattaa kuitenkin luovuttaa panttaamisen sijaan.

5.1.2 Factoringjärjestelyn kohteena oleva saatava

Factoringjärjestelyn yhteydessä käytettävien vakiosopimusten perusteella voidaan sanoa, että lähtökohtaisesti rahoituskelpoisiksi katsotaan kotimaiset saatavat, jotka ovat syntyneet myyjän toimialan mukaisessa liiketoiminnassa²³⁶. Factoringsopimuksissa tyypillisesti edellytetään, että kun asiakasyritys tosiasiaassa siirtää saatavansa factoringyhtiön rahoitettavaksi, tämä on jo tehnyt oman suorituksensa. Vielä ansaitsemattomien saatavien panttaukseen ja kauppaan liittyy se riski, että myyjä ei teekään suoritustaan, jolloin saatavalla ei ole todellista varallisuusarvoa.²³⁷ Tämä perustuu velkakirjalain 27 §:ään, jonka mukaan tavallisen velkakirjan luovutus eli siirto ei tuota uudelle velkojalle velalliseen nähden parempaa oikeutta kuin luovuttajalla oli, ellei toisin ole erikseen säädetty.

Rahoitusyhtiöt jättävät vakiosopimuskäytännöissään järjestelyn ulkopuolelle myös tiettyjä kaupan muotoja. Vakiosopimuksilla järjestelyn piiristä pyritään rajaamaan sellaiset kaupan muodot, jotka eivät ole rahoituskelpoisia siksi, että niihin sisältyy epäsuorasti riski siitä, ettei kauppaa synny tai että se ei jää voimaan. Siten factoringrahoituksen piiriin ei hyväksytä saatavia, jotka perustuvat kaupintaehdoin tapahtuvaan tai avoimeen kauppaan tai komissio-, osamaksu- tai jälkivaatimuskauppaan.²³⁸

Lisäksi vakiosopimusehdoissa saatetaan rajata vakuudeksi hyväksyttävien saatavien ulkopuolelle myös saatavaryhmiä, joihin yleisen vakuuskäytäntökokemuksen mukaan liittyy keskimääräistä korkeampi maksuhäiriöiden tai väärinkäytösten riski. Factoringrahoituksessa rahoittajan ja asiakasyrityksen keskinäinen luottamus on tärkeässä roolissa, sillä

²³⁵ Tepora 2013, s. 38.

²³⁶ Tepora 2013, s. 282.

²³⁷ Tepora – Kaisto – Hakkola 2009, s. 445.

²³⁸ Tepora 2013, s. 282.

väärinkäytösten valvonta ei laskusaatavien suuren kappalemäärän vuoksi ole yleensä aukotonta.²³⁹

Näin ollen selkeiden riskiasiakkaiden saatavia eikä niihin liittyvää luottotappioriskiä voida siirtää rahoitusyhtiölle. Factoringin avulla voidaan silti pienentää kokonaisluottoriskiä, mutta on arvioitava, mikä on järjestelystä saatava hyöty factoringpalkkion vähentämisen jälkeen. Palkkio veloitetaan tavallisesti tiettyinä prosenttiosuutena kunkin siirretyn laskusaatavan määrästä – rahoitusyhtiö ei luonnollisesti ota riskiä kannettavakseen ilmaiseksi. Järjestelyn kannattavuuden arvioinnissa tulee kuitenkin ottaa luottotappioriskinäkökulman lisäksi huomioon myös muut käyttö pääoman rahoituksesta koituvat hyödyt.

5.1.3 Saatavan siirto

Saatavat voidaan jakaa asiakirjaliitännäisyyden perusteella kahteen ryhmään. Arvopaperisaatavat, kuten juoksevaan velkakirjaan tai vekseliin sidotut saatavat, kytkeytyvät saamisoikeutta osoittavaan asiakirjaan ja sen hallintaan ja esittämiseen. Toisen saatavien ryhmän muodostavat saatavat, jotka ovat joko kokonaan vailla asiakirjaliitännästä, esimerkiksi suulliseen sopimukseen perustuvat saatavat, ja saatavat, jotka liittyvät saamisoikeutta osoittavaan asiakirjaan vain todistelutarkoituksessa. Tällaisia saamisoikeuksia ovat esimerkiksi velkakirjalain 26 §:n mukaisen tavallisen velkakirjan tai kauppakirjan osoittamat saatavat. Jälkimmäisen ryhmän tapauksessa denuntiaatio eli siirtoilmoitus, toimii julkivarmistusaktina, joka aikaansaa esineoikeussuojan luovutuksen saajalle.²⁴⁰

Denuntiaatiota käytetään julkivarmistuskeinona silloin, kun ensisijainen julkivarmistustapa, hallinnan siirto, ei ole mahdollinen. Näin on tavalliseen velkakirjaan perustuva saamisoikeuden kohdalla, sillä laki ei anna sille hallintasidonnaista arvopaperikvalifikaatiota: ei-juoksevan, todisteluasiakirjaluonteisen paperin hallinnan siirto ei kelpaa julkivarmistukseksi.²⁴¹ Siirtoilmoituksen myötä siirto tulee luovuttajan velkojia sitovaksi, sillä velkakirjalain 31.1 §:n mukaan tavallisen velkakirjan luovutus ei sido luovuttajan velkojia, ellei luovuttaja tai luovutuksen saaja ole ilmoittanut siitä velalliselle.

²³⁹ Tepora 2013, s. 282.

²⁴⁰ Tepora 2013, s. 280.

²⁴¹ Havansi 1992, s. 148–149.

Velkakirjalain 31 §:ssä ei aseteta muotovaatimuksia siirtoilmoitukselle, mutta vastaisen todistelun helpottamiseksi se on syytä tehdä kirjallisesti. Ilmoituksen voi tehdä joko luovuttaja tai luovutuksensaaja. Siitä tulee ilmetä ainakin se seikka, että saatava on siirretty eli luovutettu tai pantattu, uuden siirronsaajan nimi sekä siirretyn saatavan riittävä yksilöinti. Tässä tarkoitettu siirtoilmoitus voi koskea vain jo tapahtunutta saatavan siirtoa.²⁴² Factoringin tapauksessa siirtoilmoitus liitetään tyypillisesti laskuun: siinä myyjäyritys ilmoittaa ostajalle, että lasku on siirretty rahoitusyhtiölle ja on maksettava vain tälle²⁴³.

5.2 Riskin siirtäminen loppuasiakkaalle

5.2.1 Sopimus ja kolmas

Kun tavarantoimittaja toteaa asiakasyrityksensä likviditeettiongelmiin edenneen siihen pisteeseen, ettei sillä ole enää realistisia mahdollisuuksia selviytyä maksuvelvoitteistaan, yhtenä vaihtoehtona kaupan täydelliselle keskeyttämiselle on sellaisen kolmikantasopimuksen solmiminen, jolla toimituksen maksajaksi tulee velallisyrittäjän sijaan tämän oma loppuasiakas.

Sopimusoikeudellinen lähtökohta on, että sopimuksia tarkastellaan velvoitekohtaisesti, jolloin velvoitteesta voi vastata useampi yhteisvelallinen, samalla tavalla kuin velkojiakin voi olla enemmän kuin yksi, mutta kunkin velvoitteen osalta relevantteja vastuuasemia ovat vain velkoja ja velallinen²⁴⁴. Kun osapuolet solmivat sopimuksen, he perustavat välillisen erityissuhteen, jonka ollessa voimassa heidän keskinäisiä vastuukysymyksiään arvioidaan erityisten normien, siis muiden kuin kaikkien välillä vallitsevien vastuuperiaatteiden, nojalla. Näin kaikki muut ovat sopimuksen osapuolten näkökulmasta sivullisia, jotka jäävät sopimusoikeudellisten oikeusvaikutuksien ulkopuolelle.²⁴⁵

Kun solmitaan kolmikantasopimus, jolla toimituksen maksajaksi tulee likvidikriisissä olevan tilaajayrittäjän sijaan tämän asiakas, tehdään uusi sopimus, jonka osapuolia ovat tavarantoimittaja ja loppuasiakas, ja suorituksen eli tavaratoimituksen saaja on

²⁴² Tepora 2003, s. 58.

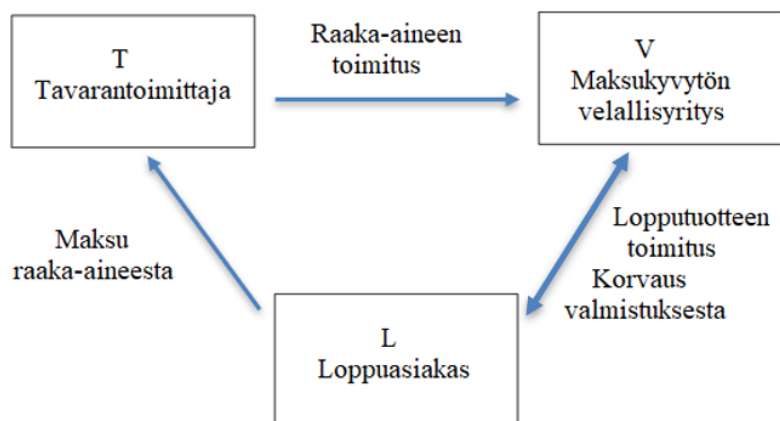
²⁴³ Tepora 2013, s. 39.

²⁴⁴ Hemmo 1998, s. 252.

²⁴⁵ Hemmo 1997, s. 383.

maksukyvytön velallisyrittys. Järjestelyä voidaan tarkastella lähi-ilmion, sopimuksen kolmannen hyväksi, avulla.

Sopimus kolmannen hyväksi on ilmiö, joka muodostaa poikkeuksen sopimuksen kaksiasianosaisuuden pääsääntöön. Kyseessä on kahden osapuolen välinen sopimus, joka antaa kolmannelle itsenäisen oikeuden suhteessa yhteen tai kumpaankin sopijapuoleen. Kolmas ei kuitenkaan tule sopimuksen osapuoleksi eikä määrää siitä.²⁴⁶ Itsenäinen oikeus tarkoittaa sitä, että osapuolet ovat tahtoneet antaa kolmannelle sopimuksen perusteella oikeuden, johon tämä voi suoraan vedota suoritusvelvollista kohtaan. Juuri se seikka, että osapuolilla on täytynyt olla aikomus varmistaa kolmannelle itsenäinen oikeus, on pohjoismaisessa oikeuskäytännössä nähty ehdottomana vaatimuksena. Tulee kuitenkin arvioitavaksi tapauskohtaisesti, milloin tällainen aikomus on ollut olemassa.²⁴⁷ Tämä teoreettinen viitekehys saa käytännön merkitystä lähinnä vahingonkorvaus- ja vakuutus oikeudellisissa asiayhteyksissä.

Sopimuksessa kolmannen hyväksi on velkojan ja velallisen lisäksi edunsaaja²⁴⁸. Nyt esillä olevassa skenaariossa velallinen (loppuasiakas), tekee sopimuksen velkojan (tavarantoimittajan) kanssa omilla nimissään, mutta sopimus täytetään edunsaajalle (maksukyvyttömälle velallisyrittäkselle) loppuasiakkaan sijaan. Tämän kaltaisen kolmikantasopimuksen ei kuitenkaan voida nähdä edustavan sitä, mitä yleensä ymmärretään sopimuksella kolmannen hyväksi. Vaikka sopijapuolet perustavat kolmannelle

²⁴⁶ Adlercreutz 2002, s. 142–143.

²⁴⁷ Adlercreutz 2002, s. 139–140.

²⁴⁸ Hakulinen 1965, s. 192.

suoritusvelvolliseen kohdistuvan oikeuden, edellyttää järjestely velallisyryykseltä myös suoritusta loppuasiakasta kohtaan. Kolmannen osapuolen toisten tekemän sopimuksen perusteella saama etu ei tällöin ole vastikkeeton²⁴⁹.

Jos tarkastellaan tavarantoimittajan näkökulmasta relevantin velkasuhteen vastuuasemia, velkoja on tavarantoimittaja itse, ja velallinen puolestaan loppuasiakas. Tavarantoimittaja ei käy kauppaa suoraan maksukyvyttömän velallisyryyksensä kanssa, eikä sillä ole tältä saatavia. Tavarantoimittajan kannalta järjestely on edullinen, sillä maksukykyisestä loppuasiakkaasta tulee sopimusoikeudellisessa mielessä velallinen. Ilmeinen luottotappioriski poistuu kauppakumppanin vaihtuessa, ja vaikka alkuperäinen asiakas on ajautunut kriisiin, kauppaa voidaan järjestelyn avulla jatkaa ainakin vielä toistaiseksi. Tavarantoimittaja saa suorituksensa loppuasiakkaalta, joka kantaa riskin siitä, ettei kriisiyritys tee kukaan omaa suoritustaan.

5.2.2 Transaktiokustannukset ja käytettävyys

Kolmikantajärjestelyn hyödyntäminen tulee todennäköisesti kysymykseen lähinnä silloin, kun maksukyvyttö velallisyryitys on tuotteen jalostaja, jonka panos loppuasiakkaan arvoketjussa on merkittävä. Tällöin maksukyvyttö velallinen suorittaa tavarantoimittajan tuottamalle materiaalille jonkin työvaiheen, jonka seurauksena loppuasiakas saa haltuunsa valmiin tuotteen. Loppuasiakas on siis riippuvainen ketjun keskimmäisen linkin kontribuutiosta.

Kolmikantajärjestely voisi tulla kyseeseen esimerkiksi tilanteessa, jossa tavarantoimittaja olisi paperinvalmistaja ja maksukyvyttö velallisyryitys painotalo, josta tämän loppuasiakas, esimerkiksi sanomalehtikustantaja, olisi riippuvainen. Lisäksi tilanteeseen vaikuttaa substituuttien määrä, sillä jos sanomalehtikustantaja voisi helposti ja nopealla aikataululla vaihtaa liikekumppania, kannustimia ryhtyä kolmikantajärjestelyyn ei luultavasti olisi, sillä vaikka liikekumppanin vaihtamiseen liittyy omat kustannuksensa, se näyttäytyisi loppuasiakkaalle mitä luultavammin kolmikantajärjestelyä riskittömämpänä. Maksukyvyttömän yrityksen toiminta saattaa keskeytyä esimerkiksi siinä tapauksessa, ettei se enää kykene maksamaan työntekijöilleen palkkaa, vaikka se pyrittäisiinkin

²⁴⁹ Vertaa Hemmo 1997, s. 378.

pitämään toiminnassa kolmikantasopimuksen kaltaisilla järjestelyillä. Tällöin riski jää loppuasiakkaan kannettavaksi, ja on luultavaa, että loppuasiakas ryhtyy kolmikantasopimukseen lähtökohtaisesti vain muiden vaihtoehtojen puuttuessa.

Kolmikantajärjestelyyn ryhtyminen ei ole myöskään tavarantoimittajan kannalta joka tilanteessa kannattava ratkaisu siitä aiheutuvien transaktiokustannusten takia. Yrityksen näkökulmasta transaktiokustannukset voidaan nähdä liiketoimintakustannuksina ja yksittäisten liiketoimien näkökulmasta taas oikeustoimikustannuksina. Ne voidaan jakaa ennakollisiin ja jälkikäteisiin transaktiokustannuksiin, joista ensimmäiseen ryhmään kuuluvat muun muassa sopimus- ja valvontakustannukset. Jälkimmäinen ryhmä taas sisältää muun ohella virhesuoritus- ja täytäntöönpanokustannukset. Transaktiokustannukset voidaan määritellä myös oikeustoimikustannusten ja liiketoiminnan organisoimisesta aiheutuneiden kustannusten kokonaissummana.²⁵⁰

Transaktiokustannusten näkökulmasta on oleellista se, minkä arvoisen liikevaihdon maksukykyensä menettänyt asiakas normaaliolosuhteissa toisi, ja kuinka monen loppuasiakkaan kesken tavarantoimittajan tuottama panos lopulta jakautuu. Jos kolmikantajärjestely joudutaan solmimaan useiden loppuasiakkaiden kanssa, transaktiokustannukset syövät sopimuksella saavutettavaa hyötyä, eikä siihen ole välttämättä kannattavaa ryhtyä. Mikäli kriisiasiakkaalla on muutama volyymiltaan suuri asiakas, järjestelyä kannattaa harkita, koska transaktiokustannukset suhteessa saavutettavaan hyötyyn jäävät matalammiksi.

Jos likvidikriisissä oleva velallisyritys taas on tukkukauppia, kauppaa voidaan tarvittaessa käydä väliaikaisesti suoraan vähittäiskauppioiden kanssa, kunnes jakelutien puuttuva linkki saadaan korvattua. Transaktiokustannukset nousevat joka tapauksessa, kun loppuasiakkaita on paljon, ja kolmikantajärjestelyllä tuskin saavutetaan merkittävää taloudellista hyötyä. Tässä tilanteessa tukkuporras voidaan tarvittaessa sivuuttaa toistaiseksi ja myydä suoraan vähittäiskauppiaille. Kun tukkurin maksukyvyttömyys on edennyt niin pitkälle, ettei tavarantoimittaja suostu käymään kauppaa suoraan sen kanssa, mitä todennäköisimmin myös vähittäiskauppiaille on edellytykset irtisanoa omat toimitussopimuksensa tukkurin kanssa, ja estettä kauppakumppanin vaihdolle ei ole.

²⁵⁰ Kannianen – Määttä 1996, s. 26–27.

Yksi vaihtoehto, jolla voidaan paitsi välttää suoraan vähittäiskauppiaille myynnistä koitua transaktiokustannusten nousu, myös saada vakuus velallisyrittäjän maksukyvyttömyyden varalta, on komissiomyynti. Koska omistusoikeus esineisiin säilyy komissiomyynnissä tavarantoimittajalla, tällä on ulosottoaaren 4 luvun 9 §:n perusteella oikeus erottaa esine itselleen ja saada se palautetuksi, jos se joutuu ulosoton kohteeksi välihenkilön velasta. Sama koskee myös välihenkilön asettamista konkurssiin konkurssilain 5 luvun 6 §:n nojalla. Separatio-oikeuden käytön edellytyksenä on se, että esine tai sen sijaan tullut maksusuoritus on erillään välihenkilön muusta samankaltaisesta omaisuudesta²⁵¹.

Jos velallisyrittäjä on jo konkurssin partaalla, ei komissiomyyntiinkään tule silti ryhtyä kevyin perustein, vaikka lainsäädäntö turvaakin tavarantoimittajan asemaa komissionsaajan velkojia vastaan. Tällöin on äärimmäisen tärkeää huolehtia paitsi sopimus-, myös käytännön tasolla siitä, että komissiotavara on erotettavissa välihenkilön omaisuudesta: käytännössä tämä voidaan toteuttaa muun muassa valmistenumeroilla ja värimerkinnöillä²⁵². Paitsi esineiden, myös komissiomyynnistä tulleiden rahojen tulisi olla erottamiskykyisiä – rahojen tapauksessa siis erityisellä komissiotilillään. Konkurssikypsen yrityksen luotettavuuteen tulee tässä suhteessa suhtautua varauksella.

²⁵¹ Tepora 2013, s. 101.

²⁵² Tepora 2013, s. 97.

6 LOPUKSI

6.1 Yhteenveto

Tutkielman tarkoituksena oli ensin määritellä tekijät, joiden avulla voidaan tunnistaa asiakas, jonka maksukyky on heikentymässä, ja sen jälkeen arvioida erilaisten sopimusjärjestelyiden soveltuvuutta luottoriskin hallintaan tavarantoimittajan ja tilaajan välisessä sopimussuhteessa. Lisäksi pyrittiin selvittämään, kuinka riski on siirrettävissä loppuasiakkaalle kolmikantasopimuksella, ja millaisiin tilanteisiin järjestely soveltuu.

Tutkimuksessa kävi ilmi, että riskiyrityksen tunnistamisessa voidaan hyödyntää laajaa joukkoa erilaisia tilinpäätös- ja taustainformaatioon perustuvia muuttujia. Kaikkia tutkimuksessa esitettyjä indikaattoreita ei liene tarkoituksenmukaista mitata säännöllisesti, mutta esiin voidaan nostaa ainakin yrityksen ulkoisen suorituskyvyn osatekijät: vakava-raisuus, kannattavuus ja maksuvalmius. Rantanen ja Holmari²⁵³ määrittelevät yrityksen ulkoisen suorituskyvyn ulottuvuutena, jossa yritystä ja sen suorituskykyä tarkastellaan kokonaisuutena ulkoa päin. Rajoittavana tekijänä voi olla tiedon saatavuus, sillä ulkoisen suorituskyvyn analyysi perustuu usein pelkästään julkisesti saatavilla olevaan informaatioon, ja se onkin perinteisimmillään yrityksen tilinpäätösinformaatioon perustuvaa analysointia²⁵⁴.

Tutkimusten mukaan tilinpäätöstietojen lisäksi käytettävä taustainformaatio lisää konkurssin ennakoitavuutta huomattavasti²⁵⁵, joten maksukyvyn arvioimisessa on syytä hyödyntää sekä taloudellisia että ei-taloudellisia mittareita. Vaikka reskontranhoito ei yksistään riitä luotonvalvonnan toteuttamisen keinoksi, maksuviiveiden seuranta on olennainen osa luottoriskin hallintaa. Lisäksi voi olla kannattavaa käyttää luottotietoyhtiöiden tarjoamaa valvontapalvelua, jolloin osa maksukyvyn seurannasta voidaan siirtää yrityksen ulkopuolelle. Toimeksiantajayritys saa heti tiedon muun muassa asiakasyrityksensä nimessä ja kotipaikassa tapahtuvista muutoksista, fuusioista, yritys kiinnityksistä sekä muutoksista vastuuhenkilöissä ja nimenkirjoittajissa²⁵⁶.

²⁵³ Rantanen ja Holmari 1999, s. 13.

²⁵⁴ Rantanen ja Holmari 1999, s. 13.

²⁵⁵ Ks. esim. Laitinen 1999 ja Back 2005.

²⁵⁶ Lindström 2017, s. 173.

Kolmas merkittävä seikka on osakeyhtiölain 20 luvun 23 § mukainen kaupparekisterimerkintä osakeyhtiön varojen vähentymisestä, joka on selkeä ja yksiselitteinen merkki yrityksen taloudellisen tilanteen vakavasta heikkenemisestä. Ilmoitusvelvollisuuden tarkoituksena onkin juuri yhtiön taloudellisen tilanteen julkistaminen sen sidosryhmille.

Tutkimuksessa tarkasteltiin myös tavarantoimittajan ja tilaajan välistä suhdetta sopimuskokonaisuutena, joka koostuu usein sopijapuolten välisen kaupan kohteita ja volyyymiä sopimuskauden aikana säätelevästä toimitussopimuksesta ja toimitussopimuksen mukaisista yksittäisistä sopimuksista sekä velkasuhdetta koskevasta luottosopimuksesta. Koska toimitussopimus on tyypillisesti määräaikainen ja siinä sopijapuolet sitoutuvat tiettyyn vaihdannan määrään, edullisin vaihtoehto myyjän kannalta on toimitussopimuksesta erillisen tilisopimuksen solmiminen, jolloin tarvittaessa voidaan irtisanoa luotto tai muuttaa sen ehtoja toimitussopimuksen pysyessä ennallaan.

Toimitussopimuksella on merkitystä myös siksi, että sen mukaisten perättäisten toimitusten voidaan nähdä muodostavan pitkäaikaisen sopimussuhteen. Sopimussuhteen pitkäkestoisuus, johon usein liittyy lisääntynyt vuorovaikutus, lisää painoarvoa sopijapuolten kumppanuudelle ja velvollisuudelle ottaa toisen sopijapuolen intressit huomioon²⁵⁷. Siksi etenkin kohtuullisuus- ja lojaliteettiperiaate tavarantoimittajan ja tilaajan välillä korostuvat.

Koska luottotappioriskin poistaminen kokonaan on harvoin kokonaistaloudellisesti järkevää, sillä päätös olla tarjoamatta luottoa ollenkaan rajoittaa asiakaskuntaa merkittävästi, jäljelle jää riskin pienentäminen ja siirtäminen. Tutkimuksessa todettiin, että riskiä voidaan pienentää sisällyttämällä sopimukseen muutosmekanismeja, pitäytymällä kohtuullisen pituisissa maksuehdoissa sekä hyödyntämällä omistuksenpidätys-, irtisanomis- ja eräännyttämissuhteita sekä luotto- ja toimituskieltoa ja mahdollisesti myös komissiokauppaa. Riskin siirtämiseksi voidaan puolestaan käyttää factoringia myyntisaatavien kaupan muodossa, sekä tietyissä olosuhteissa solmia kolmikantasopimus, jolla laskutetaan maksukyvyltään heikon tilaajan sijasta tämän loppuasiakasta.

Sopimuksen muuttaminen on mahdollista kolmen eri mekanismin avulla. Ensinnäkin muutos voi olla automaattinen, jolloin suoritusten sisältö muuttuu olosuhteiden muuttuessa. Toiseksi olosuhteiden muutos voi velvoittaa osapuolet neuvottelemaan uudelleen

²⁵⁷ Saarnilehto – Annola 2018, s. 15.

määrättyjen sopimusehtojen sisällöstä, tai muutosoikeus on voitu antaa vain toiselle osapuolelle.

Yksipuolista muutosoikeutta koskevaa ehtoa ei voida pitää tyyppikohtuuttomana ja se on sopimusvapauden rajoissa mahdollinen. Etenkin pitkäkestoisen sopimussuhteen myötä korostuneen kohtuullisuusperiaatteen valossa siihen tulisi kuitenkin suhtautua varauksellisesti. Uudelleenneuvotteluehdon kohdalla tällaista vaaraa ei ole, mutta ehto ei itsessään velvoita osapuolia pääsemään yhteisymmärrykseen, ja neuvottelujen myötä transaktiokustannukset nousevat. Automaattisen muutosehtojen mekanismin etuna on se, että sekä muutoksen edellytykset, velvoitteiden lopullinen sisältö että muutoksen voimaan saattamisen mekanismi sisältyvät sopimusehtoon.

Mitä taas maksuehtoihin tulee, pitkät maksuehdot ovat omiaan lisäämään luottotappioriskiä, sillä mitä pidempi maksuaika on, sitä suurempia muutoksia asiakkaan maksukyvyssä ehtii sen kuluessa tapahtua. Tämän vuoksi pitkät maksuajat lisäävät myös tarvetta luotonvalvonnan tehokkuudelle. Voitaneen todeta, että tulisi pyrkiä mahdollisuuksien mukaan pitäytymään 30 päivän maksuajassa, joka on maksuehtolain 5 §:n mukaan mahdollista ylittää vain, jos siitä on nimenomaisesti sovittu. Lisäksi tulee muistaa, että eräännyttämistä saatavaa ei voi myöskään periä²⁵⁸, ellei ole sovittu eräännyttämisehdosta.

Eräännyttämisehdon perusteella myyjä voi vaatia suoritusta myös sellaisesta saatavasta, joka ei sopimuksen alkuperäisen sisällön mukaan ole vielä eräännytynyt. Tyypillisesti velkojan oikeus eräännyttää luotto ennaikaisesti perustuu velallisen maksuviivästytykseen tai muuhun sopimusrikkomukseen. Ehdosta tulee aina sopia kirjallisesti, ja sen käyttö on suositeltavaa kaikissa sopimuksissa, joissa asiakkaalle myönnetään sopimuksella huomattavan pitkä luoton takaisinmaksuaika.²⁵⁹ Lisäksi kannattaa huomioida, että vaikka konkurssisaatava, joka ei ole eräännytynyt, katsotaan konkurssissa eräänntyneeksi velkojan ja velallisen välisessä suhteessa konkurssilain 9 §:n nojalla, tällä normiperusteisella eräännyttämällä ei ole vaikutuksia konkurssin ulkopuolella. Siksi velkojan kannalta on edullista sopia nimenomaisesti siitä, että velka eräännyy konkurssissa, etenkin, jos velallinen ei vastaa velasta yksin.

²⁵⁸ Lindström 2014, s. 76–77.

²⁵⁹ Lindström 2014, s. 69–70.

Eräännyttämisehdon lisäksi velkojaa suojaa kauppalain 11 luvun 61 §:n pysäyttämisoikeuteen perustuva toimituskielto, johon vetoamisen edellytyksistä voidaan sopia myös nimenomaisesti. Lisäksi sopimukseen on sisällytettävä luottokieltoa koskeva ehto, ja tarkoituksenmukaisinta lienee sopia siitä, että jo yksi maksuviivästys antaa myyjälle oikeuden vähintäänkin luoton keskeyttämiseen siksi, kunnes erääntynyt saatava on maksettu.

Velkoja voi pyrkiä asemansa turvaamiseen myös omistuksenpidätysehdolla, joka turvaa myyjän asemaa ostajan suoritushäiriön varalta ja pienentää näin luottotappioriskiä.²⁶⁰ Omistuksenpidätysehdossa on tosiasiallisesti kysymys oikeudesta purkaa kauppa, joten lähtökohta on, että tilanteeseen sovelletaan kauppalain pykälää 54 § ja 62 § ostajan olennaista sopimusrikkomusta merkitsevistä maksuviivästyksestä ja ennakoidusta purkamiseen oikeuttavasta sopimusrikkomuksesta. Koska kauppalain säännökset ovat dispositiivisia, sopijapuolet voivat kuitenkin vapaasti sopia, että myyjällä on oikeus purkaa kauppa myös muutoin määritellyissä olosuhteissa. Tämä ei kuitenkaan koske osamaksukauppaa, johon sovellettava osamaksulaki on pakottavaa sääntelyä, josta ei voida tehokkaasti poiketa velallisen vahingoksi.

Omistuksenpidätysehdosta sovittaessa on otettava huomioon kaksi rajoitusta. Ensinnäkin omistuksenpidätysehto, joka on solmittu hallinnan luovutuksen jälkeen, ei anna myyjälle suojaa ostajan konkurssissa. Toiseksi, jos velallisella on omistuksenpidätys- tai takaisinottoehdosta huolimatta oikeus luovuttaa omaisuus edelleen, liittyy se muuhun omaisuuteen tai muutoin määrätä omaisuudesta omistajan tavoin, ehto on niin ikään konkurssipesää kohtaan tehoton. Ottaen huomioon tavarantoimittajan ja tilaajan välisen kaupan luonteen, jolle on tyypillistä, että ostaja luovuttaa esineen eteenpäin sellaisenaan tai muuhun esineeseen liitettynä, on syytä omistuksenpidätysehdon ohella sopia esineen jälleluovutus- ja käyttökiellosta siihen asti, kunnes kauppahinta on suoritettu kokonaan.

Vaihtoehdon omistuksenpidätysehtoiselle kaupalle tarjoaa komissiomyynti, jossa kaupan kohteen omistusoikeus ei missään vaiheessa siirry komissionsaajalle, ja sen myynnistä saatu suoritus kolmannelta kuuluu komissionpalkkiolla vähennettynä päämiehelle. Komissiokauppa sopii hyvin vaihto-omaisuuden myyntiin, ja tavarantoimittajan asema on väliiehen konkurssissa yksiselitteinen verrattuna omistuksenpidätysehtoiseen kauppaan.

²⁶⁰ Tammi-Salminen 2015, s. 427.

Riskin pienentämisen lisäksi sitä on mahdollista myös siirtää. Rahoitusyhtiöiden ostaessa asiakasyrityksensä laskusaatavia factoringjärjestelyssä myyjäyrityksen ostajien maksukykyyn liittyvä riski siirtyy rahoittajalle. Factoring mahdollistaa myös pidempien maksu-aikojen tarjoamisen asiakkaille ilman, että niihin liittyvä lisääntynyt luottotappioriski jäisi myyjäyrityksen itsensä kannettavaksi. Järjestelyn edellytyksenä on usein se, että sopijapuolten kauppasuhteet ovat vakiintuneet ja molempien luottokelpoisuus on hyvä. Jos siis asiakkaan maksukyky on jo heikentynyt, factoring ei tarjoa ongelmaan ratkaisua.

Riskin siirtäminen velallisyrittäjän loppuasiakkaalle kolmikantasopimuksella sen sijaan mahdollistaa riskin siirtämisen silloin, kun velallisyrittäjä on jo ajautunut kriisiin. Sen käytettävyys on kuitenkin rajallinen, sillä se soveltuu lähinnä tilanteisiin, joissa velallisyrittäjä on tuotteen jalostaja, jonka panos on oleellinen loppuasiakkaan arvoketjun kannalta, eikä loppuasiakkaalla ole mahdollisuutta siirtää tilauksiaan helposti toiselle yritykselle. Sopimisesta aiheutuvien transaktiokustannusten vuoksi riskiasiakkuuden takana olevan liikevaihdon täytyy olla kohtuullisen suuri, ja loppuasiakkaiden määrän pieni.

6.2 Loppupäätelmät

Luottotappioriskin hallintamekanismit eivät ole toisiaan poissulkevia, ja ne kannattaa suhteuttaa asiakkaan maksukykyyn: tilanteen kehittymistä ei kannata seurata toimitto- mana liian pitkään, mutta toisaalta ylläpidon ei edistä hyviä liikesuhteita. Ensimmäisiä viitteitä asiakkaan maksukykyyn heikentymisestä ovat todennäköisesti yritystoiminnan merkittävä supistuminen ja huonot talouden tunnusluvut sekä välttävät luottotiedot. Tässä tilanteessa kannattaa pyrkiä lyhentämään maksuehtoa ja tihentämään toimituksia, jolloin ostovelka ei pääse kasvamaan suureksi. Myös omistuksenpidätysehdon käyttöönotto voi olla viisasta, jos sellaista ei toimitussopimukseen alun perin sisälly ja mikäli sopimukseen on jätetty tällainen mahdollisuus. Sopimuksen solmiminen dynaamisesti korostuu näiden ehtojen kohdalla.

Kun asiakkaan maksukyky laskee edelleen, sen tunnusluvut heikkenevät ja maksuviivästykset lisääntyvät. Yritysjohdossa saattaa tapahtua yllättäviä muutoksia ja johdon tavoitettavuus voi olla huono. Yrityksen vaikeudet saada rahoitusta voivat ilmetä myös käyttöönoton ja liiketoiminnan osien myyntihankkeina. Luultavasti yritys myös itse ilmoittaa toiminnan alasajosta. Tällöin on syytä siirtyä käteiskauppaan ja tarvittaessa

asettaa asiakkaalle toimituskielto, kunnes erääntynyt ostovelka saadaan perittyä. Irtisanomis- ja eräännyttämisehto on parasta sisällyttää luottosopimukseen alusta lähtien, ja eräännyttämisehtoon vetoaminen parantaa velkojan asemaa huomattavasti, kun tämä voi vaatia suoritusta myös sellaisesta saatavasta, joka ei sopimuksen alkuperäisen sisällön mukaan ole vielä erääntynyt. Lisäksi perintäkustannukset laskevat, kun kerralla voidaan esittää vaatimus koko sopimussaataavasta.

Mitä factoringiin tulee, asiakkaan maksukyvyyn heikentyessä rahoitusyhtiö ei ota riskiä kantaakseen. Factoringin merkitys voidaankin nähdä ensisijaisesti myyjän käyttöpääoman rahoitusta lisäävänä järjestelynä, joka antaa tälle mahdollisuuden myöntää omille asiakkailleen pidempiä maksuaikoja pienemmällä riskillä. Koska siirrettäväksi kelpaavat vain saatavat, jotka eivät sisällä implisiittistä riskiä siitä, ettei kauppaa synny tai että se ei jää voimaan, selkeiden riskiasiakkaiden saatavia ei voida siirtää²⁶¹. Factoringin avulla voidaan kuitenkin pienentää kokonaisluottoriskiä, mutta on arvioitava, mikä on järjestelystä saatava hyöty factoringpalkkion vähentämisen jälkeen.

Kun asiakasyritys sitten etenee syvemmälle konkurssikierteeseen, sillä on julkisia maksuhäiriömerkintöjä ja sitä vastaan nostetaan todennäköisesti velkomiskanteita. Saneeraus- tai konkurssihakemuksen voivat tehdä yrityksen itsensä lisäksi myös sen velkojat saneerausmenettelylain (47/1993) 2 luvun 5 §:n ja konkurssilain 1 §:n perusteella. Tässä vaiheessa yrityksen maksukyvyttömyys on ilmeinen, ja kaupankäynnin lopettaminen on suositeltavaa.

Jos kuitenkin tilanne on sellainen, että tavarantoimittaja arvioi, että kauppaa voidaan jatkaa veloittamalla toimitukset maksukyvyttömän velallisyriksen loppuasiakkaalta, ja tämä on siihen valmis, se vaihtoehto on olemassa. Myös siirtyminen komissiomyyntiin on mahdollista jakelutien säilyttämiseksi, mutta siihenkin ryhtymiseen on suhtauduttava hyvin varauksellisesti.

Tulee huomata, että vaikka tavarantoimittajalla on valittavissaan suuri joukko sopimus-oikeudellisia työkaluja, joilla hallita luottotappioriskiä, ei pidä unohtaa kustannuksia, jotka aiheutuvat paitsi sopimuksen yksityiskohtaisesta laatimisesta, myös

²⁶¹ Factoringista erillinen ilmiö on epävarmojen saamisten kauppa, jossa kauppahinta on merkittävästi saatavan nimellismäärää pienempi. Tällaisen järjestelyn tarkoituksena on pikemminkin perinnän ulkoistaminen siihen erikoistuneelle yritykselle, eikä se kuulu factoringrahoitusyhtiöiden toimialaan. Ks. Tepora 2013, s. 276–277.

sopimuskumppanin maksukyvyyn valvonnasta. Sopimusten epätäydellisyyden väitetään johtuvan juuri transaktiokustannuksista: sopimuksista ei solmita täydellisiä, koska transaktiokustannukset ylittävät sen edun, joka lisäsopimusehdoilla olisi saavutettavissa²⁶².

Kokonaistransaktiokustannukset ovat minimissään silloin, kun ex ante ja ex post -tyyppiset rajatransaktiokustannukset ovat yhtä suuret²⁶³. Ne ovat käänteisessä suhteessa toisiinsa, sillä mitä enemmän panostetaan sopimuksen huolelliseen laadintaan ja mitä tarkemmin kauppakumppanin maksukykyisyyttä seurataan ja mitä aiemmin sen heikentyminen huomataan, sitä pienemmiksi luottotappioiden voidaan ajatella jäävän. Se, kuinka paljon sopimus- ja valvontakustannuksiin kannattaa panostaa, riippuu vaihdannan volyyminista. Sopimus, jolla pyrittäisiin minimoimaan luottotappioriski kaikkia ajateltavissa olevia sopimuksellisia keinoja käyttäen ei ole kannattava, jos transaktiokustannukset ylittävät mahdolliset luottotappiot.

Mitä suurempi sopimussuhteen taloudellinen arvo on, sitä yksityiskohtaisemmaksi sopimus kannattaa solmia. Asiakkaat voidaan jakaa segmentteihin: Jos asiakkaan tuottama kassavirta on pieni, resursseja ei kannata käyttää yksityiskohtaiseen sopimiseen eikä maksukyvyyn seurantaan enemmän kuin on välttämätöntä. Pienen asiakkuuden kohdalla kohtuullinen maksuaika ja eräännyttämisehto sekä reskontran seuranta voivat olla aivan riittäviä toimenpiteitä. Jos rahaa liikkuu enemmän, ja etenkin jos sopimussuhteen vuoksi on tehty erityisinvestointeja, sekä sopimiseen että valvontaan on viisasta panostaa enemmän ja eri mekanismeja hyödyntäen. On huomioitava myös, että vaikka myyjän on teoriassa mahdollista turvata selustansa mitä moninaisemmilla tavoilla, sopijapuolen tosiasiallisiin mahdollisuuksiin solmia haluamansa kaltainen sopimus vaikuttavat muun ohella oman ja vastapuolen neuvotteluvoima, markkinatilanne ja kilpailun määrä.

²⁶² Kanniainen – Määttä 1998, s. 58.

²⁶³ Kanniainen – Määttä 1998, s. 62.